

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal-ja haridusteaduskond
Riigiteaduste instituut

Õnne Liivat

Väikeriikide julgeolekustrateegiad Euroopa Liidu ja Venemaa vahel

Magistritöö

Juhendajad: Viljar Veebel, PhD

Eiki Berg, PhD

TARTU 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....

/Õnne Liivat/

Lühikokkuvõte

Euroopa Liidu ja Venemaa piirialadel ning lähinaabruses paikneb mitmeid väikeriike, kelle poliitiline ja majanduslik olukord 1990. aastate alguses (taas)iseseisvunult oli suhteliselt sarnases seisus, kuid situatsioon tänaseks varieerub märkimisväärselt. Käesoleva magistritöö eesmärgiks on mõista, miks sarnaselt positsioonilt alustanud riigid on jõudnud niivõrd erinevate tulemusteni ning kuidas aitab see tulemus kaasa nende eesmärgile säilitada riigina võimalikult palju iseseisvust.

Töö teooria koosneb kahest osast, millest esimene annab ülevaate väikeriikide julgeolekupoliitilistest valikutest ja piirangutest ning kirjeldab lähemalt julgeolekustrateegiaid. Teooria teine osa sisaldab seitsmest eri valdkondade kriteeriumist koosnevat teoreetilist alust hindamaks väikeriikide elujõulisust ja edukust iseseisvuse säilitamisel. Uuritavaid väikeriike on neli: Armeenia, Eesti, Gruusia ja Moldova. Valiku tegemise aluseks oli nende sarnane lähtepositsioon, kuid erinev julgeolekustrateegiline valik. Töö empiiria võrdleb ajaperioodil 2004-2014 uurimuses osalevaid väikeriike eduka väikeriigi teoreetilise mudeli kriteeriumite lõikes ning hindab ühtlasi nende soorituse edukust metodoloogias määratletud väärtuste alusel.

Empiirilise uuringu tulemuste ja julgeolekustrateegiate võrdluse põhjal on leitud põhjuslik seos julgeolekustrateegiliste valikute ning väikeriigi edukuse ja elujõulisuse vahel. Riigi püsijäämise kindlustamisel on edukamad need riigid, kes on teinud valiku regionaalse julgeolekualliansiga liitumise kasuks. Samuti väljendub seos, mille kohaselt on elujõulisemad riigid, kes olenemata tagasilöökidest on viinud ellu radikaalsemaid, kuid pikemas perspektiivis julgeolekustrateegiliselt vajalikke reforme. Ühtlasi saab tööst järeldada, et enim on väikeriigi eesmärgile kindlustada riigi püsijäämine kaasa aidanud naabersuurriigile vastanduva julgeolekualliansiga liitumine regionaalsete ohtude tasakaalustamise eesmärgil.

Sisukord

| | |
|--|-----|
| Lühikokkuvõte | 3 |
| Sissejuhatus | 5 |
| 1. Uuringu metodoloogia ja muutujad | 8 |
| 2. Väikeriikide julgeolekustrateegiliste valikute ja edukuse hindamise teoreetiline alus. 12 | |
| 2.1 Väikeriikide julgeolekupoliitilised valikud | 12 |
| 2.1.1 Väikeriigi mõiste ja selle käsitlused | 13 |
| 2.1.2 Julgeolekupoliitilised valikud ja piirangud suurriikide jagatud naabruses | 15 |
| 2.1.3 Julgeolekustrateegiad: regionaalne julgeolekuallianss ja neutraliteet | 20 |
| 2.2 Eduka väikeriigi teoreetiline mudel..... | 26 |
| 3. Valitud väikeriikide uuring kriteeriumite alusel..... | 39 |
| 3.1 Territoriaalne terviklikkus | 39 |
| 3.2 Väliste julgeolekuohtude olemasolu..... | 46 |
| 3.3 Liikmelisus regionaalses alliansis | 50 |
| 3.4 Majanduslik julgeolek ja areng | 57 |
| 3.5 Iseseisva kaitsevõime tagamise suutlikkus..... | 63 |
| 3.6 Poliitilise süsteemi legitiimsus | 71 |
| 3.7 Riigisisese julgeoleku säilitamise võime..... | 77 |
| 3.8 Empiirilise uuringu tulemused | 82 |
| 4. Tulemuste analüüs | 86 |
| Kokkuvõte..... | 93 |
| Kasutatud kirjandus..... | 96 |
| Summary | 108 |

Sissejuhatus

Euroopa Liidu ja Venemaa piirialadel ning lähinaabruses paikneb hulgaliselt väikeriike. Tegemist on sarnase ajaloo riikidega, mis geopoliitilisest asendist tulenevalt on paiknenud suurte naaberriikide mõjualas või koosseisus. Sarnaselt on need väikeriigid siiski püüelnud iseseisvuse poole ning paljudel neist on omariikluse kogemus. 1990. aastate alguses (taas)iseseisvunult olid postsotsialistlikud väikeriigid suhteliselt võrdses seisus. Nende majandus ja poliitilised suhted olid seotud Venemaaga, riigipiirid hägustunud, rahvastiku koosseis muutunud ning demokraatliku riigikorra ja turumajanduse rakendamiseks vaja ellu viia laialdasi reforme. Iseseisvumisest alates oli tulevikuvalikute tegemine rohkemal või vähemal määral riikide endi kätes. Tänapäevaks varieeruvad märkimisväärselt nii nende väikeriikide poliitiline, majanduslik ja julgeolekuolukord, kui organisatsioonid, kuhu nad kuuluvad. Saavutatud tulemused on erinevamad kui võiks eeldada algsest sarnasest lähteasendist.

Väikeriikide eesmärkidest, julgeolekustrateegiatest ning nende edukust peegeldavatest omadustest räägivad mitmed teooriad, kuid käesolev töö põhineb peamiselt väikeriikide, nõrkade riikide, (neo)realistlikele ja julgeolekukogukondade teooriatele. Et väikeriikidel on teoreetikute sõnul ühine oluline eesmärk - saavutada ja säilitada võimalikult tugev julgeolekuolukord eesmärgiga kindlustada riigi püsijäämine ja territoriaalne terviklikkus – annab nende riikide edukusest ja elujõulisusest aimu nimetatud eesmärgile võimalikult lähedale jõudmine. Antud töö kontekstis on oluline tähele panna, et julgeolekupoliitilised valikud mängivad suurriigiga suhetes olulist rolli ning „vale“ valik võib kaasa tuua ebasoovitavaid ehk julgeolekut ohustavaid olukordi¹. Seega ei saa väikeriikide puhul alati eeldada kõigi valikute kättesaadavust.

Käesolev töö võrdleb väikeriikide arengut, julgeolekupoliitilisi valikuid ja nende tagajärgi nelja sarnase minevikuga riigi näitel. Nii Eesti, Moldova, Gruusia kui Armeenia puhul on tegemist endiste Nõukogude Liidu koosseisu kuulunud väikeriikidega, mille

¹ Knudsen, Olav, F. (1988). „Of Lambs and Lions: Relations Between Great Powers and Their Smaller Neighbors“, *Cooperation and Conflict*, XXIII, 118-119

Julgeolekukeskkonna muudab põnevaks nende asukoht Venemaa ja Euroopa Liidu vahetus naabruses. Antud juhtumite valik on tehtud lähtuvalt sellest, et neist iga riigi julgeolekustrateegilised valikud on kujunenud erinevaks. See aga annab võimaluse võrrelda just julgeolekustrateegiaid üldisemalt. Töö vaatleb antud riike ajaperioodil 2004-2014, mil saab mõõta juba varasemalt tehtud otsuste mõjusid ja tagajärgi.

Magistritöö eesmärgiks on mõista, miks sarnaselt positsioonilt alustanud riigid on jõudnud niivõrd erinevate tulemusteni ning kuidas aitab see tulemus kaasa nende eesmärgile säilitada riigina võimalikult palju iseseisvust. Et ühest küljest mõjutavad väikeriikide edukust ja elujõulisust riigina nende julgeolekupoliitilised valikud, teisalt aga on tulenevalt väikeriikide ajaloost, mõjujõust ja positsioonist võimalikud valikud piiratud, siis ei saa alati üheselt määratleda riikide enda rolli edukuse saavutamisel. Kahtlemata viitavad teatud valikud aga teatud tulemuste saavutamise tõenäosusele.

Käesoleva töö tulemusena määratletakse võimalik muster ja põhjuslik seos julgeolekustrateegiliste valikute ja eduka väikeriigi mudeli vahel. Ühtlasi saab järelda, milline käsitletavate väikeriikide julgeolekustrateegiatest on enim kaasa aidanud väikeriigi eesmärgile kindlustada riigi püsijäämine.

Lähtuvalt töö eesmärkidest on püstitatud järgnevad uurimisküsimused:

- Missugune on loogiline muster või seos riikide julgeolekustrateegiliste valikute ja praeguseks välja kujunenud julgeoleku- ja üldist edukust iseloomustava olukorra vahel?
- Arvestades, et teatud põhjustel ja olukordades on riikide valikud piiratud, siis millises ulatuses on neil üldse võimalik teha julgeolekupoliitilistes otsustes määravaid valikuid?
- Milline on olnud väikeriikidele enim julgeolekut pakkuv strateegia saavutamaks ja säilitamiseks oma tegevuses suurimat sõltumatust suurriigist Venemaast?
- Milliseid soovitusi võiks anda edaspidiseks, et soodustada väikeriikide julgeoleku maksimaalset tagatust?

Et leida vastuseid nimetatud küsimustele, on töö jaotatud nelja suuremasse peatükki. Töö esimene osa, metodoloogia, selgitab probleemide lahendamise protsessi ning paneb paika töös kasutatavate väärtuste mõõtmise meetodi. Teine osa hõlmab kahte olulist teoreetilist käsitlust, millest esimene annab ülevaate väikeriikide julgeolekupoliitilistest valikutest ja piirangutest ning kirjeldab lähemalt julgeolekustrateegiaid. Teine käsitlus annab teoreetilise aluse hindamiseks väikeriikide elujõulisust. Kolmas, empiiriline osa võrdleb uurimuses osalevaid väikeriike eduka väikeriigi teoreetilise mudeli kriteeriumite lõikes ja annab ühtlasi hinnangu väikeriikide sooritusele. Viimases, neljandas osas analüüsitakse teoreetiliste implikatsioonide paikapidavust empiirilise uuringu tulemuste põhjal ning antakse vastused töö käigus püstitatud uurimisküsimustele.

Töö tähtsus seisneb väikeriigi edukale eksisteerimisele ja jätkusuutlikule julgeolekuolukorrale omaste tunnuste kategoriseerimises ja testimises reaalse juhtumite käigus. Leitavad seosed julgeolekustrateegiate ja riikide julgeolekuolukorra vahel näitavad riikide tehtud valikute tagajärgi ja viitavad nende eelistele ja kitsaskohtadele. Saavutatud tulemused on olulised aitamaks riikidel silmas pidada puudujääke ja konkreetseid valdkondi, mis võivad teatud julgeolekustrateegiatega kaasneda. Samuti viitavad tulemused valdkondadele, mille toimimist on postsovetlike riikide kontekstis üldise heaolu tagamiseks võimalik parandada, seda nii uuritud riikide kui laiemalt väikeriikide osas.

1. Uuringu metodoloogia ja muutujad

Käesolevas töös otsin loogilist mustrit ja põhjuslikku seos riikide julgeolekustrateegiliste valikute ja praeguseks välja kujunenud julgeoleku- ja üldist edukust iseloomustava olukorra vahel. Julgeolekupoliitilised valikud tulenevad riigijuhtide otsustest ning tuginevad osaliselt riigi ajaloost ja geopoliitilisest asukohast lähtuvatele piirangutele. Oma töös väidan, et olenemata sellest, millistel põhjustel on riik vastu võtnud teatud julgeolekupoliitilised otsused ning valinud strateegia, mõjutab tehtud valik aja jooksul riigi käekäiku ning annab panuse riigi püsijäämisesse ja tugevusse. See, missugune ja kui tugev on seos riigi valikute ja edukuse vahel, selgub konkreetsete juhtumite uurimise käigus.

Et käesolevas uurimuses mõõdetakse riigi valikute ja strateegiate mõju riigi elujõulisusele, on uurimuse sõltumatuks muutujaks riigi julgeolekustrateegia ja sõltuvaks muutujaks riigi elujõulisus. Teadaolevalt põhjustavad sõltumatu muutuja eri väärtused sõltuvas muutujas erinevaid tagajärgi. Seega toovad antud kontekstis erinevad julgeolekustrateegiad kaasa riigi erineva elujõulisuse, edukuse ja püsijäämise taseme. Käesolevas uurimuses on oluline leida ka ulatust - kui tugevad on sõltumatu muutuja mõjud sõltuvale muutujale ehk kas ja missugused konkreetsed tagajärjed on julgeolekustrateegia valikul väikeriigi elujõulisusele. Töö teostamiseks vajalikud uurimisküsimused on püstitud töö sissejuhatuses.

Jõudmaks optimaalsete töötulemusteni on uuritavateks juhtumiteks valitud võimalikult sarnaste lähtenäitajatega riigid sealjuures arvestades nende erinevate väärtustega sõltumatu muutuja ehk julgeolekustrateegia osas. Kirjeldatavaid riike on neli: Eesti, Moldova, Gruusia ja Armeenia. Valiku aluseks on olnud lisaks geograafilisele asukohale ja sarnasele ajaloolisele taustale riikide põnev julgeolekukeskkond, erinev julgeolekustrateegiline suundumus ja poliitiline, majanduslik ning julgeolekuolukord viimasel kümnendil. Neile riikidele vihjatakse tihti kui riikidele Euroopa Liidu ja Venemaa vahel – nende jagatud

naabruses. Olles justkui suurriikide vahelises nullsummamängus tuleb „vahel” olevate riikide valitsustel valida Euroopa Liidu ja Venemaaga integreerumise vahel.²

Ajavahemiku 2004-2014 võrdlemine võimaldab hinnata nii käimasolevaid protsesse kui juba saavutatud tulemusi, sest julgeolekustrateegilised valikud on antud riikides vastu võetud valdavalt enne käsitletavat perioodi. Paljude Kesk- ja Ida-Euroopa riikide puhul saab niinimetatud postkommunistliku ajaperioodi jagada kaheks etapiks, esimesel neist domineerisid kiired radikaalsed reformid, teisel eelnevate muutuste kinnistumine ja institutsionaliseerumine³. Seega näitab hilisema ajaperioodi käsitus mitte ainult peale iseseisvumist vastu võetud otsuseid ja eeldusi, vaid pikaajalisi tulemusi, riigi võimekust stabiilselt areneda ning oskust saavutatut hoida. Neid riike seob ka ühine ajalooline seik, mis võib anda tunnistust nende riikide soovist saavutada iseseisvus. Nimelt peeti 1991. aasta märtsis liikmesriikide elanike hulgas referendum Nõukogude Liidu säilimise üle, millest ainukesena keeldusid osa võtmast kolm Balti riiki, Moldova, Gruusia ja Armeenia⁴. Selge omariikluse soov viitab motivatsioonile ehitada üles edukas ja tugev riik ning seda sel kujul säilitada. See on aga eelduseks elujõulise julgeolekustrateegia valikule.

Kõik uuritavad neli riiki saab vastavalt käesolevale olukorrale kategoriseerida erinevate julgeolekustrateegiliste valikute osas. Armeenia valik esindab regionaalset allianssi naabersuurriigiga, Eesti julgeolekustrateegia on allianss naaberriigile vastanduva jõuga. Gruusia allianssidesse ei kuulu, Moldova julgeolekustrateegiline valik on neutraliteet. Kui julgeolekustrateegilised valikud on suhteliselt selgesti kategoriseeritavad, siis riigi püsijäämise edukust on märgatavalt keerulisem mõõta. Siin tulevad appi erinevad teooriad ja juba tehtud uurimused, mis kirjeldavad tugeva ja elujõulise riigi tunnuseid ja omadusi ning põhjendavad nende esinemise vajalikkust. Eduka riigi tunnused on töös jaotatud seitsmeks

² Headley, James. (2012). „National and transnational challenges in the former Soviet Union and former Yugoslavia“, *Global Change, Peace & Security: formerly Pacifica Review: Peace, Security & Global Change*, Vol. 24, No. 2, (June 2014), 266

³ Hignett, Kelly. (2010). „The Changing Face of Organized Crime in Post-Communist Central and Eastern Europe“, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 18, No. 1, (April 2010), 72

⁴ Holloway, David, Stedman, Stephen, J. (2002). „Civil Wars and State-Building in Africa and Eurasia“, in Beissinger, Mark, R, Young, Crawford (editors) *Beyond State Crisis?: Postcolonial Africa and Post-Soviet Eurasia in Comparative Perspective*, Woodrow Wilson Center Press, 177

kriteeriumiks, kus on esindatud nii riigiväliseid kui –siseseid kriteeriume, mida riikidel on võimalik mõjutada otseselt, kaudselt või mille üle nad märgatavat mõju ei oma. Ometi mängivad kõik uuritavad kriteeriumid rolli riigi edukuses ja julgeolekuolukorras.

Teoreetiliste kriteeriumite mõõtmiseks empiiriliste juhtumite käigus on iga kriteeriumi puhul valitud seda enim iseloomustavad aga ka mõõdetavad omadused. Et mõõdetavad tunnused võivad reaalsuses suuresti varieeruda ning jääda väga elujõulisele riigile ja täiesti ebaõnnestunud riigile omase näitaja vahemikku, siis tuleb konkreetseid juhtumeid käsitledes järgida mõõdikut, mis tunnuse paiknemisel määrab talle sobiva väärtuse tugev – nõrk skaalal. Oma töös kasutan sarnases teostatud uurimuses välja töötatud numbrilist skaalat nullist üheni. Iga tunnust saab hinnata antud raamidesse jääval skaalal, kus 0 tähistab antud tunnuse puhul arengu puudumist, 0,5 märgib teatud edasiminekut ning 1 märkimisväärset arengut.⁵ Töös kasutatavad teoreetilised kriteeriumid ja neile määratud numbrilised väärtused on ülevaatlikult näitlikustatud tabelis 1.

Kõigi olemasolevate võrdseks hinnatud kriteeriumite väärtused liidetakse kokku ning suurima kogusumma saanud riik kujutab endast ühtlasi kõige edukamat ning elujõulisemat riiki. Käesolev uurimus kombineerib kvalitatiivset ja kvantitatiivset võrdlevat analüüsi olenevalt kriteeriumi mõõdetavatest omadustest ning kasutab allikatena nii esmaseid kirjeldavaid ja iseloomustavaid andmeid kui teisest analüüsivat kirjandust. Kui empiirilise uurimuse protsess on peamiselt kvalitatiivne, siis saadud tulemused on üldistamiseks teisendatud kvantitatiivselt võrreldavateks.

Empiiriliste kategooriate mõõtmise käigus kujuneb tabel, mille väärtus seisneb konkreetsetel arvulistel näitajatel ning võrdsetel alustel võrreldavusel, ning mis väljendab käesolevat elujõulisust peegeldavat olukorda antud riikidevaliku lõikes. Leitud väärtused annavad seejärel aluse kõrvutamaks julgeolekustrateegiaid ja väikeriikide edukust, et läbi analüüsi leida ja määrata nendevahelist võimalikku mustrit ning seoseid.

⁵ Tsygankov, Andrei, P. (2007). „Modern at last? Variety of Weak States in the Post-Soviet World“, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 40, 426

Tabel 1. Väikeriigi edukust iseloomustavad kriteeriumid.

| Muutuja | Väärtus | Selgitus |
|------------------------------------|----------------|---|
| Territoriaalne terviklikkus | 0 | Puudub |
| | 0,5 | Jah, separatismiohuga |
| | 1 | Jah |
| Väline julgeolekuoht | 0 | Jah, avaldunud konflikt |
| | 0,5 | Jah, mitteavaldunud |
| | 1 | Puudub |
| Liikmelisus regionaalses alliansis | 0 | Puudub |
| | 0,5 | Puudub, liitumissoovi ja perspektiiviga |
| | 1 | Jah |
| Majanduslik julgeolek ja areng | 0 | Nõrk |
| | 0,5 | Keskmine |
| | 1 | Hea |
| Iseseisev kaitsevõime | 0 | Nõrk |
| | 0,5 | Osaline |
| | 1 | Hea |
| Poliitilise süsteemi legitiimsus | 0 | Puudub |
| | 0,5 | Jah, mööndustega protseduurilise korra ja rahu osas |
| | 1 | Jah |
| Riigisisene julgeolek | 0 | Puudub |
| | 0,5 | Jah, sisejulgeolekut ohustava olukorraga |
| | 1 | Jah |

2. Väikeriikide julgeolekustrateegiliste valikute ja edukuse hindamise teoreetiline alus

Töö teoreetilise osa eesmärk on kirjeldada väikeriikide julgeolekupoliitilisi eesmärke ja võimalusi ning anda alus hindamaks väikeriigi edukust iseseisvuse säilitamisel. Teooria esimese osa ehk väikeriigi mõiste ning võimalike valikute ja piirangute alusel on võimalik koos töö empiirilise osa uurimuse tulemustega arutleda töö viimases, analüütilises peatükis riikide julgeolekupoliitiliste strateegiate sobivuse ja mõju üle. Teooria teise alapeatüki ehk eduka väikeriigi mudeli tulemusena moodustub aga nimekiri kriteeriumitest, mille põhjal empiirilises peatükis väikeriigi elujõulisust määrata ja mõõta ning ühtlasi analüüsiks vajalikke empiirilise uurimuse tulemusi leida.

2.1 Väikeriikide julgeolekupoliitilised valikud

Esimesed suuremad analüüsid väikeriikide kui suurriikidest erinevate poliitiliste huvide ja võimalustega üksustest kirjutati realistlikule maailmavaatele tuginedes külma sõja perioodil. Väikeriikide teooriaid on enim uurinud näiteks Stephen Walt, Olav F. Knudsen, Robert Keohane, David Vital, Michael Handel, Niels Amstrup, Raimo Väyrynen ja Robert Rothstein. Esialgsed käsitletused keskenduvad väikeriigi mõiste defineerimisele, nende väiksuse plussidele ja miinustele ning väikeriikide toimetulekule suurriikide poolt domineeritud keskkonnas, kus suhteline nõrkus võib ohtu seada jõudude tasakaalu ja üldise rahu. Bipolaarses maailmas osutus väikeriigi eksisteerimise motivatsioon ja tema positsioon, näiteks neutraalsena, huvitavaks ja käsitletavaks.

Koos 1990. aastate alguses aset leidnud väikeriikide iseseisvumise lainega ilmnes nende vastu uus ja mõnevõrra teisenenud huvi. Üheks enimkäsitletud teemaks antud valdkonnas on saanud väikeriikide roll ja suutlikkus üksi või kollektiivselt mõju avaldada regionaalses koostööorganisatsioonis. Euroopa Liidu ja NATO ning alliansside teemadel on kirjutanud näiteks Baldur Thorhallsson, Anders Wivel, Laurent Goetschel ja Robert Keohane. Majanduslikult ratsionaalsed valikud väikeriikide kollektiivse koostöö eelistamise põhjusena on samuti üheks oluliseks uurimisteenaks. Ilmsetel põhjustel on populaarne väikeriikide

julgeolek, nii julgeolekukoostöö kui neutraliteedi teiseneva otstarbekuse teemadel - seda on uurinud muuhulgas Emanuel Adler ja Michael Barnett, Jean-Marc Rickli, Arunas Molis ja Laurent Goetschel. Teoreetiliste käsitluste arenedes räägivad väikeriikide teooriad üha väiksematest riikidest. Külma sõja tingimustes olid need Skandinaavia ja Kesk-Euroopa riigid, hiljem lagununud suurriikidest (taas)iseseisvunud väikeriigid. Aga siia saab paigutada ka setsessionistlikud *de facto* riigid, mille väikeriigina eksisteerimise tõenäosuse ja eelduste üle järjest enam arutlema on hakatud.

Antud alapeatükk annab teoreetilise aluse töös uuritavate väikeriikide paigutamiseks julgeolekustrateegiade raamistikku. Kuivõrd väikeriikide temaatika on rahvusvaheliste suhete teoorias laialdane ning mõisted vajavad selgitamist, tuleb eelkõige defineerida kasutatav väikeriigi mõiste. Seejärel kirjeldatakse aspekte, millega väikeriik on suurriikide naabruses sunnitud arvestama, ja väikeriikide valikute võimalikke tagajärgi. Viimaseks on selgitatud töö empiiriliste juhtumite kontekstis enim esinevate julgeolekustrateegiade kaasaegseid võimalusi, väljundeid ja eelseid. Nimetatud käsitlused ja teoreetiliste võimaluste kirjeldused on vajalikud, et arutleda uurimisküsimuste üle töö analüütilises osas.

2.1.1 Väikeriigi mõiste ja selle käsitlused

Väikeriike on lihtsaim defineerida läbi neile omaste füüsiliste ja selgelt mõõdetavate omaduste nagu territooriumi ja rahvaarvu suurus, majanduslikud näitajad, sõjalised ja looduslikud ressursid. Kuigi nimetatud omadusi kasutavad klassifitseerimisel mitmed teoreetikud on enamiku arvates neist võimalikult õiglase jaotuse määratlemiseks vajalik mõnevõrra mitmetahulisemate aspektidega arvestamine. Mõned autorid, nagu David Vital väldivad väikeriigi kui mõiste defineerimist üleüldse, sest peavad seda ebavajalikuks ja ebaoluliseks. Teised peavad suuruseprobleemi nii keerukaks, et nende sõnul ei peakski definitsiooni otsima. Väiksus on suhteline, mitte absoluutne määratlus ja on raske aru saada kust see algab ja kus lõpeb.⁶

⁶ Amstrup, Niels. (1976). „The Perennial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts”, *Cooperation and Conflict*, XI, 165-166

Raimo Väyrynen kaldub arvama, et tähtis osa riigi suuruse määratlemisel on viis, kuidas väikeriigi liidrid tajuvad neile suunatud rolle ja kuidas see omakorda mõjutab väikeriigi rollikäitumist – kas seal on isetäituvaid või ennasteitavaid ennustusi. Lisaks eksisteerib kontekstuaalne efekt – alapiirkond, piirkond, globaalne süsteem, milles riigid kindlal ajal ja kindlas situatsioonis tegutsevad võib omada mõju mõistele või tähendusele olla väikeriik.⁷ Suhteline efekt on ka riikide võimekustel eri valdkondades. Ehkki riik võib olla füüsilise suuruse poolest pigem väikeste riikide hulka kuuluv, võib tal olla teatud omadusi, mis muudavad ta mingis valdkonnas tugevaks. Sel juhul ei saa teda selle käsitluse kohaselt väikeriigiks pidada. Näiteks ütlevad Thorhallsson ja Wivel, et see kas riiki pidada väikseks või mitte sõltub lisaks materiaalsetele väärtustele veel tema „pehme jõu“ tugevusest ning riigijuhtide ja rahva nägemusest antud riigi rollist globaalses ja regionaalses poliitikas⁸. Nii seostab Katzenstein väikeriigi rolli pigem rahvusvahelises süsteemis kohaloleku ja seal oma positsiooni parandamisega kui maailmamuuvtvate tegudega⁹. Ometi on väikeriigil võimalus teatud valdkondi eelisarendada ja sellega olla ka maailmapoliitikas algatajaks ja suunanäitajaks. Väikeriigid võivad näidata oma eeliseid valdkondades, kus jõud traditsioonilises käsitluses on vähem tähtis, seevastu majanduslik paindlikkus, diplomaatiline võimekus ja diskursiivne jõud olulisemad¹⁰.

Oskusliku tegevuse ja valikute korral võib riik olla küllaltki mõjukas ning seega oma huvide esindamisega, muuhulgas julgeolekupoliitilistega, edukalt hakkama saada. Ehk riigid on eristatavad selle põhjal, millises ulatuses nad on võimelised katma oma julgeolekupoliitilised vajadused¹¹. Ka Robert Rothstein kuulub teoretikute gruppi, kelle jaoks suurus on tunnetuslik probleem ning väiksed on need riigid, kes ennast väiksena näevad. Tema jaoks on väike riik selline, kes tunnistab, et ta ei suuda omal jõul julgeolekut saavutada ning peab

⁷ Väyrynen, Raimo. (1971). "On the Definition and Measurement of Small Power Status", *Cooperation and Conflict*, VI, 99

⁸ Thorhallsson, Baldur, Wivel, Anders. (2006). „Small States in the European Union: What Do We Know and What Would We Like to Know“, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 19, No. 4, (December, 2006), 664

⁹ Katzenstein, Peter, J. (2003). „Small States and Small States Revisited“, *New Political Economy*, Vol. 8, No. 1, (2003), 9-30

¹⁰ Thorhallsson, Wivel, 2006, 658

¹¹ Handel, Michael. (1990). „Weak States in the International System“, Frank Cass & Co. Ltd, 36

selleks toetuma teiste riikide abile.¹² Ilmneb, et kuigi füüsiliselt väike, ei ole riik, kes suudab teatud valdkonnas globaalselt silma paista ja teed rajada ning säilitada omal jõul julgeolek, paljude valdkonda uurinute arvates defineeritav väikeriigina.

Siiski ei saa enamik väikeriike näidata ette piisavalt tugevat mõjuvõimu nn „pehmes“ valdkonnas ega oma üksikuna ka piisavalt sõjalist jõudu. Seetõttu asetuvad nad lisaks väikeriigi nimetusele ka Michael Handeli kirjeldatud nõrkade riikide kategooriasse. Nimelt on „väikeriigid“ tema käsitluses ainult need riigid, kus on vajaka nii jõust kui territoriaalsest suuruselt. Terminit „nõrk riik“ saab rakendada neile riikidele, mis omavad märkimisväärset pindala olles sealjuures siiski nõrgad ning seega haavatavad.¹³ Siinkohal peegeldavad nõrkust mõlemad mõisted. Kuid nõrga ja väikese riigi tähendusel on veel üks eristatavus. Kui väikeriigi puhul on tegemist pigem väikese, kuid arenenuma riigiga, siis nõrk riik on pigem arenev riik. Kahe mõiste vahelist erinevust tabada on aga väga keeruline.¹⁴

Nõrga riigi peamiseks omaduseks on jõu ja tugevuse puudujäägid, mis tingib selle, et nad on pidevalt hõivatud küsimusega, kuidas jääda ellu¹⁵. Siit nähtub nõrkade ja väikeriikide ühesugune eesmärk: riigi säilitamine ning julgeolekupositsiooni parandamine olulisemate ohtude suhtes. Seda eesmärki silmas pidades saab uurida kõiki käesoleva uurimuse empiirilisi näiteid, sest antud töö kontekstis on väikeriigiks loetud riiki, kelle võimekus ei ole hoolimata teatud „pehmet jõust“ siiski piisav, et tagada ilma välise toeta riigi julgeolek.

2.1.2 Julgeolekupoliitilised valikud ja piirangud suurriikide jagatud naabruses

Järgnev osa vaatlleb väikeriigi võimalusi teha parimaid valikuid kindlustamaks oma julgeolekut keerulises regionaalses ja globaalses suurriikidevahelises võimuvõitluses ning aspekte, mis valiku tegemisel piiravaks osutuvad.

Riigi võimalike julgeolekualaste valikute rohkuse või vähesuse osas mängib rolli asukoht maailmakaardil. Väikeriigi geograafilise asukoha keskset tähtsust näitab see, et erinevates

¹² Amstrup, 1976, 166

¹³ Handel, 1990, 10-11

¹⁴ Amstrup, 1976, 168

¹⁵ Handel, 1990, 10

piirkondades asuvatel riikidel on erinevad naabrid ning seega ka erinevad probleemid¹⁶. Mitmete väike- või keskmise suurusega riikidest ümbritsetuna on nende omavahelised jõujooned kindlasti hägusamad kui väikeriigil suurriigi vahetus naabruses paiknevana. Ühetaoliste riikide rohkus annab suurema võimaluse end kehtestada, seevastu suurriigi naabrus võib riikliku iseseisvuse teket erinevatel põhjustel suuresti pärssida. Seda kinnitavad ka Berg ja Toomla öeldes, et enamik olemasolevaid *de facto* riike asuvad mittetäieliku ja vaidlustatava riigimoodustamise tulemusena suurriikidevahelistes puhvertsoonides, sõltudes seega patroonriikidest ja nende mõjujõust. Paljude riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonide poolt peetakse neid seadusevastasteks üksusteks.¹⁷ Asukohast võib sõltuda seetõttu isegi riigi olemasolu.

Suurriikide jagatud naabruses on väikeriigi poliitilised valikud limiteeritud ning seda riikidevaheliste väljakujunenud suhete tõttu, kus tähtsamat rolli mängivad globaalsed või regionaalsed juhtriigid. Antud teemal on teooria välja töötanud Olav F. Knudsen. Tema sõnul kipuvad suhted üksteisega piirnevate väike- ja suurriikide vahel olema ebastabiilsed. Seda seetõttu, et naabrite läbisaamine on suuresti määratud välistest teguritest. Suhte tähtsus on asümmeetriline, väikeriigi jaoks on see ellujäämise küsimus ja seega väikeriigi poliitikas olulisel kohal.¹⁸ Knudseni sõnul on väikeriigil kahepoolsete suhete mõjutamiseks suur huvi, kuid kahjuks ei oma ta selleks märkimisväärset jõudu, kuivõrd suurriigi jaoks võib olulisem olla laiem globaalne olukord.

Vahevõoriigid ehk suurriikide perifeeriad on ehk kõige sobivamateks juhtumiteks uurimaks väikeriikide teooria tähtsust üldiselt, sest nende olukord osutab just teooria pöördelistele punktidele. Balti riikide välispoliitika illustreerivad nii ajalooliselt kui kaasajal seda kui konkreetselt piiritletud on vahevõoriikide võimalused ise enda eest valikuid teha.¹⁹ Nimelt väikeriigi tegevus naabriga suhetes ei oma tihti suuremat tähtsust, sest juba tema asukoht võib suurriikide vahelises võistluses olla ohustav. Konkureeriv suurriik võib kasutada väikse

¹⁶ Handel, 1990, 6

¹⁷ Berg, Eiki, Toomla, Raul. (2009). „Forms of Normalisation in the Quest for De Facto Statehood“, *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Vol. 44, No. 4, 27

¹⁸ Knudsen, 1988, 112

¹⁹ Knudsen, Olav, F. (1993). „The Foreign Policies of the Baltic States: Interwar Years and Restoration“, *Cooperation and Conflict*, Vol. 28, No. 1, (March, 1993), 48

naabri territooriumi rünnakuks suure naabri vastu, ja seda ebavõrdse jõudude vahekorra tõttu isegi vastupidiselt väikeriigi soovidele.²⁰

Isegi kui välised tingimused seavad väikeriigi välispoliitilisele käitumisele tõsisid piiranguid on enamik autoreid nõus, et väikeriik ei ole lihtsalt ettur suurriikide strateegilistes suhetes. Teisisõnu ei saa väikeriigi välispoliitikat seletada üksnes välistele faktoritele tuginedes, vaid see on ka väikeriigi enda tehtud valikute tulemus. Sellest tulenevalt tundub väikeriigil olevat mitmeid võimalusi.²¹ Võimalikeks julgeolekustrateegiateks on näiteks neutraalsus ning erinevad koostöövõimalused nagu alliansid ja organisatsiooniline koostöö. Strateegia õigeaegne valik ning võimalikult selge rakendamine võib aidata ennetada seda, et väikeriigil edaspidi elutähtsates otsustes sõnaõigust ei ole. Arvestades, et suurriikidel on piirkonniti oma huvid ja mõju, võib strateegia valikuga kaasneda tagajärgi. Ehk väikeriik peab arvestama suurriikide reaktsiooniga.

Väikeriigi poolt valitud julgeolekupoliitika suund näitab suurele naabrile kui suures ulatuses ollakse suutnud väikest naabrit mõjutada. Kui kahepoolne allianss võib suhted täielikult stabiliseerida siis neutraalsus äratav pigem kahtlust ja tekitab suures naabris valvsust. Suurriigi niinimetatud vaenlasega liitlassuhete sõlmimine osutab juba otsesele ohule. Viimasel juhul püüab suur naaber olukorda muuta, nii ähvarduste kui veenmise teel ning varem või hiljem on ajaloos taoliste juhtumite puhul väikeriik otsustanud teha mööndusi.²² Selge ja edukas väikeriigi julgeolekustrateegia valik on suurriigile ohtlik ka teisel põhjusel. Väikeriigi otsustel võib olla nakkav efekt teistele nõrkadele riikidele. Seetõttu on nii psühholoogilistel kui poliitilistel ja sõjalistel põhjustel suurriigi huvides jällegi väikeriigi positsioonimuutust ennetada kasutades selleks kas jõudu või pakkudes selle eest tasu.²³ Olenemata sellest, et otsesel tasandil ei ole väikeriigi tegevuse mõju suur, võib ta rahvusvaheliste suhete süsteemis teatud positsioonile paigutudes äratada tähelepanu ning olla

²⁰ Knudsen, 1988, 115

²¹ Amstrup, 1976, 170

²² Knudsen, 1988, 118-119

²³ Handel, 1990, 41

eeskujuks ka teistele. Nii on suurriik sunnitud väikeriigi valikuid jälgima ning neid suunama - enamjaolt suurriigiga tihedamate sidemete ja suurema mõju saavutamise suunas.

Kui väikeriigi strateegiline tähtsus on suur ning territooriumi üle kehtiv võim nõrk, kasvab tõenäosus, et mõni suur jõud sekkub tema otsustesse. Tekib niinimetatud jõuvaakum ehk „loodus ei salli tühja kohta“. Antud juhul on sekkumine väikeriigi tegemistesse ühe või teise suurriigi poolt ennetav tegevus, sest kui väikeriik on oluline ühele suurriigile on see *ipso facto* oluline ka teisele.²⁴ Võib järeldada, et suurriikide vahel paiknedes on väikeriigile äärmiselt ebatõenäoline mõjupiirkondadest kõrvale jääda ning tahestahtmata ollakse tihedamates suhetes ühe või teise suurriigiga. Seega võiks suurriigi naabrina ja selle tahtele vastaselt olla pea võimatu järgida neutraliteedipoliitikat.

Seevastu alliansid ja muud koostöövormid on tõenäolisemad nii väike- kui suurriigi seisukohast. Väikeriigi vaatepunktist on mõjutamiseks võimaluste otsimine mõistlik, isegi lausa hädavajalik. Robert Keohane argumenteerib, et kui sõltumatus Ameerika Ühendriikidest on vältimatu, osutub paremaks variant, kus sõltuvus on kahe- mitte ühepoolne. Seega püüavad väikeriigid saada osaks suuriigiga kokkulepete sõlmimises. Ükski väike liitlane ei oma läbivat mõju üksi, kuid oluline ongi kumulatiivne mõju, mida liitlased poliitika üle omavad.²⁵ Suure naabriga koostöö tegemisel ning sealjuures seda enda suhtes sobivalt mõjutades tuleb olla mõõdukas ja tähelepanelik. Väikeriigi pingutused kohanduda suurriigiga muudavad ta sellest üha sõltuvamaks. Vastupidine poliitika ehk järeleandmatus suurriigiga suhetes võib samuti ebaõnnestuda, sest see paneb suurriiki jälgima väikeriigi igat sammu.²⁶ Kuigi väikeriik seda võibolla ei taha ning mitme väikeriigi koostöös on võimalik ka suurriigi mõjutamine, siis viib koostöö tegemine paratamatult väikeriigi vaadete järkjärgulise sulandumiseni suurriigi poliitikatega. Suurriigi mõju koostöös on selleks lihtsalt piisavalt suur.

²⁴ Knudsen, 1988, 119

²⁵ Keohane, Robert, O. (1971). „The Big Influence of Small Allies“, Washington Post Newsweek Interactive, LCC, 181

²⁶ Knudsen, 1988, 120

Väikeriigina on koostööd suurriikidega vältida väga raske, ja seda mitte ainult geograafilistel ja mõjupiirkondadest tulenevatel põhjustel. Realistlikule käsitlusele kohaselt ütleb Vital, et liitlассuhte suure riigiga on väikeriigi ainus võimalus säilitada kasvõi osaline suveräänsus. Walt lisab, et see suur liitlane võib olla nii rivaalide nõrgem kui tugevam pool. Kui väikeriik valib nõrgema, siis on tegemist jõudude tasakaalustamisega (*balancing*). Tugevama valimisel (*bandwagoning*) saab otsustavamaks soov jagada võitjaga tema edu ning olla igal juhul võitjate hulgas. Kusjuures mida nõrgema riigiga on tegemist, seda tõenäolisemalt valib ta tugevama poole.²⁷ Nimetatud valikute juurde saab tagasi pöörduda töö analüütilises osas, kus seda küsimust konkreetsete valikute põhjal juba laiemalt käsitleda.

Suurriigi domineerivale ja mõjukale rollile väga sarnaselt võib käituda ka riikide grupp ehk koostööorganisatsioon, eriti juhul kui sellel on tugev liider suurriigi näol. Sel juhul võib antud suurriik kehtestada oma mõju iseseisvalt tegutsedes või läbi organisatsiooni. Siinkohal on oluline vahet teha mõistetel „kollektiivne kaitse“ ehk alliansid ja „kollektiivne julgeolek“ ehk julgeolekukogukonnad. Esimene neist on pigem osa realistliku maailmakäsitluse jõudude tasakaalust. Kollektiivse julgeoleku lähenemine on üritanud aga luua kollektiivselt tagatud õiguslike printsiipide alusel eksisteerivat rahu. Kollektiivne julgeolek ehk „seadusi järgivate“ riikide ühine tegevus agressorite vastu pidi algselt olema jõudude tasakaalu poliitika aseaineks.²⁸ Vastanduva suurriigi jaoks on aga mõlemal juhul tegemist suure plaanis kattuvate ambitsioonide poole püüdlemisega.

Üheks peamiseks erinevuseks nõrga riigi ja suurriigi vahel on suhteline tähtsus väliste ja sisemiste jõuallikate vahel. Nõrkadel riikidel on üldiselt vähem sisemisi ressursse ning nad on võimetud lahendama oma julgeolekuprobleeme üksi, seega on neile enamikel juhtudel välised jõuallikad oluliselt suurema suhtelise tähtsusega, kui suurriikidele²⁹. Väikeriigi üheks võimalikuks valikuks ongi liituda koostööorganisatsiooniga, mille üheks näiteks on Euroopa Liit. Baldur Thorhallsson on uurinud väikeriikide võimalusi mõju avaldamiseks Euroopa

²⁷ Galbreath, David, J, Lamoreaux, Jeremy, W. (2008). „The Baltic States As ‘Small States’: Negotiating The „East“ By Engaging The „West““, *Journal of Baltic Studies*, Vol. 39, No. 1, (March 2008), 4-5

²⁸ Murray, Douglas, J, Viotti, Paul, R. (1994). „The Defense Policies of Nations: A Comparative Study“, The John Hopkins University Press, 6

²⁹ Handel, 1990, 70

Liidu sees³⁰. Euroopa Liiduga sarnaste organisatsioonide tähtsust rõhutab ka Rickli, kelle sõnul on koostööstrateegia muutunud kõige tõhusamaks strateegiliseks valikuks ning Euroopa julgeolekuorganisatsioonid on väikeriikide sõjalise poliitika elluviimise peamiseks kanaliks³¹.

Üldjoontes on oluline, et väikeriigil jagatud mõjupiirkondades ning tihedas konkurentsivõimelises eksisteerib julgeolekustrateegia koostamise ja selle elluviimise võimalus. See tähendab, et sõltumata olemasolevatest jõudude struktuuridest ning teiste osapoolte soovidest, saab riik midagi muuta. Riigijuhid saavad mõjutada asjade käiku, kuigi ollakse silmitsi riigisiseste ja –väliste ning rahvusvahelisest keskkonnast tulenevate faktoritega, mis valikuid teatud ulatuses piiravad.³² Sõltuvalt eesmärgist ja olukorrast tuleb riigil teha mõistlik valik. Väikeriikide traditsiooniline julgeolekudilemma jääb ühelt poolt autonoomsuse kaitse ja teisalt mõju maksimeerimise soovi piiridesse. See, kummale poole kaldutakse, sõltub mõjuvõimu tähendusest konkreetses rahvusvahelises keskkonnas ning sellest, kuidas väikeriigi sisepoliitika aktsepteerib erinevaid poliitilisi strateegiaid.³³ Suurriikide lähinaabruse mõju väikeriikidele on määrava tähtsusega. Väikeriikide ees seisvate võimaluste ja suurriikide naabrusest tulenevate piirangute juurde on tagasi pöördunud tööanalüütilises osas.

2.1.3 Julgeolekustrateegiad: regionaalne julgeolekuallianss ja neutraliteet

Kaalutledes, milline välispoliitika võiks olla väikeriigile parim valik, on võistlevate teooriate hulgas Knudseni sõnul domineerivaimaks saanud neutraalsus ning allianssi kuulumine³⁴. Kuivõrd mõlemad strateegiad on empiirilise valiku tõttu olulised ka analüütilises käsitluses, on siinkohal nende tähendust vaadeldud lähemalt.

Julgeolek suveräänsete riikide anarhias on iga riigi enda vastutada. Kindlustamiseks oma julgeolekut võimalike ohtude vastu võib võtta tarvitusele abinõusid nii riigisiselt, näiteks

³⁰ Galbreath, Lamoreaux, 2008, 4

³¹ Rickli, Jean-Marc. (2008). „European Small States’ Military Policies After the Cold War: From Territorial to Niche Strategies“, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 21, No. 3, 319

³² Murray *et al*, 1994, 12

³³ Rickli, 2008, 310

³⁴ Knudsen, 1993, 48

suurendades sõjaväge ja tugevdades majandust, kui väliselt, panustades diplomaatiale ning moodustades liite.³⁵ Ühe või teise strateegia valimine põhineb väikeriigi jaoks julgeolekukaalutlustel – mõnel puhul viitavad välised tegurid koostöö kasulikkusele, teinekord on otstarbekam panustada neutraliteedile. Kusjuures koostööst on kaasaegses rahvusvahelises süsteemis mõttekas rääkida pigem koostööorganisatsioonide ja -alliansside kontekstis kui kahepoolse kokkuleppe mõistes. Väikeriikide kuuluvust allianssidesse on põhjalikult uurinud Robert L. Rothstein. Tema arust on kahepoolne allianss suurriigiga ning allianss teiste väikeriikidega väikeriigi julgeoleku seisukohast küsitava väärtusega. Parimaks lahenduseks peab ta multilateraalset allianssi nii suurte kui väikeste riikidega.³⁶ Selle parimaks näiteks võiksid olla nii Euroopa Liit kui NATO.

Viimase atlandiülese organisatsiooni tähtsust Euroopa riikide suhtes suurendab siinkohal väide, et väikeriigid ei vali liitlasalliansiks mitte alati naaberriigi juhitud üksust vaid eesmärgipäraselt just globaalset jõudu omava riigi. Põhjus on selles, et regionaalsed jõud, eriti need, mis on välja näidanud oma agressiivset tähelepanu, osutuvad palju olulisemaks vahetuks ohuks oma väiksematele naaberriikidele kui globaalselt domineeriv jõud. Sellises situatsioonis kipuvad oma lähiohtude pärast mures olevad riigid joonduma globaalse jõuga, justkui kindlustatuna regionaalse suurriigi vastu. Geograafiliselt tõusvate regionaalsete jõudude läheduses mitteasetsevad riigid on taolistest nähtustest vähem puudutatud ning vabamad hegemooni puudutavates valikutes.³⁷

Alliansid püsivad rahumeelselt koos tänu sarnasele identiteedile. Väärtuste, normide ja identiteedi jagamine soodustab selgelt julgeolekukogukonna teket. Vaid normid ja identiteedid ei ole piisavad selleks, et saada efektiivselt hakkama laiemate poliitiliste ja majanduslike teemadega.³⁸ Seega liitutakse julgeolekukogukonnaga meelsamini ning allianss on püsivam siis, kui tegemist on sarnase identiteediga riikidega. Mitme

³⁵ Murray *et al.*, 1994, 4

³⁶ Amstrup, 1976, 171

³⁷ Selden, Zachary. (2013). „Balancing Against or Balancing With? The Spectrum of Alignment and the Endurance of American Hegemony“, *Security Studies*, Vol. 22, No. 2, (March 2008), 342

³⁸ Väyrynen, Raimo. (2000). „Stable Peace through Security Communities? Steps towards Theory-Building“, in Arie M. Kacowicz et al. (editors) *“Stable Peace Among Nations”*, the United States of America: Rowman and Littlefield Publishers, Inc, 128

julgeolekukompleksi läheduses on sel juhul tõenäosus suurem liituda sellega, kellega on riigil sarnasemad väärtused. Kui aga juhtub nii, et teiste identiteediliselt sarnaste riikide asukoht muudab poliitilise ja majandusliku koostöö keeruliseks, võib taoline allianss moodustamata jääda ning riigil on majanduslikel ja poliitilistel põhjustel mõttekam liituda mõne teise julgeolekukogukonnaga.

Koostööorganisatsioonide liikmeks olekuga kaasneb mitmeid kasulikke tagajärgi. Väikeriigid ühinevad alliansiga leidmaks varjupaika suurriikide eest. Sealjuures peab ohuolukord õigustama alliansi liikmelisusele tehtavaid kulutusi või saadavat heaolu.³⁹ Tulenevalt kuuluvusest mõjuvõimsatesse rahvusvahelistesse organisatsioonidesse on väikeriikidel regioonis märgatavalt rohkem mõju kui võiks eeldada ainult tema suuruse ja tegevusvõimekuse põhjal. See mõju avaldub nii organisatsiooni sees kui sellest väljas.⁴⁰ Ka Michael Handel leiab, et koostöölepingutest võidavad nõrgemad partnerid tänu kollektiivsetele eelistele. Nad panustavad proportsionaalselt vähem kui tugevamad ja mõjuvõimsamad liikmed, kuid neid kaitstakse teistega võrdsel määral.⁴¹

Läbi kuulumise julgeolekukogukonda võidetakse nii otsestel põhjustel julgeoleku ja väikeriigi mõju suurendamise läbi, kui kaudselt propageerides konfliktidevaba rahvusvahelist keskkonda. Ühine julgeolek on julgeolekukogukondade institutsioonide poolt rakendatav kollektiivne julgeolekutava, mis eeldab, et kogukonna julgeoleku ohustajatega on kõige parem suhelda läbi dialoogi ja koostöö regionaalse identiteedi suurendamiseks. Seda tehakse naabrite kui liikmete või partnerite kaasamisega kogukonda. Pakkudes julgeoleku- ja majandusalast koostööd ahvatletakse ja õpetatakse partnereid omaks võtma kogukonna põhimõtteid ja praktikaid, sealjuures edendades stabiilset ja rahulikku muutusteprotsessi.⁴² Igasugune ebastabiilsus regioonis nõrkade riikide näol vähendab väikeriigi julgeolekut. Seega toetab kogukondadesse kuulumine väikeriigi julgeolekut ka kaudselt soodustades

³⁹ Reiter, Erich. (2001). „Introductory Comments on the Objective of the Small States and Alliances Workshop“, in Gärtner, Heinz, Reiter, Erich (editors), *Small States and Alliance*, Physica-Verlag Heidelberg New York, 12

⁴⁰ Galbreath, Lamoreaux, 2008, 11

⁴¹ Handel, 1990, 258

⁴² Adler, Emanuel. (2008). „The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post-Cold war Transformation“, *European Journal of International Relations*, Vol.14, No. 2, 208

naaberriikide hulgas väärtusi, mis on omased elujõulisele ja kestliku iseseisvusperspektiiviga riigile.

Kuuluvus julgeolekuorganisatsioonidesse võib märkimisväärselt piirata väikeriigi valikuvabadust valdkonnas otsuseid teha. Nii on väitnud Norra kaitsepoliitikaekspertid, et väikeriikide vabadus rakendada sõjalisi jõude oma äranägemise järgi on piiratud nende sõltuvuse tõttu allianssidest ja rahvusvahelistest institutsioonidest. Ka väikeriikide institutsioonilised võimalused jäävad iseseisvate sõjaliste teadmiste ja doktriinide arendamiseks madalaks, sest liitlasriikide vahel jagatud võimekuste tõttu on spetsialiseerunud kindlatele suundadele, ülejäänute arendamiseks jäävad teadusressursid piiratuks ja sõjakoolid väikeseks.⁴³ Seetõttu on väikeriigid iseseisvuse säilitamisel üha enam sõltuvad julgeolekuorganisatsioonidest, ei saa liikmelisusest loobuda ega ole võimelised vajadusel end iseseisvalt kaitsma.

Koostööorganisatsioonile sisuliselt vastanduvaks julgeolekustrateegiaks on neutraliteedipoliitika. Neutraliteedi olulisim funktsioon on olnud garanteerida riigi poliitiline iseseisvus. Legitiimne õigus mitte osaleda sõdades pidi realistliku perspektiivi kohaselt suurendama riigi võimalusi iseseisvuse ja territoriaalse ühtsuse säilitamiseks ning neutraalse riigi jaoks, mis tüüpiliselt on olnud väikeriik, vähendas otsestes jõukonfliktides mitteosalemine suhtelist haavatavust suuremate riikide hulgas.⁴⁴ Rickli lisab, et traditsioonilises mõttes tähendab neutraliteedipoliitika oma autonoomsuse kaitsmist läbi suveräänsust pooldava kaitsepoliitika. Sellisel juhul ei eelda väikeriik kaitset suurjõududelt ning võib ühtlasi loota kõrvalejätmist teiste omavahelistest sõdadest. Samas riskib väikeriik hüljatusega suurriikide poolt.⁴⁵

Kui ajalooliselt ongi neutraalsus andnud lootust jääda üksiku saarena puutumatuks, siis kaasaja tihedate sidemetega läbipõimunud julgeolekukeskkonnas on selleks lootust ehk vaid tegelikel saareriikidel. Küll aga ei anna ka tihedad suhted koostöölepingute puudumisel

⁴³ Bjerga, Kjell, I, Haaland, Torunn, L. (2010). „Development of Military Doctrine: The Particular Case of Small States“, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 33, No. 4, (2010), 506

⁴⁴ Goetschel, Laurent. (2011). „Neutrals as Brokers of Peacebuilding Ideas?“, *Cooperation and Conflict*, Vol. 46, No. 3, (2011), 314

⁴⁵ Rickli, 2008, 310

garantiid, et keegi riigi neutraliteeti vajadusel kaitsma hakkaks. Seega olukorras, kus väikeriik otsustab neutraliteedi kasuks, peaks olema kindel, et neutraalsust tunnistab peale riigi enda ka rahvusvaheline üldsus - seda selleks, et ka teised riigid tajuksid teda neutraalsena⁴⁶. Daniel Frei sõnul on neutraliteedi juures olulised tingimused positsioon rahvusvahelises süsteemis, neutraalsuse tõsiseltvõetavus ehk ükskõiksus väliste konfliktide vastu ning ühilduvus riigi neutraliteedikäitumise ja teiste riigi eesmärkide vahel⁴⁷. Veelgi enam – Laura Kirvelyte leiab, et kõrge geopoliitilise pingega piirkondades peaks väikeriigi julgeolek olema garanteeritud ka väliste julgeolekuallikate poolt nagu teine riik või riigid. Lisaks peaks väikeriigi neutraalsust väljastpoolt ametlike või mitteametlike vahenditega jätkuvalt toetama.⁴⁸ Selgub, et valik neutraliteedipoliitika kasuks ei ole kaugeltki ainult riigi enda teha, vaid sõltub teiste riikide valmisolekust seda strateegiat aktsepteerida ja vajadusel kinnitada. Selline valik peaks veenvuse tagamiseks olema läbimõeldud ja selgelt põhjendatav.

Neutraliteedi kui veidi vananenud julgeolekustrateegia olemusele viitab tema muutunud roll. Külma sõja ajal aitas neutraalsete riikide autonoomia kaasa rahvusvahelisele stabiilsusele, kuid tänapäeva olukorras võrdsustatakse autonoomiat julgeolekuvaldkonnas üldsuse ärakasutamisega. Nimelt ei aita see kuidagi kaasa globaalsete probleemidega võitlemisele. Seetõttu arvab Rickli, et väikeriigi julgeolekustrateegia peaks pooldama koostööd ning parim viis selleks on liituda ning avaldada mõju läbi institutsionaalse kuuluvuse või muu koostöö.⁴⁹ Ka Molise sõnul on ohtude olemus muutunud. Kui külma sõja ajal tähendas neutraalsus Soome, Rootsi, Austria ja Iirimaa jaoks iseseisvat välis- ja julgeolekupoliitikat, siis nüüd on nad sunnitud otsima uusi koostöövõimalusi⁵⁰. Siit nähtub, et nii mõnigi teoreetik ei pea kaasajal neutraalsust väikeriigile sobivaks strateegiaks ning soovitab selle asemel koostööd. Kuid võimalik on ka teisenenud neutraalsuse järgimine, kus arvestatakse kaasaegse julgeoleku- ja koostöökeskkonna nõudmistega. Tänapäeva neutraalsed riigid peaksid olema paindlikud ja omama valmidust osaleda rahvusvahelistes rahuoperatsioonides. Nad ei saa

⁴⁶ Kirvelytė, Laura. (2009). „Moldova’s Security Strategy: the Problem of Permanent Neutrality“, *Lithuanian Annual Strategic Review*, 167

⁴⁷ Amstrup, 1976, 171

⁴⁸ Kirvelyte, 2009, 167

⁴⁹ Rickli, 2008, 315

⁵⁰ Molis, Arunas. (2006). „The Role and Interests of Small States in Developing European Security and Defence Policy“, *Baltic Security & Defence Review*, Vol. 8, 91

jääda iga konflikti puhul eemalviibivaks kuivõrd neutraalsus ei ole igavene ega nõua ka erinevatele olukordadele samaväärset reageeringut. Riigi muutunud neutraalsuse kontseptsioon ei tähenda, et see on lakanud eksisteerimast.⁵¹ Siiski peaksid olema täidetud eelpool kirjeldatud tingimused üldsuse aktsepteeritavuse ja tõsiseltvõetavuse suhtes.

Strateegia plussiks võib pidada seda, et mõne arvamuse kohaselt lubab neutraliteet riigil säästa riigikaitse sektori arvelt ehk teadmise, et sõjalisse tegevusse kunagi ei astuta annab aluse mitte välja arendada tugevaid kaitsejõude. Seda lähenemist toetab ka tõsiasi, et tugev sõjavägi ei ole kaasajal niikuinii piisav vahend säilitamiseks riiklikku julgeolekut.⁵² Puudusena on välja toodud see, et julgeolekupoliitika mõistes on neutraalse riigi tegevus limiteeritud tema piiridega - neutraalsus minimeerib väikeriigi võimalused „välise julgeolekuallikate“ leidmiseks.⁵³ Seni kuni neutraalset riiki ümbritsevad rahumeelsed riigid ning ka üldine keskkond soodustab stabiilsust võib neutraliteet olla riigi jaoks väga hea valik võimaldades koormavate julgeolekuteemade asemel keskenduda näiteks majanduslikule arengule. Riigist mitteolenevate ebasoodsate mõjude puhul ei ole aga taolise olukorra kestvuses võimalik kindel olla.

Neutraalsuse olemus eeldab, et loodud on kujutletav raamistik ja osalejate vastastikuste ootuste süsteem. Riik, mis kaalub neutraliteedipoliitika rakendamist teab, et see hõlmab teatud sammude tegemist ja teiste vältimist, sarnaselt nagu ta ootab, et tema vaenlased käituksid vastavalt defineeritud käitumisvormidele.⁵⁴ Panustamine neutraliteedipoliitikale nõuab väga head võimet tajuda eeliseid, mis võiksid neutraalsust võimaldada, ning näha ette tekkivaid ohte. See nõuab teatud käitumist riigilt endalt, kuid valiku aktsepteerimist ka rahvusvahelise üldsuse poolt. Samuti peaks neutraliteedil olema vajadusel väline garantii. Kõik see ongi ilmselt põhjuseks, miks on kaasajal neutraalsus tema klassikalises vormis väga harvaesinev julgeolekustrateegia⁵⁵.

⁵¹ Gärtner, Heinz. (2001). „Small States and Alliances“, in Gärtner, Heinz, Reiter, Erich (editors), *Small States and Alliance*, Physica-Verlag Heidelberg New York, 8-9

⁵² Kirvelyte, 2009, 166

⁵³ *Ibid.*, 167

⁵⁴ Karsh, Efraim. (2012). „Neutrality and Small States“, Routledge Revivals, 6

⁵⁵ Kirvelyte, 2009, 167

Olles oma olemuselt vastandlikud on nii alliansi kui neutraliteedi tähendus aja jooksul muutunud. Strateegiatele vastavust ja nende sobivust väikeriikide reaalsesse konteksti on analüüsi osana vaadeldud töö lõpus eesmärgiga leida nimetatud julgeolekustrateegiate ja neist juhinduvate riikide empiirilise olukorra vahelist seost.

2.2 Eduka väikeriigi teoreetiline mudel

Käesolev peatükk annab ülevaate kirjandusest, mis tegeleb riigi eduka eksisteerimise ja püsijäämise eelduste ja omadustega. Sisuliselt jagunevad autorite käsitlused kaheks selle alusel, kas kirjeldatakse tunnuseid, mis peaksid olema omased juba eksisteerivale, kuid selles esinevate probleemidega riigile või ebaõnnestunud/alustavale riigile. Käesolevas töös on põhinetud eelpool mainitud grupile kaasates kattuvuse korral ka riikide ebaõnnestumise põhjusi.

Tunnuste temaatiline käsitlus sõltub autorist. Näiteks Robert Rotberg käsitleb riigi edukust väga laialdaselt ning tema põhjendused on seega läbivad pea kõigis tunnustes. Andrei Tsygankov keskendub valitud tähtsaimatele omadustele, nagu ka Einsiedel ja Rothchild. Emanuel Adler ja Michael Barnett kirjeldavad koostööorganisatsioonidesse kuulumist. Enim on riigi püsimise alustalana käsitletud territoriaalset terviklikkust, pea sama oluline on poliitiline legitiimsus.

Andrei Tsygankovi jaoks näitavad riigi tugevust territoriaalne ühtsus, majanduslik edukus ning poliitilise süsteemi elujõulisus. Ta väidab oma uurimuses, et riiki saab pidada elujõuliseks siis, kui on täidetud kolm peamist tingimust riikliku korra, tõhusa majanduse ja edukalt rakendatava poliitilise süsteemi osas. Need kolm tingimust tulenevad Bunce'i (1995) väitest, et postsotsialistlikud riigid seisavad vastamisi kolme üleminekuga: impeeriumist riigiks, käsumajandusest turumajanduseks ning kommunistlikust demokraatlikuks riigikorras.⁵⁶ Nimetatud tunnused on Tsygankovi postsotsialistlike riikide elujõulisust uuriva töö keskseteks mõisteteks.

⁵⁶ Tsygankov, 2007, 425

Käesolevas töös on edukust määravate tunnuste valimisel esmaseks aluseks võetud nimetatud Tsygankovi tingimused, kuid tulenevalt vajadusest on üks tunnustest jaotatud kaheks iseseisvat kaalu omavaks indikaatoriks. Nimelt kirjeldab Tsygankov esimese tunnusega, et üleminek riiklikule korrale nõuab territoriaalset terviklikkust ja julgeolekut väliste ohtude suhtes, sest rahvusriigi identiteet ei juurdu poliitiliselt jagunenud rahvuste hulgas ega väljastpoolt ohustatuna⁵⁷. Et rõhutada ühtse territooriumi ning füüsilise julgeoleku olulisust eriti just väikeriigi eduka eksisteerimise alusena käsitletun nimetatud tunnuseid eraldi kategooriatena. Ka Tsygankovi kirjeldatud majanduslik ja poliitiline elujõulisus väljenduvad alljärgnevatel tunnustel.

Lähtuvalt loogilistest kaalutlustest ning käsitletud kirjandusest on lisandunud ka teisi tunnuseid. Et regionaalse alliansiga liitumise mõju väikeriigi edukusele on laialdaselt uuritud ning selle tähtsus väikeriigile ilmnes ka eelnevates peatükkides, siis on üheks riigi edukust mõõta võimaldavaks tunnuseks valitud koostööorganisatsioonidesse kuuluvus. Riigi üldise heaolu tekkimises ja püsivuses ei tohi alahinnata sisejulgeoleku rolli, mis hõlmab endas väga mitmete erinevate protsesside korrektset toimimist ning mille tugevus annab selgelt märku riigi võimekusest säilitada ka pikaajaliselt seestpoolt tekkivaid konflikte vältides riigi püsivus ja stabiilsus.

Kõik töösse valitud tunnused ei ole reaalsuses kindlasti täiesti võrdse kaaluga ning nii nende valik kui hindamise viis on mõnes muus kontekstis varieeritav ja edasiarendatav. Alates 2005. aastast mõõdab iga-aastaselt riikide tugevust nõrkade riikide indeks (*Fragile State Index*), mille raames analüüsitakse igal aastal miljoneid dokumente ning mille hinnangud antakse kaheteistkümneme olulisima indikaatori alusel jaotatuna kuueks sotsiaal-majanduslikuks ning kuueks poliitilis-sõjaliseks tunnuseks. Kõik indikaatorid sisaldavad omakorda üle 100 alaindikaatori.⁵⁸ Antud töö maht ei võimaldaks käsitleda nii suurt hulka andmeid, lisaks ei pruugi see ka töö eesmärgi ja suunitluse seisukohast vajalik olla.

⁵⁷ Tsygankov, 2007, 425

⁵⁸ Messner, J. J. (2014). „Fragile State Index“, The Fund for Peace, 9-10

Valitud tunnused mõõdavad tulenevalt rõhuasetusest julgeolekustrateegilistele valikutele olulisimaid tunnuseid just julgeolekuga seotud valdkondades. Käsitlusest välja jäänud tunnustest olid kirjanduses enim mainitud sotsiaalset heaolu kirjeldavad faktorid nagu eeldatav eluea pikkus, vastsündinute suremus, infrastruktuur, hariduse ja meditsiiniliste võimaluste kättesaadavus. Neist enamiku hea tase on saavutatav peale majanduslike ning legitiimsete tunnuste edukat täitmist. Eelkõige sõltuvad nad aga sellest, kas riigi ja selle elanike julgeolek selle eri tähendustes on tagatud.

Territoriaalne terviklikkus

Kuna riigi peamine eksisteerimise alus on kindlalt määratletud territoorium, siis saab territoriaalse ühtsuse käsitlemist riigi edukust peegeldava faktorina mõista kui üht kõige ilmsemat. Tunnuse määravat tähtsust rõhutatakse kirjanduses tihti. Tsygankovi sõnul on riik jätkusuutlik vaid siis, kui ta on võimeline säilitama oma territooriumi ja poliitilise klassi ühtsust⁵⁹. Ka Rotberg väidab, et erinevalt tugevatest riikidest ei suuda ebaõnnestunud riigid kontrollida oma piire ning nende autoriteet riigi osade üle kaob. Eeldatavalt saab riigi õnnestumist määrata selle järgi kui suurt osa oma piiridesse jäävast alast ametlik valitsus tõeliselt kontrollib.⁶⁰ Territooriumi ühtsuse puudumist näitavadki ametlikult riigile kuuluvad alad, mille üle soovib või on juba kontrolli saavutanud teatud rahvuslikult või muul viisil eristatav inimrühm.

Territoriaalse ühtsuse puudumise puhul on territooriumi jaotuse ja valdamise üle tekkivate konfliktide esinemise tõenäosus suur. Riigi nõrkus on mitmete struktuuriliste koosmõjude tulemusena vägivaldse konflikti põhjus, mitte selle tagajärg või kaasnev nähtus⁶¹. Järeldub, et kui konfliktid on riigi nõrkuse tulemus, siis riigi edukust näitab selliste vägivaldsete konfliktide puudumine. Alati ei pruugi siiski konfliktide puudumine teatud ajaperioodi jooksul tähendada seda, et tegemist on territoriaalselt ühtse riigiga. Külmutatud konflikti

⁵⁹ Tsygankov, 2007, 426

⁶⁰ Rotberg, Robert, I. (2004). „The Failure and Collapse of Nation States: Breakdown, Prevention, and Repair“, in Rotberg, Robert, I (editor) *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton University Press, 5-6

⁶¹ Einsiedel, Sebastian. (2005). „Policy Responses to State Failure“, in Chesterman, Simon, Ignatieff, Michael, Thakur, Ramesh (editors), *Making States Work: State Failure and the Crisis of Governance*, United Nations University Press, Tokyo, 16

puhul otsest sõjategevust ei toimu, kuid poliitilisel ja psühholoogilisel tasemel esinevad märkimisväärsed erinevused riigi piiride soovitava asukoha suhtes. Olukord, kus riigis kehtib *status quo*, mille tulemusena ei ole välja kuulutatud sõda, aga ei kehti ka rahu, suurendab tõenäosust inimõiguste rikkumiseks ning takistab demokraatlike institutsioonide ja kodanikuühiskonna arengut. Viimased on aga laiemas mõttes julgeolekudefinitiivse võtmelemendid. Selline näiline stabiilsus võimaldab samal ajal separatistlike režiimide tugevnemist ning julgustab nende arenemist iseseisvateks riigilaadseteks struktuurideks. See õhustab legitiimsete riikide suveräänsust ja territoriaalset terviklikkust.⁶²

Territoriaalse ühtsuse probleem tekib valdavalt rahvuste pinnalt. Ühe riigi võimu all elavad inimesed, kes peavad end kuuluvaks erinevatesse gruppidesse, kõnealust osa territooriumist peab kumbki aga enda omaks. Taoliste juhtumite tekkimise tõenäosus on suur kui riigi piirid ei ole kujunenud järkjärgult etniliste gruppide põhjal, vaid tekitatud ajaloolistest ja poliitilistest põhjustest tulenevalt välise jõu kaasabil. Meelevaldsed piirid võivad viia fragmenteerunud riikideni, mis on vastutavad etnilise konflikti eest. Peamiselt välisest mõjust moodustatud riigid on võimetud tekitama stabiilset suhet oma ühiskonnaga. Sellised riigid on eriti haavatavad globaalse majanduse või rahvusvahelise poliitika muutuste suhtes. Stabiilse ja legitiimse riigi loomine on takistatud ning kodusõda on tõenäolisem.⁶³

Riik ebaõnnestub kui tema nominaalsed piirid muutuvad ebaoluliseks ehk riigisisestest gruppide püüavad saavutada osa üle riigi territooriumist autonoomset kontrolli või koguni iseseisvust rahvusvahelises mõistes⁶⁴. Ükskõik kas riigisisel grupil toimub kontrolli saavutamine füüsilise konflikti või diplomaatiliste ja poliitiliste vahendite läbi, ei saa antud riigi võimu pidada ainukehtivaks selle kogu territooriumil ning sel juhul ei ole riik oma iseseisvuse säilitamisel konkreetsetes territoriaalsetes mõõtmetes edukas.

⁶² Ciobanu, Ceslav. (2004). „Moldova and the “Frozen and Forgotten” Conflicts In Post-Soviet States“, *United States Institute of Peace*, 6-7

⁶³ Holloway, Stedman, 2002, 171

⁶⁴ Rotberg, Robert, I. (2003). „Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators“, in Rotberg, Robert, I (editor) *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2003, 9

Riigi edukuse üheks tunnuseks on tema territoriaalne terviklikkus. Tunnuse väärtused saab paigutada skaalale, kus 1 tähistab riigi täielikku territoriaalset terviklikkust, 0 selle puudumist ehk olukorda, kus riik on lõhestatud ning ei kontrolli oma piire. Vahepealne väärtus 0,5 märgib ohtu riigi lõhestatusele ja tugevat soodumust territoriaalse separatismi tekkele.

Väline julgeolekuoht

Enamik riigi julgeolekuohte tulenevad klassikaliselt väljastpoolt riigipiire. Need võivad olla iseseisvust või territoriaalset terviklikkust ohustavad konfliktid välisriigiga aga ka terroristlike või muude taoliste välisvõrgustike poolt kujutatav oht. Rickli peab traditsiooniliselt kõige suuremaks ohuks riigi julgeolekule piiririkumisi, sest need ohustavad riigi suveräänsust ja kogu riigi püsijäämist⁶⁵. Kontroll oma piiri üle on riigi üks olulisemaid ülesandeid, selles läbikukkumine annab märku suutmatusest oma territooriumi ja rahva julgeolekut kaitsta kõikvõimalike väljast tulevate ohtude suhtes.

Rothbergi sõnul on olulisim riigi poolt pakutav poliitiline vara julgeolek. Julgeolek on lai mõiste, mis hõlmab endas muuhulgas piiririkumiste ja territooriumikaotuste ning kuritegevuse, s.h. väljastpoolt saabuva, ennetust. Enamike teiste riigi kohustuste täitmine muutub võimalikuks alles siis kui vajalik julgeolekutase on saavutatud.⁶⁶ Ka Tsygankovi sõnul on riigi ülesandeks tagada julgeolek väliste ohtude suhtes, sest riigi identiteet ei juurdu väljastpoolt ohustatuna⁶⁷. Seetõttu on riigi püsijäämiseks vajalik kaitsevõimekus väliste ohtude suhtes. Antud tunnuse puhul märgib 1 reaalsete väliste julgeolekuohtude puudumist, 0,5 selget, kuid mitte reaalses olukorras avaldunud ohtu ning 0 välise teguri sekkumist riigi julgeolekusse.

Regionaalse alliansiga liitumine

Veel mõned aastakümned tagasi võis väikeriigi püsijäämise tagada nii alliansiga liitumine kui neutraliteet. Valik tehti vastavalt julgeolekuolukorrale ja riigi geopoliitilisele asukohale. Praeguseks on pigem koostööorganisatsioonidega liitumine muutunud väikeriikide jaoks

⁶⁵ Rickli, 2008, 321

⁶⁶ Rotberg, 2004, 3

⁶⁷ Tsygankov, 2007, 425

enesestmõistetavaks sammuks ning seda mitmel põhjusel. Regionaalse alliansiga liitudes annab riik osa oma suveräänsusest ära, kuid saab vastu võimekuse ja kaitse, mida ta üksi saavutada ei suudaks. Julgeolekut tagavas organisatsioonis panustavad tänu kollektiivsetele eelistele nõrgemad partnerid proportsionaalselt vähem kui tugevamad ja mõjuvõimsamad liikmed, kuid neid kaitstakse teistega võrdsel määral⁶⁸. Kuuludes mõjuvõimsatesse rahvusvahelistesse organisatsioonidesse on väikeriikidel regioonis märgatavalt rohkem mõju kui võiks eeldada tema suurusest ja tegevusvõimekusest⁶⁹. Arvatakse lausa, et liitlassuhe suure riigiga on väikeriigi ainus võimalus säilitada kasvõi osaline suveräänsus⁷⁰ ning et koostööstrateegia on muutunud kõige tõhusamaks valikuks, kus Euroopa julgeolekuorganisatsioonid on väikeriikide sõjalise poliitika elluviimise peamiseks kanaliks.⁷¹ Eelised, mida kaitset pakkuvasse organisatsiooni kuulumine annab, võimaldavad väikeriigil end regionaalses mastaabis nähtavamaks teha ning suunata organisatsioonide ja kaudselt ka suurriikide otsuseid endale soodsal viisil. See omakorda suurendab väikeriigi iseseisvuse säilitamise võimalusi.

Jermalaviciuse ja Männiku analüüsi põhjal iseloomustavad väikeriigi positsiooni rahvusvahelises süsteemis kitsad huvid, kohandumine, selle asemel, et mõjutada rahvusvahelist keskkonda ning rahvusvahelistele organisatsioonidele toetumine olemaks kursis info ja analüüsiga laiemas temaderingis⁷². Nimetatud omadused klapiavad regionaalsesse allianssi kuuluvusega hästi. Väikeriigil on võimalus arendada ja tegeleda kitsaste teemadega samal ajal kui ülejäänud võimekused kaetakse koostööpartnerite poolt.

Deutsch defineeris julgeolekukogukonda riikidegrupina, mis on integreerunud punktini, kus ollakse täiesti kindlad, et kogukonna liikmed ei lähe üksteisega füüsilisse konflikti vaid lahendavad oma erimeelsused mõnel muul viisil.⁷³ Üheks väikeriigi eesmärgiks on vältida

⁶⁸ Handel, 1990, p 258

⁶⁹ Galbreath, Lamoreaux, 2008, 11

⁷⁰ *Ibid.*, 4-5

⁷¹ Rickli, 2008, 319

⁷² Jermalavicus, Tomas, Männik, Erik. (2011). „Security Foresight of a Small Ally: The Case of Estonia“, in *Long Range Forecasting of the Security Environment*, The Research and Technology Organisation (RTO) of NATO, 2

⁷³ Adler, Emanuel, Barnett, Michael. (1998). „Security Communities“, Cambridge University Press, United Kingdom, 6

sõjalisi konflikte, et mitte end nõrgestada. Seetõttu kaitseb regionaalsesse allianssi kuulumine nii organisatsioonivälise kui –sisese julgeolekuohu eest. Mida rahumeelsemad suhted riikide vahel eksisteerivad, nii väikeriigi vahetus läheduses kui kaugemal, seda suuremad on tema püsijäämise võimalused. Äramärkimist väärib ka see, et paljude organisatsioonide puhul näitab juba liitumiskutse saavutamine väikeriigi suhtelist tugevust ning suuremate allianssi ohustavate probleemide puudumist.

Regionaalse allianssiga liitununa on skaalal saadavaks väärtuseks 1, tiheda koostöö ja põimituse puhul regionaalse organisatsiooniga 0,5 ning 0 tähistab olukorda, kus liikmeks ei olda ega pürgita.

Majanduslik julgeolek ja areng

Majandusel on elujõulise riigi tagamisel suur kaudne tähtsus, olemata otseselt seotud julgeolekuga. Rothchild väidab, et ei ole selget seost majandusliku puuduse ja legitiimsuse vahel, kuid on siiski tõendeid, et need riigid, kus on raskusi vastamaks avalikkuse nõudmistele ja ootustele elukvaliteedi parandamise osas, ebaõnnestuvad tihti ka edukuse osas.⁷⁴ Seega on rahva majanduslikul järjel ja sellel, millist elukeskkonda suudab pakkuda riik, oluline mõju teistele riigi edukust näitavatele ja neile kaasaitavatele teguritele. Üldistav ja läbiv arvamus on, et riik peab pakkuma märkimisväärset majanduse kasvu ja kõrgemat elustandardit⁷⁵. Madal sissetulek inimese kohta on riigi nõrkuse üheks põhjuseks ja ka tagajärjeks, näidates riigi võimetust täita valitsuse põhifunktsioone⁷⁶. Ka Rotberg kinnitab majanduse olulisust riigi püsijäämisel. Tema sõnul on riigi ebaõnnestumine tõenäoline kui pooldatakse suletud majandussüsteemi ehk avatus rahvusvahelisele kaubandusele on madal või olematu, samuti on heaks näitajaks SKP elaniku kohta⁷⁷.

⁷⁴ Rothchild, Donald (2002). „Economic Priorities for Successful Peace Implementation“, in Cousens, Elizabeth, M, Rothchild, Donald, Stedman, Stephen (editors), *Beyond State Crisis?: Postcolonial Africa and Post-Soviet Eurasia in Comparative Perspective Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements*, Lynne Rienner Publishers, 199

⁷⁵ Tsygankov, 2007, 425

⁷⁶ Rice, Patrick, 2008, 33

⁷⁷ Rotberg, 2003, 21

Näitajaid, mida mõttes aimu saada riigi majanduslikust tugevusest on mitmeid. Mahajäämust saab hinnata valitsuse võla, töötuse ja noorte hõivatuse taseme, ostujõu, SKP inimese kohta, SKP kasvu ja inflatsiooni mõõtmise abil⁷⁸. Näiteks kõrge sissetulekute ebavõrdsuse näitaja ehk Gini koefitsient annab aimu riigi võimetusest või soovimatusest luua majanduskasvu nii, et see oleks võrdväärselt jaotunud. Kõrget sissetulekute ebavõrdsust on seostatud mässu ja teiste poliitilise vägivalga vormidega.⁷⁹ Siinkohal peaks valitsus rohkem pingutama, et aidata kõigil kodanikel toime tulla.

Selgub, et ilma pideva arenguta majanduses ning üldise rahva heaoluta ei saa olla kindel riigi stabiilsuses. Majanduse olukorra mõõtmiseks on mitmeid võimalusi ning neist võimalikult paljude kombineerimine annaks selge pildi konkreetse riigi probleemidest. Neid kõiki käsitleda on aga väga andmemahukas. Näiteks Andrei Tsygankov on valinud riigi majandusliku edukuse mõõdupuuks uurimuse toimumise aja SKP protsentuaalse võrdluse SKP tasemega enne Nõukogude Liidu kokkuvarisemist, samuti absoluutse vaesuse näitaja, mis peaks tema uurimuse järgi olema vähem kui 30% rahvastikust⁸⁰.

Antud töös on majandusliku julgeoleku ja arengu taseme mõõtmiseks jälgitud SKP suurust inimese kohta ning selle kasvu teatud aja jooksul. Esimene neist näitab riigi majanduse paigutust maailma riikide hulgas, teine majanduse arengut perioodil võrreldes üldise maailma keskmisega. SKP inimese kohta suhtelist kasvu saab määrata arvutades uuritava perioodi alguse- ja lõpuaasta SKP muutuse protsentuaalselt võrrelduna maailma keskmisega ning leides, kas näitaja võrreldes maailma keskmise kasvuga on kasvanud või kahanenud. See viitab sellele, millist arengut riigi elanikud võiksid tunnetada. Määrates tunnusele väärtuseid tähistab 1 olukorda, kus riigi SKP inimese kohta on suurem kui maailmas keskmiselt ning maailma keskmise taustal perioodi jooksul kasvanud. Väärtus 0 märgib väiksemat SKPd inimese kohta kui maailma keskmine ning SKP näitaja suhtelist langust ehk majanduse kasvu aeglustumist. Vahepealne väärtus 0,5 kehtib riigi kohta juhul kui üks majandusnäitaja annab tausta suhtes positiivse, teine negatiivse tulemuse.

⁷⁸ Messner, J, J, (2014), 10

⁷⁹ Rice, Patrick, 2008, 34

⁸⁰ Tsygankov, 2007, 426

Iseseisev kaitsevõime

Iseseisva kaitsevõime tugevus on selgelt seotud nii riigi julgeoleku kui majandusliku edukusega. Michael Handel ütleb, et sissetulek elaniku kohta viitab riigi hariduse, produktiivsuse ja industrialiseerituse tasemele ning seega ka sõjajõudude võimekusele⁸¹. Välistest ressurssidest sõltumatu panuse suurus kaitsevõimekusse sõltub riigi käekäigust, aga ka sellest kui suur on otsene vajadus või soov sellesse investeerida.

Neorealistikud ja realistlikud teooriad rõhutavad, et kuigi sõda ei toimu kogu aeg on selleks võimalus alati olemas. Rahvusvahelised jõuasetused, alliansid ja heidutus võivad selle ära hoida, kuid siiski ainult ajutiselt.⁸² Antud soovitusel kohaselt on oluline, et riik saavutaks ja säilitaks ka iseseisva kaitsevõime puhuks kui jõudude tasakaal rahvusvahelises süsteemis muutub. Nagu Eesti julgeolekupoliitika alustest võib välja lugeda, siis ka allianssidesse kuulumisel vajab riik esmast iseseisvat kaitsevõimet ehk ootamatu rünnaku tagasihoidmiseks teatud võimekust⁸³.

Eduka riigi tunnuseks on iseseisev kaitsevõime potentsiaalse vastase suhtes. Selle mõõtmisel võtan aluseks riigi kaitsekulutuste osakaalu SKP-st ning tegevväelaste suhtarvu kogurahvastikust. Viimast tingimust võrdlen väikeriigi kõige tõenäolisema välisohu sama näitaja suhtes. Tunnuse väärtused on paigutatud skaalale nii, et 1 tähistab olukorda, kus riigi kaitsekulutuste osa SKP-st on suhtelises võrdluses pigem kõrge ning riigi tegevväelaste suhe rahvaarvu on suurem kui teda enim ohustaval riigil. 0 märgib iseseisvat kaitsevõimet, kus riigi kaitsekulutuste osa SKP-st on suhtelises võrdluses pigem madal ja riigi aktiivse sõjaväe suhe rahvaarvu on väiksem kui teda enim ohustaval riigil. Väärtus 0,5 kehtib juhul kui üks näitajatest viitab suuremale, teine väiksemale kaitsevõimele.

⁸¹ Handel, 1990, 14

⁸² Adler, Barnett, 1999, 10

⁸³ Eesti Kaitseministeeriumi koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010.

http://www.kaitseministeerium.ee/files/kmin/nodes/9417_Julgeolekupoliitika_alused_2010.pdf (22.02.2015)

Poliitilise süsteemi legitiimsus

Riigi üheks võtmeväärtuseks on tema võimekus pakkuda kodanikele vaba, avatud ja täielikku osalust poliitilises protsessis. See hõlmab endas põhiväärtuste olemasolu: õigus kandideerida, austus ja toetus rahvuslikele ja regionaalsetele poliitilistele institutsioonidele nagu valitud kogud ja kohtud, tolerantsus lahkavate ja erinevate suhtes ning peamised inimõigused.⁸⁴ Paljud autorid arvavad, et täielik poliitiline legitiimsus on võimalik ainult demokraatlikes riikides, sest just seal on nimetatud väärtused tõenäolisemalt esindatud. Demokraatia peaks seega olema poliitiliselt elujõuline süsteem, kus rahva enamuse arvamus on edukalt väljendunud ning ellu viidud rahumeelsel ja korraldusel moel⁸⁵. Seejuures peaksid end esindatuna tundma kõik rahvusgrupid ja vähemused.

Legitimiseerimine on protsess läbi mille saavad nõudlejad õiguse valitseda, teisisõnu - legitiimses keskkonnas on poliitiline võim rahva üle õigustatud⁸⁶. Vähesed demokraatliku kogemusega riikides, mis alles kujunevad, võib olla raskusi võimu legitimiseerimisega. Üheks küsimuseks võib kerkida, keda ja mis omaduste alusel määratleda selles protsessis täisväärtuslike kodanikena. Enamasti kaasatakse rahvuslik enamuse, kuid nende jaoks, kes jäävad välja, on riik neid mitte-esindav ning ebaseaduslik. Sel juhul võib riik silmitsi seista uue probleemiga, kus vähemused püüavad end kas kuuldavaks teha või võimu eirates moodustada omaenda riik.⁸⁷ Peale legitiimsuse saavutamise võiksid väärtused nagu territoriaalne terviklikkus ning riigisisene julgeolek ja rahva rahulolematuse vältimine olla need, mis paneksid püüdlema võimalikult laiapõhjalisele riigi elanike kaasamisele ja esindatusele. Kui seda ei suudeta ning avalikkuse poolehoidu ei saavutata, võivad esineda nõrgale riigile omased legitiimsuse tunnused. Sõjaline riigipööre, vähenev kindlus avalike institutsioonide suhtes, eriarvamused konfliktilahendusnormide osas, vähemuste huvide eiramine, juhitud või ebaregulaarsed valimised, varimajanduse kasv ning omakaitseliidrite

⁸⁴ Rotberg, 2004, 3

⁸⁵ Tsygankov, 2007, 425

⁸⁶ Berg, Eiki, Toomla, Raul. (2013). „Mission impossible in Cyprus? Legitimate return to the partnership state revisited“, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 41, No. 2, 279

⁸⁷ Toft, Monica, D. (2001). „Multinationality, Regions and State-Building: The Failed Transition in Georgia“, *Regional and Federal Studies*, Vol. 11, No. 3, (2001), 124

tõus on kõik märgid kodanikkonna ja ametliku valitsuse üksmeele vähenemisest⁸⁸. Lõpuks võib legitiimsuse puudumine kaasa tuua olukorra, kus institutsioonid täidavad peamiselt vaid täidesaatva võimu funktsioone. Demokraatlik debatt puudub ning juriidilisele võimule ei saa kindel olla, sest see baseerub iseseisva otsustusvõime asemel täidesaatval võimul. Sellisel juhul on tegemist juba ebaõnnestunud riigiga.⁸⁹

Lisaks esindatusele on legitiimse riigi lahutamatu osa võimu seaduslik ülekandumine. See, kas järgitakse rahva tahet ning antakse vajadusel võim üle selleks rahva poolt volitatud esindajale ning kuidas see protsess toimub, näitab riigi tugevust. Konstitutsioonil mittepõhinevat või vägivaldset võimuvõtmist kogunud riigid on väga ebastabiilsed ning neil tõenäoliselt puuduvad tugevale riigile omased poliitilised mehhanismid, mis peaks kindlustama rahumeelse võimusiirde⁹⁰. Kaasaegse riigi legitiimsuskontseptsiooni keskmes on demokraatiaprintsiip ning austus inimõiguste vastu. Järjestikused autoritaarsed, diktaatorlikud või sõjalised valitsused, mis on oma rahva soovide ja vajaduste suhtes ükskõiksed või kasutavad riigistruktuure oma isiklikes huvides, riskivad kodanikuühiskonna võõrandamise ja hävitamisega. Kodanikuühiskonna jõudsat edenemist vajab aga iga riik.⁹¹

Poliitilise süsteemi legitiimsuse hindamisel on eeskujuks võetud Andrei Tsygankovi kasutatud meetod. Tema arvates on poliitilise elujõulisuse aluseks legitiimne, rahumeelne ja korrale vastav võimu üleandmine. Kõrgeima näitaja saavad riigid, kus taolist võimu ülekandumist on viimase 10 aasta jooksul kogetud vähemalt korra, madalaima need, kus seda toimunud ei ole ning keskmise punktiarvu riigid, kus võimu üleminek on toimunud mõningate mööndustega legitiimsuse, korra ja rahu osas⁹². Antavateks väärtusteks on vastavalt punktid 1, 0 ning 0,5.

⁸⁸ Rothchild, 2002, 194

⁸⁹ Rotberg, 2004, 6

⁹⁰ Rice, Patrick, 2008, 31

⁹¹ Einsiedel, in Chestermann *et al*, 2005, 20

⁹² Tsygankov, 2007, 427

Sisejulgeolekuoht

Siseriiklik julgeolekuoht võib esineda väga mitmel eri viisil. Sellele viitavad nähtused nagu siseriiklik konflikt, mässud ja rahutused, konfliktidest tulenevad surmajuhtumid, sõjaline riigipööre ja poliitilised vangid⁹³. Eelnenud nimekirjast selgub, et riigisisene turvalisus on enamjaolt ohustatud alternatiivset võimu haarata soovivate gruppide poolt, kelle ohjeldamiseks tuleb valitsusel kasutada ebatavalisi meetodeid. Selliste meetodite kasutuselevõtt viitab, et tavapärane kord ja õigus enam ei toimi.

See, et taolised protsessid ja juhtumid üldse aset leida saaks, tuleneb riigi sisemise julgeoleku üldisest nõrkusest. Sellisel sisejulgeolekul on riigi õnnestumises väga suur kaal, siseriikliku vägivalda kõrget taset seostatakse otseselt ebaõnnestumisega ja kalduvusega ebaõnnestumisele⁹⁴. Seda seepärast, et kui riik ei ole võimeline hoidma korda ja rahu selle piires, saavad kannatada kõik riigi toimimise ja eksisteerimisega seotud eeldused. Vägivald ja kuritegevus võivad kanduda üle piiride mõlemat pidi ning siseriiklikud rahutused võivad endaga kaasa tuua ka ohte väljast. Kui sisemiselt on riigi jõustruktuuri teatud osa toimimine seatud kahtluse alla, siis muutub küsitavaks selle vajalikkus ning kaudselt riigi sellisel viisil toimimise võimekus. Kui riigi autoriteet nõrgeneb ja riigipoolne kodanike rõhumine muutub kriminaalseks, tõuseb anarhia olemasolu üha rohkem esile⁹⁵. Riigi julgeolekuorganid peaksid omama legitiimse jõukasutamise monopoli⁹⁶ ning kontrolli puudulikkus selle üle on elanike jaoks tajutav heaolu vähenemisena.

Eduka riigi tunnuseks on pakkuda riigisisest julgeolekut. See sisaldab riigisiseste rahvusliku korra ja sotsiaalse struktuuri vastaste ohtude ja rünnakute vältimist, sealhulgas kuritegevuse ennetust. Lisaks peab riik pakkuma kodanikele võimalust lahendada erimeelsusi omavahel ja riigiga rahumeelselt. Paljude teiste poliitiliste ülesannete täitmine saab võimalikuks siis, kui vajalik julgeolekutase on saavutatud.⁹⁷ Tunnusele väärtust andes tähistab 0 olukorda, kus riigis on käsitletava perioodi jooksul aset leidnud väga tõsine sisejulgeoleku puudusele viitav

⁹³ Messner, J, J, (2014), 10

⁹⁴ Rotberg, 2004, 4

⁹⁵ *Ibid.*, 6

⁹⁶ Messner, J, J, (2014), 10

⁹⁷ Rotberg, 2004, 3

sündmus – mässud, rahutused, organiseeritud kuritegevus ja sündmused, mille ohjes hoidmisega ei ole riigistruktuurid neile pandud kohustuste kohaselt toime tulnud. Väärtus 0,5 viitab, et perioodi jooksul on tekkinud sisejulgeolekuoht, mida on aga ennetatud või selle tekkimisel korralikohaselt lahendatud. Väärtus 1 näitab, et märkimisväärset sisejulgeolekuohtu ei ole esinenud.

Käesolev teoreetiline peatükk hõlmas endas ühtaegu ülevaadet väikeriikide julgeolekupoliitilistest valikutest ja strategiatest ning edukale väikeriigile omastest tunnustest.

Selgus, et väikeriikide jaoks esineb rahvusvahelises süsteemis mitmeid piiranguid, mis tulenevad ümbritsevate riikide suurusest, ambitsioonidest, omavahelistest suhetest ja soovist väikeriigi poliitikates rolli mängida. Kuigi väikeriigile jääb julgeolekustrateegia osas otsustav sõna, peab ta selle valimisel arvestama suurriikide regonaalse tasakaaluga, sest selle kõigutamise võib väikeriigi jaoks kaasa tuua tekkivaid ohte. Teooriad annavad julgeolekustrateegiate osas ka konkreetseid soovitusi ning viitavad erinevates tingimustes eksisteerivate väikeriikide erinevatele vajadustele tehtava valiku suhtes. Et väikeriikide teooriate kõrgeaeg jäi külma sõja perioodi, ei võta enamik teooriad arvesse viimastel aastakümnetel aset leidnud muudatusi rahvusvaheliste suhete süsteemis ning seega rõhutakse neis koostööst rääkimisel kahepoolsetele mitte multilateraalsetele allianssidele, mis kaasajal valdavaks on saanud.

Eduka väikeriigi teoreetiline mudel kirjeldas ja põhjendas seitsme erineva valdkonna olulisust väikeriigi iseseisva eksisteerimisvõime saavutamisel ja säilitamisel. Teoreetilisest kirjandusest osutus enimkäsitletuteks ja olulisimateks nii siseriiklike meetete abil reguleeritavaid kriteeriume nagu sisejulgeolek, poliitiline legitiimsus ja iseseisev kaitsevõime, kui välistest teguritest sõltuvaid tunnuseid, mille osas väikeriik saab anda vaid oma panuse ohu eskaleerumise vältimiseks. Valdkondade läbipõimituse tõttu on kõik kriteeriumid omavahel seotud. Elujõulise väikeriigi tunnuseid ja nende omavahelist põimitust on võimalik jälgida järgneva empiirilise peatüki sisuks oleva uuringu käigus.

3. Valitud väikeriikide uuring kriteeriumite alusel

Empiirilises peatükis kirjeldan valitud riikide olukorda uuritava perioodil eelnevas peatükis paika pandud tunnuste kaupa ning vaatlen temaatikate raames tehtud otsuseid ja nende elluviimist. Oluline on siinkohal jälgida, kas tulemus on riiki viinud lähemale tugevama ja elujõulisema riigi saavutamisele.

Igale tunnusele on pühendatud alapeatükk, milles võrreldakse kriteeriumile vastavust või mittevastavust valitud neljas riigis. Lähtuvalt metodoloogilises ja teoreetilises osas kirjeldatud skaalast saab valdkondade areng ka numbriliselt väljendatud. Peatüki viimane osa summeerib illustratiivse tabeli abil saadud tulemused ning selgitab hinnangut väikeriigi edukusele. Saadud hinne võrdluses teiste riikidega annab aluse tegemaks kaudseid järeldusi julgeolekustrateegiate kohta. Nimelt annab kõrge punktisumma vihje riigile sobiva julgeolekupoliitilise strateegia valikust, sest valikud on pikemas perspektiivis arendanud või säilitanud eduka ja jätkusuutliku riigi olemust. Madal punktisumma viitab seevastu, et tulenevalt tehtud valikutest või valikute puudumisest ei ole riigi julgeolekustrateegia võimalusi riigi püsijäämiseks suurendanud ning vastavalt võimalusele tuleks tulevikus vastavaid otsuseid korrigeerida.

3.1 Territoriaalne terviklikkus

Antud riikide territoriaalse terviklikkuse probleemide põhjused peituvad paljuski nende keerulises minevikus ning Nõukogude Venemaa rahvastiku ümberpaigutamise poliitikates. Sel ajal ei olnud ametlikud liiduvabariigid ainukesteks etnonatsionalistlikeks territooriumiteks. Paljudes liiduriikides eksisteerisid autonoomsed vabariigid, provintsid ja piirkonnad oma niinimetatud rahvastega. Nõukogude konstitutsiooni kohaselt ei olnud neil õigust eralduda, kuid Nõukogude Liidu kahel viimasel aastal hakkasid neist paljud sarnaselt liiduvabariikidele suveräänsust nõudma.⁹⁸ Liidu ühistes piirides ei omanud need autonoomsed piirkonnad suurt mõju ning ei tõusnud oma ambitsioonidega ka esile, väikeriigi

⁹⁸ Holloway, Stedman, 2002, 178

tingimustes tunnetasid nad aga märkimisväärset vajadust eristuda, eriti kui selleks avaldati välist toetust.

Suurriigi lagunemise järgselt on taolisi enklaaviprobleeme tekkinud mujalgi. Heaks võrdluseks on Jugoslaavia lagunemine ning selle tagajärjel tekkinud liitriigid, mis on omakorda aja jooksul lagunenud. 2008. aastal kuulutas Kosovo Serbiast eraldumiseks välja iseseisvuse. Hoolimata Serbia, Venemaa ja ka teiste riikide vastuseisust ja hoiatustest tunnustati Kosovo iseseisvust kõikide suuremate Lääne jõudude poolt, siiski rõhutades, et setsessiooni näol on tegemist ühekordse erandiga eksisteerivas praktikas.⁹⁹ Olles Kosovo iseseisvuse vastu väitsid Venemaa poliitikud, et see võib põhjustada rahvusvaheliselt aktsepteerituna pretsedendi ning hoiatasid, et Venemaa võib seda kasutada analoogsetes situatsioonides endistes Nõukogude Liidu maades. Tunnustades Lõuna-Osseetiat ja Abhaasiat väidetigi, et Läänel pole õigust olukorda kritiseerida olles ise tunnustanud separatistlikku vabariiki.¹⁰⁰ Nii oligi Kosovost kujunenud pretsedent, millele toetudes on eelkõige Venemaa rõhutanud separatistlike piirkondade emamaast eraldumise õigust.

Kosovo ning Lõuna-Osseetia ja Abhaasia eraldumise puhul näevad Eiki Berg ja Martin Mölder suurriikide suhtumises sisulisi sarnasusi. Kuigi Venemaa ja Euroopa Liidu seisukohad olid kummagi juhtumi puhul üksteise suhtes vastandid, jagasid nad sarnast loogikat ning olid seega abstraktsemal tasemel samaväärsed. Ühest küljest oldi enesemääramise vastu aladel, millega vastaspoolel oli positiivne seos, rõhutades suveräänsuse ja territoriaalse terviklikkuse printsiipi. Teisest küljest toetati setsessiooni endale sobivates piirkondades põhjendades seda inimõiguste ja *de facto* erilise olukorraga.¹⁰¹ Ronald Grigor Suny toob samuti välja Venemaa ja lääneriikide sellekohase tegevuse sisulise sarnasuse öeldes, et nende käigud ja vastukäigud on diskursiivselt konstrueeritud kui sissepiiratud vähemuste kaitsmine natsionalistlike agressorite poolt ning väikeste vaprate

⁹⁹ Fabry, Mikulas. (2012). „The contemporary practice of state recognition: Kosovo, South Ossetia, Abkhazia, and their aftermath“, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 40, No. 5, (September 2012), 666

¹⁰⁰ Headley, 2012, 253

¹⁰¹ Berg, Eiki, Mölder, Martin. (2012). „Janus-Faced Human Security Discourse: EU and Russia Talking Past Each Other in Kosovo and the Caucasus?“, *EU-Russia Paper*, (May 2012), 15

demokraatiate või iseseisvate riikide kaitsmine suurele naabrile loomuomase ekspansionismi eest¹⁰².

Nii või teisiti on väikeriikide territoriaalne terviklikkus mõjutatud ümbritsevate suurriikide huvist regiooni olukorda omale sobivas suunas kallutada. Ants Laaneots kirjutab, et Moskva on jaga-ja-valitse põhimõtte abil oskuslikult ära kasutanud Kaukaasia riikide ja rahvaste vahelised ajaloolised vastuolud ning sobiva poliitikaga ajanud vaenujalale Armeenia ja Aserbaidžaanis ning Nõukogude perioodil Gruusia riigi koosseisu kuulunud rahvad. See võimaldas Venemaal säilitada Taga-Kaukaasias poliitilise kontrolli ja sõjalise kohalviibimise.¹⁰³ Nimelt lõppesid Gruusias, Moldovas ja Aserbaidžaanis varastel 1990-ndatel aset leidnud rahvuslikud konfliktid nelja separatistliku regiooni moodustamisega. Abhaasiat, Lõuna-Osseetiat ja Transnistriat toetab iseseisvuspüüdlustes Venemaa, Mägi-Karabahi Armeenia. Selline toetus koos kasvava sisemise legitiimsusega on võimaldanud neil *de facto* riikidel säilitada eristaatus juba pea 25 aastaks.¹⁰⁴

Lisaks Gruusia separatistlikele piirkondadele toetab Venemaa Moldovale kuuluvat Transnistriat ning püüab seeläbi suunata väikeriikide otsuseid ja hoida neid oma mõjupiirkonnas. Selles osas, kui palju peaksid nüüdseks iseseisvad riigid oma tegevuses järgima Venemaapoolset survet ja koostööd, kipub tekkima aga konflikte ja erinevat arusaama. Iseseisvate Venemaale mitte meelepäraste otsuste tõttu on Gruusia ja Moldova mõlemad üle elanud Venemaa-poolse majandusliku surve. Tegelikult on nende hirmuks aga hoopis potentsiaalsete julgeolekuriskide eskaleerumine. Mõlemad kardavad nii vanade kui uute konfliktitsoonide võimalikku destabiliseerimist – Abhaasia, Lõuna-Osseetia ja Samstke Javakheti Gruusia ning Transnistria ja Gagauzia Moldova puhul.¹⁰⁵ Venemaa

¹⁰² Suny, Ronald, Grigor. (2010). „The pawn of great powers: The East-West competition for Caucasus“, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 1, (2010), 10-11

¹⁰³ Laaneots, Ants. (2014). „Vene-Gruusia 2008. aasta sõda – põhjused ja tagajärjed“, *ENDC Occasional Papers Series*, Vol. 1 (2014), 8

¹⁰⁴ Kolossov, Vladimir, O’Loughlin, John, Toal, Gerard. (2015). „Inside the post-Soviet de facto states: a comparison of attitudes in Abkhazia, Nagaorny Karabakh, South Ossetia, and Transnistria“, *Eurasian Geography and Economics*, (2015), 1

¹⁰⁵ Popescu, Nicu. (2014). „Eurasian Union: the real, the imaginary and the likely“, in *Chaillot Paper*, EU Institute for Security Studies, No. 132 (September 2014), 33

kontroll separatistlike alade üle piirab iseseisvate riikide otsustusvabadust ning sunnib tegema alalhoidlikke valikuid eesmärgiga säilitada stabiilsus ja riigi püsijäämine.

Lääneriigidki mõjutavad piirkonna stabiilsust püüdes vahetsooni riike kaasata oma koostööprogrammidesse ja liita organisatsioonidega. Näiteks Ameerika Ühendriikidel on Lõuna-Kaukaasias nii strateegilised, poliitilised kui majanduslikud huvid. Nende realiseerimiseks võib ta jätkata Venemaale kui regionaalsele hegemonile vastandumist ning edendada NATO laienemist, tunnistada Venemaa positsiooni ning aidata kaasa, et selle mõjud oleks nii healoomulised kui võimalik, või kaasata Venemaa laiemasse julgeolekuraamistikku ja seega välistada mõjupiirkondade vajadus.¹⁰⁶ Nii kaua kui valdavaks osutub Venemaa ja lääneriikide omavaheline konkurents, rõhutab see vahevööndi nõrkusi ning komplitseerib sealsete probleemide lahendamist. Venemaa ja Lääne vaheline üldine suhete seis kujundab jätkuvalt keskkonda, kus *de facto* riigid saavad eksisteerida. Emamaade nõrkus võimaldab nende riigikeste jätkusuutlikkust maailma poliitilisel kaardil püsivana hoida.¹⁰⁷ Jaliashvili ja Shah Gruusia ülikoolist väidavad, et Kaukaasia regiooni integratsiooni takistavad etnokonfliktid, mis pole üksnes tüliõunaks naabrite vahel, vaid pakuvad rahvusvahelistele osapooltele head võimalust regioonis mõju avaldada. Suurriiklike huvide konfliktis on väikeriikidel jõudude tasakaalu raske hoida. Tasakaal oleks kohalike riikide rahvuslikule julgeolekule aga parim valik. Etniliste konfliktide rahumeelne lahendus ja sõjategevuse tasakaalustamine ei ole vahendajatele kasulik, seega tehakse kõik võimalik, et hoida konfliktid „külmununa” nii kaua kui võimalik. Lääneriikide üheks ettekäändeks regioonis oma tingimusi dikteerida on piirkonna riikide puudujäägid demokraatias.¹⁰⁸

Väikeriikide ebakindel olukord suurriikide vahel ja sellega kaasnedavad võivad territoriaalse terviklikkuse probleemid ning nende eskaleerumine tuleneb väga tihti just suurriikide omavahelisest võimupiiride määramisest ning soovist kehtestada vahetsooni riikides omale sobiv meelsus. Selleks kasutatakse ära olemasolevaid kitsaskohti nagu vähemused,

¹⁰⁶ Suny, 2010, 25

¹⁰⁷ Kolossov *et al*, 2015, 30

¹⁰⁸ Jaliashvili, Jimsher, Shah, Anna. (2011). „Brief Analysis of the Situation in South Caucasus“, Grigol Robakidze University, Tblisi, Georgia, 35-36

demokraatia defitsiit või vastase sekkumine huvipiirkonda. Järgnevalt ongi vaatluse all nelja väikeriigi territoriaalne terviklikkus aastatel 2004-2014.

Gruusia puhul on territoriaalse terviklikkuse puudumisest tulenevad probleemid saanud uue tähenduse peale 2008. aastal toimunud sõda Venemaaga, mis muutis Gruusia ja selle territooriumil paiknevate *de facto* riikide vahelised suhted veelgi teravamaks. Hoolimata territoriaalse terviklikkuse lõhkumisest ei ole Gruusia separatistlikel piirkondadel piisavalt võimekust täiesti iseseisva riigi elushoidmiseks. Abhaasial on piisavalt palju võimekust ja ressursse aitamaks kaasa ettekujutusele, et iseseisvus võiks olla elujõuline ja jätkusuutlik. Lõuna-Osseetia seevastu on suuresti vaesunud ning selgelt Venemaast sõltuvuses omades tihedaid sidemeid Põhja-Osseetiaga.¹⁰⁹ Piirkondade näol on tegemist pikaajalise külmunud konfliktiga, mida on väga keeruline lahendada, eriti kui eesmärgiks on Gruusia territooriumi ühtsuse säilimine.

Armeenial puudub territoriaalse ühtsuse probleem¹¹⁰. Seda olukorda varjutab aga enamjaolt armeenlaste poolt asustatud ning nende sõjalise kontrolli all olev Aserbaidžaanile kuuluv separatistlik piirkond Mägi-Karabahh, mille üle on kahel riigil pidevad arusaamatused ning vägivaldsed konfliktid. Armeenia toetab Mägi-Karabahhi *de facto* tunnustamist ja talle rahvusvaheliste julgeolekugarantiide andmist.¹¹¹ Mägi-Karabahhil on küll teatud võimekused ja tihedad sidemed Armeenia diasporaaga lääneriikides, kuid üldiselt on ta majandusliku võimekuse mõttes sarnane Lõuna-Osseetiale. Rangelt majandusliku jätkusuutlikkuse mõistes on Mägi-Karabahh sama elujõuetu kui ülejäänud postsovetlikud *de facto* riigid.¹¹² Armeenia külje all paiknev separatistlik ala ei pruugi olla oht otsesele territoriaalsele terviklikkusele, küll aga tekitab Mägi-Karabahhi toetamine riigis ja piirkonnas ebastabiilsust.

Transnistria puhul on tegemist separatistliku piirkonnaga, kus peale 1990. aastate alguses toimunud sõjalist konflikti ei ole Chisinau ja Tiraspoli vahel ühist keelt leitud. Transnistria

¹⁰⁹ Kolossov *et al*, 2015, 6

¹¹⁰ Tsygankov, 2007, 428

¹¹¹ Galstyan, Narek. (2013). „The main dimensions of Armenia’s foreign and security policy“, *Policy Brief*, Norwegian Peacebuilding Resource Center, March 2013, 3

¹¹² Kolossov *et al*, 2015, 6

on arenenud Moldovast eraldi üksusena, kus 2007. aastal hääletati ka iseseisvuse poolt.¹¹³ 2014. aastal, varsti peale Venemaa-poolset Krimmi annekteerimist, hääletasid Transnistria võimud Venemaaga liitumise poolt. Venemaa on aastast 2014 Moldovale jätkuvalt peale surunud ka föderatsioonimudelit, millest Moldova järjekindlalt keeldub, sest see oleks vastuolus riigi huvidega ning võimaldaks Moskvale rakendada Moldova üle pikaajalist mõju.¹¹⁴ Olukord Transnistria tähendab Moldova jaoks kontrolli puudumist piiride üle ning välisriigi tugevat sekkumist riigi asjadesse. Lahendamata Transnistria konflikt ning võõrvägede ja –relvade paigutus Moldova territooriumil on ohuks mitte ainult Moldova iseseisvusele ja territoriaalsele terviklikkusele, vaid tervele Kagu-Euroopale¹¹⁵. Poliitilise ühtsuse puudumine ja Venemaa jõuline kohalolek muudab julgeolekukeskkonna ja valikute tegemise ebakindlamaks ja ebastabiilsemaks ka naaberriikides, näiteks Venemaa ja Transnistria vahele jäävas Ukrainas. Kuigi Transnistriat on mitmete ekspertide poolt peetud neljast Ida-Euroopa ja Lõuna-Kaukaasia pikaajalisest konfliktist etnilise võimuvõitluse puudumise tõttu kõige kergemini lahendatavamaks, siis on selge, et konflikti lahendamine võtab aega¹¹⁶.

Transnistria ei ole ka ainuke Moldova territoriaalset terviklikkust ohustav probleem. Gagauzias, teises Moldova separatistlikus piirkonnas, valitsevad suure ülekaaluga Venemaad pooldavad hoiakud hoolimata sellest, et suur osa sealsetest elanikest on hoopis seljuki-türklaste järeltulijad. Sealsed elanikud kardavad, et Euroopa integratsioon võib viia võimaliku ühinemiseni Rumeeniaga ning kaasa tuua Venemaapoolseid kaubandus- ning tööturu piiranguid. Seni on Venemaa teinud Gagauziale Moldovale rakendatavate piirangute suhtes erandi. Kuna Moldova ei vaja veel ühte Venemaa-toetatud separatistlikku territooriumi on vaja parandada omavahelisi suhteid ja teha Euroopa Liidu rahastatud projektid piirkonnas nähtavamaks.¹¹⁷ See tooks kaasa suurema teadlikkuse ja eeldatavalt ka

¹¹³ González, Francisco, J. R. (2014). „Moldova and Transnistria: a frozen conflict in the heart of Europe“, in *Geopolitical overview of conflicts 2014*, Spanish Institute of Strategic Studies, (November 2014), 84

¹¹⁴ Paul, Amanda. (2014). „Moldova – Heading into a hot autumn“, in *Policy Brief*, European Policy Center (October 2014), 3

¹¹⁵ Ciobanu, 2004, 5

¹¹⁶ Kosienkowski, Marcin, Schreiber, William. (2012). „Moldova – Arena of International Influences“, Lexington Books, 69

¹¹⁷ Paul, 2014, 2

poolehoiu Euroopa Liidu suhtes, mis aitaks piirkonda ühendada ülejäänud Moldova väärtustega.

Eesti näol on tegemist ühtse territooriumiga riigiga, kus ükski riigi osa pole eristatav ei autonoomsuse ega muude eritingimustega. Selline olukord pole aga alati iseenesestmõistetav olnud. Suur vähemuse osakaal rahvastikust Ida-Virumaal oleks iseseisvumisejärgselt võinud anda aluse separatismi tekkele. Nimelt põhjustas 1992. aasta kodakondsusseadus vähemuste poolt vaenulikke reaktsioone ning Narvas ja Sillamäel kutsuti üles autonoomiareferendumi korraldamisele, Tallinnas ja Narvas korraldati protestikoosolekuid. OSCE kaasabil olukord aegamööda lahendati¹¹⁸ ning Eesti territoorium on püsinud ühtsena. Poliitikate planeerimisel ja elluviimisel Eestis on pidanud ja peab ka edaspidi arvestama suure rahvusliku vähemuse, ühiskondliku lõhenemise ning sellest tulenevate ohtudega. Juhan Kivirähki 2014. aasta lõpus avaldatud analüüsist selgub, et Eestis on senini märkimisväärne hulk (üle 90 tuhande ehk 6,7% elanikkonnast) määratlemata kodakondsusega isikuid ning suurim arv Venemaa kodanikke võrreldes teiste Balti riikidega (üle 100 tuhande, täpseid arve Venemaa saatkond ei avalda).¹¹⁹ Sealjuures on oluline see, et Eesti ühiskonda vähelõimunute ja lõimumata isikute osakaal moodustab tervelt poole venekeelsest elanikkonnast. Lõimumisaste on oluline tegur just ühiskondlik-poliitiliste hoiakute kujunemisel.¹²⁰ Eesti on paberil terviklik, kuid rahvuse põhjal ja ühiskondlikult siiani lõhenenud. Selline olukord ning asjaolu, et ligi 25 aastaga ei ole seis loodetud määral paranenud viitab, et Eesti on endiselt suure ja sealjuures piirkondadesse kontsentreerunud rahvusvähemuste probleemi ees, mis võib halvemal juhul ohuks saada ka riigi territoriaalsele terviklikkusele.

¹¹⁸ Nishimura, Megumi. (1999). „The OSCE and ethnic conflicts in Estonia, Georgia, and Tajikstan: A search for sustainable peace and its limits“, *European Security*, Vol. 8, No. 1, 29-30

¹¹⁹ Kivirähk, Juhan. (2014). „Ülevaade venekeelse elanikkonna lõimumisest ning riigikaitse alaste arvamusuuringute tulemustest“, *Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus*, (Detsember 2014), 4-5

¹²⁰ *Ibid.*, 8-9

3.2 Väliste julgeolekuohtude olemasolu

Väikeriigi staatusega suurriikide vahel kaasneb pea alati teatud väline julgeolekuoht. Reaalse konflikti käigus esinenuna on see siiski märgatavalt suurem kui tajutav oht. Järgnevalt on vaatluse all riigivälise julgeolekuohtu olemasolu ja väljendumine aastatel 2004-2014.

Eesti ajaloolise kogemuse ning suure naabri poolt uuritaval perioodil kordasaadetu põhjal teistes postsovetlikes riikides on loogiline, et Eesti avalikus diskursuses võimalikku välist julgeolekuohtu riigi iseseisvusele käsitletakse. Kõik Balti riigid on pidevalt olnud Venemaasse suhtumise osas kõige ebasõbralikumate riikide hulgas ning Balti riikide meedia ja poliitiline retoorika on vürtsitatud negatiivsete kujunditega Venemaast. Isegi kui otsene Vene oht näib järjest vähem oluline, jääb ta ikkagi peamiseks muretekitajaks.¹²¹ Tomas Jermalavicius ja Erik Männik põhjendavad sellist suhtumist järgnevalt: Eesti geopoliitiline asukoht tähendab vajadust olla pidevalt väliseks ohuks valmis. Vahetu naaber Venemaa oma suuruse, ressursside, sõjalise võimekuse ja diplomaatiliste väljaütlemistega on oluline tegija maailma mastaabis, kelle mõju Eesti julgeolekule ei saa kunagi ülehinnata.¹²²

Eesti julgeolekupoliitika alusdokumendis on öeldud, et Eesti-vastane sõjaline rünnak ei ole praegu ega lähitulevikus tõenäoline. Sellist ohtu ei saa pikemas perspektiivis siiski välistada.¹²³ Ühest küljest ollakse tuleviku võimalike ohtude suhtes ettevaatlik, sest väikeriigi positsioon on oluliselt mõjutatud lähinaabrite ja suurriikide omavahelistest suhetest ning üldisest rahvusvahelisest olukorrast. Teisalt ollakse oma julgeolekut võimalike kättesaadavate vahendite abil kindlustanud nii, et mõjuulatuses olev lähituleviku perspektiiv peaks välise ohu suhtes olema turvaline. Käsitletava perioodi jooksul ei ole Eesti riigi suhtes iseseisvust ohustavaid rünnakuid, sõjalist agressiivsust ja riigipiire ohustavaid konflikte esinenud.

¹²¹ Jurkynas, Mindaugas. (2014). „Security Concerns of the Baltic States in the 21st Century“, in Archer, Clive, Bailes, Alyson, J.K., Wivel, Anders (editors) *Small States and International Security – Europe and Beyond*, Routledge, 116

¹²² Jermalavicius, Männik, 2011, 3

¹²³ Eesti Kaitseministeeriumi koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010, 8

Uuritavate riikide hulgast on Moldova geograafiline asukoht Venemaast kõige kaugemal. Ühelt poolt piirneb ta Euroopa Liiduga, teisel pool asub puhvrina euroopastuda üritav Ukraina. Ometi kujutab Venemaa Moldovale sõjalist ohtu läbi separatistliku Transnistria. Moldova on väga haavatav sõjalise rünnaku suhtes, omades väikest ja kergesti ligipääsetavat territooriumi. Riik on ametlikult neutraalne ning sõjaline rünnak on väga ebatõenäoline, kuid Vene vägede ja relvastuse jätkuv kohalolu Transnistrias õhustab Moldova suveräänsust. Lisaks on Vene võimud lubanud Moldoval, aga eriti just Transnistria muuta salakaubaveo ja inimkaubitsemise transiiditeeks Kesk-Aasia ja Euroopa vahel.¹²⁴ Nähtub, et võõrvägede kohalolu on ühtaegu soodustab Moldova sisejulgeoleku nõrgenemist ning takistab Moldova reaalse jõu puudumise näol piirkonnas olukorra paranemist.

Arvestades Moldova haavatavat geopoliitilist asukohta ning üldist rahvusvahelist olukorda võeti Moldovas peale Venemaa ja Gruusia vahelise sõjategevuse vallapuhkemist omaks ettevaatlik poliitika. Seda seetõttu, et olles avaldanud kaudset toetust Gruusia-Venemaa vägede tagasitõmbumisele algsetele positsioonidele, hoiatati Moldovat „mitte kordamast Gruusia viga püüdes jõudu kasutades taastada kontroll separatistliku ala üle“.¹²⁵ Antud juhul on tegemist otsese ähvarduse ja hoiatusega, mis saab tugineda teadmisele, et ollakse võimelised edukaks sõjaliseks rünnakuks. Moldova puhul ei ole väline julgeolekuoht muutunud füüsiliseks sõjaks. Ometi on Vene vägede kohalolu riigis ning nende kasutamine hirmutamiseks ja Moldova otsuste suunamiseks oma tahte kohaselt väga reaalne oht. Seega on Moldova pidanud oma valikutes ja soovides arvestama võimaliku eskaleeruva ohuga välisriigi poolt.

Kuigi enamik Venemaa lähivälismaa riike on teadlikud selle suurriigi ühepoolsest lähenemisest, siis teatud perioodidel – näiteks peale globaalset majanduskriisi - on nad olnud valmis oma hirmudest üle saama, et lõigata kasu Moskva pakutud lühiajalistest lahendustest oma kiireloomulistele probleemidele. Selle tagajärjel ei ole Venemaa kõhelnud agressiivset

¹²⁴ Dinesen, Lupu, Ruxandra, Maria, Wivel, Anders. (2014). „Georgia and Moldova: Caught in the Outskirts of Europe?“, in Archer, Clive, Bailes, Alyson, J.K., Wivel, Anders (editors) *Small States and International Security – Europe and Beyond*, Routledge, 151

¹²⁵ Quinlan, Paul, D. (2010). „Recent Moldovan-Russian Relations“, *Sibiu Alma Mater University Journals*, Series C. *Social Science* - Vol. 3, No. 1 (2010), 61

poliitikat lähivälismaal ellu viimast.¹²⁶ Sellises olukorras on olnud nii Moldova kui Armeenia, kelle poliitikad on sellest tulenevalt suures sõltuvuses Venemaa soovidest ja mõjutustest. Selline sõltuvus suurendab ka otsesest julgeolekuohtu. Ennekõike on see avaldunud Gruusia-Venemaa suhetes. Olukorras, kus omades varasemalt Moskvaga tihedaid sidemeid, pöördus järsk meelemuutus otseseks ohuks territoriaalsele terviklikkusele. Venemaa jaoks on Gruusia ja Ukraina demokraatlikud revolutsioonid lääneriikide sekkumise tulemus, mille eesmärk on nõrgestada Venemaa mõju regioonis. Kui Gruusia president Mikhail Saakashvili on jäänud kindlaks soovile saada kutse NATOsse, siis Venemaa on jätkuvalt selle eesmärgi vastu.¹²⁷ Pikaajaliselt mõjusfääri kuulunud ja strateegiliselt oluline riik oli Venemaa pahameeleks ta reetnud ning soovis hoopis konkureeriva suurriigi/alliansi poole üle minna. Selle järgselt purustas 2008. aasta augustis Vene sõjavägi Gruusia jõud operatsioonides Abhaasias ja Lõuna-Osseetias ning on jäänud neisse separatistlikesse aladesse ka paiknema. Gruusia konflikti ajal demonstreeris Venemaa võimekust kiiresti mobiliseerida suur maa- ja õhuvägi.¹²⁸ Sõjalise sekkumise mõtte oli paljuski demonstreerida oma võimekust vajadusel ka edaspidi oma mõjusfääri eest seista.

Rünnaku järgselt on Venemaa muutunud Gruusia jaoks reaalseks sõjaliseks ohuks. Gruusia rahvuslikus julgeolekukontseptsioonis on julgeolekukeskkonna ja riskide osas seatud Venemaa esikohale. Antud oludes on see mõistlik, sest Venemaa on Gruusiale tõeline ja märkimisväärne oht. Lisaks ei saa julgeolekukontseptsioonist välja lugeda, et Gruusia poliitilised valikud või käitumine näitaks soovi olukorra paranemisele kaasa aidata.¹²⁹ Pingeliste suhete jätkudes on julgeolekuoht aga püsiv ning paiknedes muutlikus regioonis ja piirnedes agressiivse ja ettearvamatu naabriga peab Gruusia panema paika mehhanismid, mis suudavad hakkama saada ettenägematute asjaoludega. Kaitsekontseptsiooni ettevalmistuse puudulikkust näitas sõda eriti selgelt.¹³⁰ Gruusia puhul eksisteerib reaalne välisriigist tulenev julgeolekuoht. Gruusia julgeolekukontseptsioon pakub koguni välja, et Venemaa ei soovigi

¹²⁶ Simion, Oana. (2014). „Russia and its Near Abroad After the Soviet Union Dissolution“, *Romanian Review of Political Sciences and International Relations*, Vol. 11, No. 2 (2014), 212

¹²⁷ *Ibid.*, 211

¹²⁸ Maples, Michael, D. (2009). „Annual Threat Assessment“, March 2009, 27

¹²⁹ MacFarlane, Neil, S. (2012). „Georgia: *National Security Concept* versus National Security“, *Russia and Eurasia Programme Paper*, Center for Social Science, Tbilisi (August 2012), 16

¹³⁰ Chochua, in Sportel, Tchkoidze, 2011, 20

aktsepteerida Gruusia olemasolu iseseisva riigina ning soovib muuta Gruusia ebaõnnestunud riigiks eesmärgiga takistada Gruusiat tegemast euro-atlandi suunalist valikut ja sundimaks teda vägisi pöörduma tagasi Venemaa orbiidile.¹³¹ Gruusia dokumentidest võib seega välja lugeda, et Venemaa on Gruusia jaoks muutunud lausa eksistentsiaalseks ohuks.

Armeenia suurima julgeolekuohu rollis ei ole Venemaa. Armeenia rahvuslik julgeolekustrateegia (2007) kirjeldab, et peamised ohud riigile on Mägi-Karabahhi konflikt, Aserbaidžaanilise valitsuse agressiivne hoiak ja Mägi-Karabahhi vastased sõjalised operatsioonid ning Aserbaidžaanilise-Türgi Armeeniat isoleeriv blokaad.¹³² Seega võib peamiseks ohustajateks pidada hoopis vahetuid naabreid Aserbaidžaanilise ja Türgi. Türgi puhul on tegemist ajalooliselt aset leidnud kahetsusväärsest sündmusest tuleneva erimeelsusega, mis on suhted külmutanud, kaasaegset sõjalist konflikti aga ei eksisteeri. Igapäevaselt elatakse hoopis pidevas hirmus võimaliku sõja ees Aserbaidžaaniga, kes on mitmel korral ähvardanud kasutada sõjalist jõudu veenmaks Armeeniat loobuma toetusest Mägi-Karabahhile¹³³. Armeenia enklaav Mägi-Karabahh saavutas *de facto* iseseisvuse 1994. aastal peale verist kaheaastast sõda Aserbaidžaaniga, kuid ei ole siiani saavutanud rahvusvahelist tunnustust. Jätkuvad katsed jõuda rahumeelse lahenduseni on olnud tulemusteta ning konflikt on jäänud aastateks muutumatusse patiseisu.¹³⁴ Armeenia julgeolek on olnud püsivalt välisriigi poolt ohustatud ning riik on pidevas sõjalises konfliktis Aserbaidžaaniga. Armeenia on püüdnud seda ohtu tasakaalustada. Nimelt on ta juba aastaid püüdnud kindlustada omale maksimaalset julgeolekut ja sõjalist kaitset Venemaa poolt¹³⁵. Seda enam, et ollakse silmitsi Aserbaidžaanilise pidevate sõjaliste ähvarduste ning suurte kaitsekulutustega. Aserbaidžaanilise tulevik regionaalse sõjalise jõuna tundub kindel, kuid see läheb veel aega sõjaliste reformide läbiviimiseks enne, kui ta võib hakata sõjalise

¹³¹ MacFarlane, 2012, 17

¹³² Galstyan, 2013, 2

¹³³ Tsygankov, 2007, 428

¹³⁴ Caspersen, Nina. (2012). „Regimes and peace processes: Democratic (non)development in Armenia and Azerbaijan and its impact on the Nagorno-Karabakh conflict“, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 45 (2012), 131

¹³⁵ Popescu, 2014, 23

domineerijana oma potentsiaali realiseerima.¹³⁶ Tulevikus võib seega oht naaberriigilt veelgi kasvada.

3.3 Liikmelisus regionaalses alliansis

Piiratud võimekuste ja mõjujõuga väikeriikide puhul on olulise tähtsusega valik, kas liituda regionaalse alliansiga või jääda neutraalseks. Antud tunnus vaatleb käsitletavate väikeriikide kuuluvust või mittekuuluvust regionaalsesse allianssidesse ning organisatsiooni mõju ja kuuluvusega kaasnevaid aspekte.

Eesti liitus 2004. aastal Euroopa Liidu ja NATOga ning on seega kogu uuritava perioodi jooksul olnud kahe Lääne-Euroopa või Põhja-Atlandi riike koondava julgeoleku- ja koostööorganisatsiooni liige. Euroopa Liidu näol on tegemist ka majandusliku ja poliitilise ühendusega. Eesti julgeolekupoliitika alustes on öeldud, et „liikmelisus NATOs kindlustab Eesti julgeolekut ning võimaldab tulemuslikult osaleda rahvusvahelises julgeolekukoostöös.“¹³⁷ Nimetatud asjaolu on ilmselt olnud ka kõige motiveerivam tegur riigi püüdlustes organisatsiooniga liituda. Nimelt on NATO ja Euroopa Liidu liikmeks olekut nähtud kui kõige usaldusväärsemat kaitset Venemaa domineerimise ja oma hoiakute pealesurumise vastu¹³⁸. Kuivõrd eesmärgiks on olnud riigi julgeoleku kindlustamine Venemaa vastu, on ilmne, et Eesti on teinud võrreldes Nõukogude Liitu kuulumisega kannapöörde ning kuulub nüüd organisatsioonidesse, mis kvalifitseeruvad Venemaa jaoks konkureerivate suurjõududena. Väljendamaks oma kultuurilist, poliitilist ja julgeolekualast kuuluvust Euroopasse on Eesti soov samastuda Euroopa Liidu riikide ehk lääneeuroopalike väärtustega pooldades seega suuremat integreerumist. „Eesti eesmärk on tugev ja ühtne Euroopa Liit. Euroopa Liidu süvenev lõimumine tugevdab omavahelist ühtekuuluvustunnet ja võimaldab olla paremini kaitstud julgeolekuohtude vastu.“¹³⁹ Liitlaste omavaheline tihe

¹³⁶ Giragosian, Richard. (2011). „Armenia’s National Security: External Threats, Domestic Challenges“, in Jafalian, Annie (editor) *Reassessing Security in the South Caucasus. Regional Conflicts and Transformations*, Ashgate Publishing Limited, 54

¹³⁷ Eesti Kaitseministeeriumi koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010, 9

¹³⁸ Jermalavicius, Männik, 2011, 4

¹³⁹ Eesti Kaitseministeeriumi koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010, 10

koostöö ning liidu tugevus on väikeriikidele ühtlasi suuremaks garantiiks liiduväliste ohtude suhtes.

Euroopa Liitu kuuludes on Eesti prioriteedid olnud infrastruktuuriprojekt Rail Baltic, küberjulgeolek ja ühtse digitaalturu loomine ning edukas koostöö Põhjamaadega. Balti riigid on ka edukad Euroopa Naabruspoliitika toetajad, mille sihtriikideks on Gruusia, Moldova, Ukraina ja Afganistan.¹⁴⁰ Ka NATO-suunalises poliitikas on antud oma panus kinnitamaks muuhulgas Eesti vajalikkust suurele organisatsioonile. Eestipoolsed pingutused on viinud strateegilise kontseptsioonini, kus NATO käsitleb küberrünnakuid kui ohtu alliansile. Samuti valiti Eesti NATO küberkaitsekeskuse asukohamaaks.¹⁴¹ Läbi spetsialiseerumise päevakohasele ja rahvusvahelistes poliitikates uuele julgeolekuprobleemile nagu küberjulgeolek, on Eestil võimalik panustada NATO võimekusse. Ühtlasi ei saa Eesti tulenevalt suurusest kuidagi tegeleda väga laia julgeolekuteemade valikuga sügavuti. Inimressursi hulk, keda selleks otstarbeks rakendada, on lihtsalt liiga vähene. Riigi suurus määrab vajaduse määratleda prioriteete, keskenduda ja spetsialiseeruda teatud teemadele ning toetuda liitlastele viimaks ellu ülejäänud poliitikaid.¹⁴²

Moldova nimetab end ametlikult alaliselt neutraalseks riigiks ega luba ühegi riigi sõjalistel jõududel asetseda oma territooriumil¹⁴³. Et eelnevast alapeatükist selgus, et Moldova aladel Transnistrias paiknevad Vene Föderatsiooni väed, siis muutub küsitavaks Moldova võimekus oma neutraalsust säilitada. Moldova ei ole riik, mida tajutakse rahvusvahelises üldsuses neutraalsena. Vastupidi – Venemaa rikub oma sõjajõudude paigutusega Moldovasse riigi neutraalsust. Moldoval ei ole ühtki välist garantiid ning neutraliteedi väljakuulutamise takistab kõigele lisaks ka riigivälist julgeolekualast koostööd ega luba piisavalt arendada

¹⁴⁰ Kasekamp, Andres. (2013). „Baltic States and the EU: A Rocky Road From „Outside“ Towards the „Core““, in Grigas, Agnia, Kasekamp, Andres, Maslauskaitė, Kristina, Zorgenfreiņa, Līva (editors), *The Baltic States in the EU: Yesterday, Today and Tomorrow*, Notre Europe, 28-29

¹⁴¹ Crandall, Matthew. (2014). „Soft Security Threats and Small States: The Case of Estonia“, *Defence Studies*, Vol. 14, No. 1, (2014), 37

¹⁴² Jermalavicius, Mānnik, 2011, 2

¹⁴³ Moldova ametlik koduleht. State Authorities, <http://www.moldova.md/en/putere/> (3.05.2015)

sõjalisi jõude. Moldova neutraliteet ei täida oma funktsiooni ega garanteeri riigi julgeolekut, vaid pigem hoiab ebakindlat julgeolekusituatsiooni külmutatuna.¹⁴⁴

Neutraliteedist tulenevalt ei kuulu Moldova julgeolekuorganisatsioonidesse, küll aga teeb ta koostööd nii Venemaaga läbi Sõltumatute Riikide Ühenduse (SRÜ) kui Euroopa Liiduga Euroopa Naabruspoliitika raames. 2014. aasta juunis allkirjastasid Euroopa Liit ja Moldova koostöölepingu, mis muuhulgas sisaldab vabakaubanduspiirkonna loomise kokkulepet. Moldova kodanikud saavad Euroopa Liitu reisida viisavabalt.¹⁴⁵ Peale nelja aastat läbirääkimisi allkirjastas Moldova Euroopa Liiduga koostöölepingu edendamaks omavahelist poliitilist ühtsust ja majanduslikku integratsiooni. Olles oluliseks tähiseks Moldova ja ELi suhetes, ei ole lepinguni jõudmine olnud kerge ei sise- ega välispoliitiliselt. Moldova sattus Venemaa surve alla, mis sisaldas Moldova veinide, puuviljade ja liha impordi keeldu. Sellest hoolimata on Moldova jäänud kindlaks oma soovile liituda tulevikus Euroopa Liiduga, kuigi taolist perspektiivi Liidu poolt pakutud ei ole.¹⁴⁶ Seega on Moldova teadlikult liikunud Euroopa integratsiooni suunas. Moldovas on ka Euroopa integratsiooni suhtes vaenulikku opositsiooni, kuid tegelikkuses ollakse juba Euroopa Liiduga liiga põimunud, et sellest loobuda.¹⁴⁷ Moldova valitsuse strateegiline perspektiiv sisaldab liitumist Euroopa Liiduga, teatud osapooled püüdlevad ka NATO liikmelisuse poole. Mõlemad organisatsioonid on siiski väitnud, et enne kui liitumisvõimalust kaalutakse, tuleb Transnistria probleem lahendada. See saab olema aga keeruline ülesanne kuivõrd Venemaa jaoks on isoleeritud Moldova potentsiaalsem poliitiline liitlane ning tema huvides ei ole lahkuda Transnistriast ega aidata sellega kaasa konflikti lahendamisele.¹⁴⁸ Moldova täielik integratsioon Euroopa Liitu ei ole ilmselt veel järgmise kümnendi teema, kuid edasine

¹⁴⁴ Kirvelyte, 2009, 167-168

¹⁴⁵ Euroopa Liidu Välistegevuse koduleht. Moldova, http://eeas.europa.eu/moldova/index_en.htm, (3.05.2015)

¹⁴⁶ Paul, 2014, 1

¹⁴⁷ Popescu, 2014, 24

¹⁴⁸ Heikkilä, Marika, Laaksonen, Eini, Liuhto, Kari. (2009). „Political risk for foreign firms in the Western CIS. An analysis on Belarus, Moldova, Russia and Ukraine“, *Electronic Publications of Pan-European Institute*, Pan-European Institute, 83

lähenedamine on tõenäoline. Poliitiline stabiilsus ja tahe rakendada reforme ja Euroopa Liidu regulatsioone on peamised faktorid, mis viivad Moldova europamiseerumist edasi.¹⁴⁹

Moldova kuulub ka SRÜ-sse¹⁵⁰, mida võib kirjeldada kui lõdvalt ühendatud konföderatsiooni. Tihedamalt omavahel seotud SRÜ niinimetatud alaorganisatsioonidesse, millel on selgem eesmärk, sidusam liikmelisus ning otsesemad võimalused mõju avaldamiseks, Moldova ei kuulu.¹⁵¹ SRÜ majandus- ja julgeolekuteemalistesse alaorganisatsioonidesse mittekuulumine ning soov suurendada koostööd Euroopa Liiduga viitab, et Moldova soovib oma Venemaa poole kaldu olevat neutraliteeti suunata Euroopa suunas.

Panustamine alliansside konkurentsis mõlemapoolsele koostööle ilma kummalgi poolel julgeolekualaseid teemasid käsitlemata on märgiks, et Moldova on soovinud ära kasutada mõlema alliansi poolt pakutavaid hüvesid püüdes ise samal ajal neutraalseks jäädes säilitada oma julgeolekut. Ühest küljest on Moldova nõrk riiklike huvide defineerimine üheks põhjuseks, miks riik ei valinud tõhusamat julgeolekustrateegiat ning peab leppima deklaratiivse neutraalsusega, teisalt on neutraliteet blokeeritud võimaluse neid riiklike huviseid selgelt näha. Seega on Moldova sattunud suletud ringi.¹⁵² Käsitleva perioodi jooksul ei valinud Moldova kuuluvust regionaalsete julgeolekualliansside vahel.

Veel käsitleva perioodi alguses, 2004. aastal oli Gruusia Venemaa-juhitud Sõltumatute Riikide Ühenduse liige, samuti ei olnud alanud tihedam koostöö Euroopa Liiduga. Lähiaastad tõid orientatsioonise rahvusvahelistele organisatsioonidele järsu muutuse. Gruusia tagasitõmbumine SRÜ-st algas peale 2003. aasta roosirevolutsiooni valitsusevahetuse mõjusid, kui NATO-suunalise tulevikuperspektiiviga arvestades otsustati 2006. aastal, et üheaegselt ei saa olla osaks kahest sõjalisest struktuurist. Gruusia jäi SRÜ täisliikmeks kuni 2008. aasta Gruusia-Venemaa sõjani, peale mida hääletas Gruusia parlament ühehäälselt

¹⁴⁹ Kosienkowski, Schreiber, 2012, 69

¹⁵⁰ International Democracy Watch koduleht. Commonwealth of Independent States, <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/commonwealth-of-independent-states>, (3.05.2015)

¹⁵¹ Aris, Stephen, Webber, Mark. (2015). „Loosely-coupled Confederalism: The Commonwealth of Independent States and the Post-Soviet Space“, in Donserode, Soren (editor), *Limits to Regional Integration*, Ashgate, 156

¹⁵² Kirvelyte, 2009, 168

regionaalse organisatsiooni liikmelisusest loobumise poolt.¹⁵³ Revolutsiooniga võimule tulnud Läänemeelne valitsus hakkas otsima võimalusi koostööks Euroopa Liidu ja NATOga. Gruusia soov saada osaks Euroopa ja transatlantilistest struktuuridest tõi endaga kaasa vajaduse paljude sektorite ulatuslikeks reformideks eesmärgiga tugevdada demokraatlikke institutsioone. NATOga liitumise eelduseks on kaitsektori reformimine ning läbi erinevate koostöövormide alates 2004. aastast on tähelepanu pööratud kaitse- ja julgeolekuvaldkonnale.¹⁵⁴ Taolised muutused NATOga liitumise huvides tõidki endaga kaasa loobumise tihedamast koostööst SRÜga. Kuivõrd Gruusia julgeolekupaiknevuse kese liikus üha enam Moskva haardeulatusest konkureerivate alliansside poole, andis see suure tõe ka Gruusia-Venemaa sõja toimumisele.

Sõda ei andnud soovitud efekti Gruusia tihedamas liitumises Venemaaga, küll aga saavutas Moskva oma eesmärgi aeglustada Gruusia NATO-suunalisi arenguid. Väidetavalt suurendas 2008. aasta sõda NATO muret Gruusia vastu võtmise osas ning sellest tulenevalt vähenes Gruusia jaoks lähiaja liitumistõenäosus. Ametlikud põhjused viivituse osas viitavad puudujääkidele demokraatlikus arengus ning vajadusele viia ellu õiguslik ja julgeolekusektori reform, mille osas NATO ootab jätkuvat arengut. Avaldamata põhjuste hulgas on aga ilmne vastumeelsus tegeleda Gruusia julgeolekualase haavatavusega, sealhulgas lahendamata vaidlustega Abhaasia ja Lõuna-Osseetia osas ning piirkondade okupeerimise ja militariseerimisega Venemaa poolt. Kuigi Gruusia näeb NATO liikmelisust kui viisi tulemaks toime Venemaalt tuleneva ohuga, siis paljud NATO riigid näeksid parema meelega Gruusia liikmelisuse eeldusena Vene ohu vähenemist või kadumist kahepoolsete suhete paranemise tulemusena.¹⁵⁵

Euroopa Liidu osas on toimunud Euroopa naabruspoliitika raames stabiilsed arengud. Gruusia on olnud osaks Idapartnerlusest alates selle käivitamisest 2009. aastal. Sarnaselt Moldovale allkirjastas ka Gruusia 2014. aasta juunis Euroopa Liiduga koostöölepingu, mis

¹⁵³ International Democracy Watch koduleht. Commonwealth of Independent States

¹⁵⁴ Chochua, David. (2011). „Security Sector Reform in Georgia: Progress and Prospects“, in Sportel, Erik, Tchekoidze, Vasili (editors) *Strengthening Oversight of the Security Sector in Georgia: an Agenda*, The Centre of European Security Studies, 13

¹⁵⁵ MacFarlane, 2012, 20-21

tihendab märkimisväärselt omavahelisi poliitilisi ja majanduslike sidemeid.¹⁵⁶ Koostöö osas on liigutud punkti, kus uuesti suunda vahetada on väga raske. Nimelt ei ole Gruusia ega Moldova arvestanud Euroopa Liiduga liitumisega, kuid olles nüüdseks allkirjastanud koostööleppe, ei oleks neil isegi teoreetiliselt võimalik liituda enam Euraasia Liiduga. See tähendaks loobumist majanduslikest ja poliitilistest suhetest Euroopa Liiduga ning on väga ebatõenäoline.¹⁵⁷ Euroopa Liidu ja NATO-poolsed nõudmised riigi võimekuste ja demokraatiasuunaliste arengute suhtes on Gruusia üldisele edenemisele mitmekülgsest kasuks tulnud. Täites oma kohustusi NATO ja Euroopa Liidu ees tugevdab Gruusia oma demokraatlikke institutsioone ja tõstab oma võimekust alalhoidmaks rahvusvahelist julgeolekut¹⁵⁸. Seega on jätkuvatest pingutustest Gruusiale ilmne kasu.

Kuigi vahepealsed sündmused on aeglustanud Gruusia NATO-integratsiooni ei tähenda see, et ollakse ambitsioonidest loobunud. Taoline kannapööre poliitilistes valikutes toob endaga kahtlemata kaasa riske ning nõuab suuremat sisemist ettevalmistust. Võimalus tegeleda siseriiklike ja kahepoolsete suhetega seotud probleemidega võib eduka tegutsemise korral tulevikus esilekerkivaid probleeme vältida ja vähendada. Gruusia näeb oma tulevikku endiselt Läänes, olles liikmeks institutsioonides nagu NATO ja Euroopa Liit, ning läbi kahepoolsete strateegiliste suhete Ameerika Ühendriikidega. Lühidalt öeldes on Gruusia valinud väikeriikide strateegilistest võimalustest suurriigi tasakaalustamise, öeldes ära kohast Venemaa regionaalses kuvandis.¹⁵⁹ Hoolimata sellest, et liitumine Lääne-Euroopa regionaalsete allianssidega ei ole päevakorras, on Gruusia valinud julgeolekualaselt selge suuna.

Erinevalt Gruusiast ja Moldovast ei ole Armeenia valides lääne- ja idasuunalise koostöö vahel muutnud oma põhimõttelisi eelistusi. Uuritava perioodi jooksul on tal olnud võimalusi ja põhjusi tegemaks nii üht kui teist valikut. 2000. aastate esimesel poolel jõudis Armeenia raske valiku ette. Lääne initsiatiiv ning Gruusia ja Aserbaidžaaani NATO-püüdlused ohustasid jätta Armeenia regioonis potentsiaalsesse isolatsiooni. Olles Venemaa juhitud Sõltumatute

¹⁵⁶ Euroopa Liidu Välistegevuse koduleht. Gruusia, http://eeas.europa.eu/georgia/index_en.htm, (3.05.2015)

¹⁵⁷ Popescu, 2014, 33

¹⁵⁸ Chochua, in Sportel, Tchikoidze, 2011, 21

¹⁵⁹ MacFarlane, 2012, 16

Riikide Ühenduse liige ning samal ajal huvitatud suhtest NATOga arvasid Armeenia liidrid, et riik võiks teha koostööd mõlemaga. Kuid NATO eeldab demokraatlikke reforme ega ole huvitatud Lõuna-Kaukaasia julgeolekuprobleemidest.¹⁶⁰ Seetõttu oleks NATO-suunalised arengud nõudnud suuri pingutusi ja reforme riigi sees. Kahtlemata oleks ka teatud hetkel sarnaselt Gruusia eeskujule läinud vastuollu laveerimine kahe sõjalise organisatsiooni vahel.

Armeenia ja NATO koostöö kasuks räägib on Ameerika Ühendriikide ja Armeenia suhete lähedus armeenlastest diasporaa tõttu Ühendriikides. Kuid Armeenia vajab häid suhteid ka Venemaaga pakkumaks kaitset Türgi ja Aserbaidžani vastu.¹⁶¹ Siinkohal kaalub kaugemad sidemed diasporaaga üles regionaalse ja igapäevase olukorra parandamine situatsioonis, kus kahe naaberriigiga ollakse ebasõbralikes suhetes. Ka Euroopa Liit oleks Armeenia suunal valmis koostööd laiendama, sest Armeenia kuulub Lõuna-Kaukaasia riigina Euroopa naabruspoliitika ja Idapartnerluse programmi¹⁶². Armeenia läbis isegi läbirääkimised Euroopa Liiduga sõlmitava koostöölepingu suhtes. Venemaa sundis aga väikeriiki sellest koostööst loobuma ning teavitama üldsust kavatsusest ühineda Euraasia Majandusliiduga.¹⁶³ 2. jaanuaril 2015 liituski Armeenia Euraasia Majandusliiduga ning Euroopa Liiduga jätkuvad eelkõige kaubandusalased läbirääkimised valdkondades, kus see sobitub Armeenia teiste rahvusvaheliste kohustustega.¹⁶⁴ Armeenia on Venemaaga seotud läbi Kollektiivse Julgeolekuleppe Organisatsiooni, mis kohustab liikmeid üksteist mitteliikme agressiooni korral abistama, samuti läbi kahepoolse kaitselepe¹⁶⁵. Jällegi on Armeenia selgitanud oma põhjusi Euraasia Liiduga liitumiseks kui vajadust kindlustada pideva lahkeli valguses Aserbaidžaaniga Venemaa poolt maksimaalne julgeolek ja sõjaline kaitse.¹⁶⁶

Ühtlasi on Armeenia teinud sellega oma valiku regionaalsete alliansside suhtes. Kuigi Armeenia võib teha koostööd Euroopa naabruspoliitika kontekstis, siis ei NATO ega

¹⁶⁰ Suny, 2010, 17-18

¹⁶¹ Gleason, Abbott. (2010). „Eurasia: What is it? Is it?“, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 1 (2010), 30

¹⁶² Euroopa Liidu Välistegevuse koduleht. Armeenia, http://eeas.europa.eu/armenia/index_en.htm, (3.05.2015)

¹⁶³ Popescu, 2014, 23-4

¹⁶⁴ Euroopa Liidu Välistegevuse koduleht. Armeenia

¹⁶⁵ MacFarlane, 2012, 12

¹⁶⁶ Popescu, 2014, 22

Euroopa Liit ei saa olla Armeenia tulevik. Ehk vastumeelselt aga armeenlased tegid pragmaatilise valiku – kui lääne ja ida vahel seismine muutus võimatuks valisid nad Venemaa.¹⁶⁷ Kuivõrd Venemaa on Armeeniale julgeoleku ja territoriaalsete huvide tagaja, siis on Armeenia valinud alliansiks, kellega liituda SRÜ - valdavalt Venemaa olemuses.

3.4 Majanduslik julgeolek ja areng

Riikide majandusliku arengu hindamisel on kasutatud majanduslikku näitajat - sisemajanduse koguprodukti (SKP). Laiema pildi andmiseks on käsitletud ka riikide energiapoliitikat ja selle mõju majandusele ja julgeolekule.

Saamaks ülevaadet rahvastiku üldisest heolust riigis saab võrrelda riikide SKP suurust inimese kohta. See paigutab riigi maailma kontekstis majanduslikult rohkem või vähem edukate riikide hulka ning viitab sealsete inimeste heolule. Ainult riigi sisemajanduse koguprodukti numbriliste näitajate võrdlemine inimese kohta teatud aastal ei avardaks kuigi palju teadmisi riikide majanduslikust edukusest ega annaks antud kontekstis ka piisavalt põhjalikku tulemust. Selleks, et saada käsitletava perioodi kohta võimalikult objektiivne tulemus on võrreldud 2005. ja 2013. aasta SKP-d inimese kohta võttes konstandiks maailma keskmise vastava näitaja. Nimetatud aastad hõlmavad lühemat vahemikku kui töös uuritav periood 2004 – 2014, kuivõrd allikas baseerub riikide tegelikele tulemustele ning 2014. aasta tulemusi ei olnud tabeli koostamise hetkel veel avaldatud. 2004. aasta andmete puhul ei olnud vastav maailma keskmise näitaja kättesaadav, kuid tulemuste õigsuse huvides on väga oluline kasutada täpselt võrreldavaid andmeid. Andmete ja arvutuste põhjal on koostatud järgnev tabel:

¹⁶⁷ Suny, 2010, 19

Tabel 2. SKP inimese kohta ostujõu standardi alusel¹⁶⁸. Aastate 2005 ja 2013 võrdlus

| Riik | 2005 | | 2013 | | % muutus 2005-2013 |
|---------------------|---------------------------|-------------------------|---------------------------|-------------------------|-----------------------|
| | SKP inimese kohta US\$ | % maailma keskmisest | SKP inimese kohta US\$ | % maailma keskmisest | |
| Maailma keskmine | 11 528 | 100 | 13 960 | 100 | 0 |
| Armeenia | 5 297 | 45,9 | 7 527 | 53,9 | 8 |
| Eesti | 21 649 | 187,8 | 25 254 | 180,9 | -6,9 |
| Gruusia | 4 716 | 40,9 | 6 930 | 49,6 | 8,7 |
| Moldova | 3 308 | 28,7 | 4 521 | 32,4 | 3,7 |

Allikas: The World Bank¹⁶⁹, autori arvutused.

Tulemustest on näha, et võrreldes maailma riikide keskmise SKP-ga inimese kohta on näitaja mõlemal tabelis kujutatud aastal kõrgem ainult Eestis, teised riigid on majandusliku edukuse lõikes maailma teises pooles. Majanduse muutuse protsent 2005.-2013. aasta jooksul on uuritud riikidest negatiivne ainult Eesti puhul, Armeenia ja Gruusia puhul on SKP inimese kohta kasvanud märgatavalt kiiremini kui maailma keskmine, Moldova näitab 3,7-protsendilise kasvuga samuti tõusutrendi. Järgnevalt on uuritud saadud tulemuste võimalikke põhjusi ja mõjutajaid.

Andrei Shleifer and Daniel Treisman on võrrelnud omavahel riikide postsotsialistlike reforme ning SKP-d inimese kohta (taas)iseseisvumisest alates. Riigid on jaotatud niinimetatud radikaalsete, järk-järguliste ja aeglaste reformide praktiseerijateks ning seejärel võrreldud nende pikaajalisi majandusnäitajaid. Selgus, et kõige nõrgemad tulemused on läbi aastate olnud „aeglastel reformijatel“, kelle hulka kuulub ka Armeenia. „Radikaalsed reformijad“ s.h. Eesti näitasid esimestel aastatel veidi suuremat tagasilangust kui „järk-järgulised“, kuid jõudsid seejärel parimate tulemusteni. „Järk-järgulised reformijad“ jõudsid

¹⁶⁸ Andmed põhinevad püsival 2011. aasta rahvusvahelisel dollari väärtusel.

OECD soovitab suhtelise kasvu mõõtmiseks riikide vahel ja aja jooksul kasutada püsival ostujõu standardil baseeruvaid indekseid. Allikas: “GDP per capita volume indices based on constant and on current PPPs in OECD’s Main Economic Indicators”, <http://www.oecd.org/std/prices-ppp/1961296.pdf> (4.05.2015)

¹⁶⁹ Maailma Panga koduleht. Data: GDP per capita, PPP (constant 2011 international \$), <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD> (4.05.2015)

neile järele alles seoses ülemaailmse majanduskriisiga.¹⁷⁰ Shleiferi ja Treismani uurimustulemused kattuvad osaliselt käesolevate arvutustega. Nimelt on tabelis käsitletud perioodi näol tegemist just globaalse majanduskriisi mõjutustega, mis seletab Eesti kui „radikaalse reformija“ majandustulemuste aeglustumist vahepealse languse tulemusena, mis lubas riikidel nagu Armeenia ja Gruusia suhtelises mõistes järele jõuda. Hoolimata sellest, et Armeenia on „aeglane reformija“, võib tema puhul näha jõudsat majanduse arengut.

Radikaalsetele ja aeglastele reformidele viitavad ka Holloway ja Stedman öeldes, et enamik Nõukogude Liidust eraldunud riike on langenud „ülemineku lõksu“, mis oluliselt raskendab riigi ülesehitamise protsessi ning vaid kolm Balti riiki on ette võtnud täielikud majanduslikud ja poliitilised reformid.¹⁷¹ See seletab 2005. aasta Eesti näitajate suhtelist tugevust tabeli riikide seas. Ülemaailmse majanduskriisini peetigi Balti riikide majandust edulooks. 2008. aasta teisel poolel kogeti aga kapitalivoogude suunamuutust ning üldine valitsuse saldo kahanes järsult. Kriisist väljatulemiseks rakendati karme kasinusmeetmeid, mis tõid endaga kaasa teravad sotsiaalsed probleemid, töötuse kasvu ning suure emigratsiooni. Majanduslik olukord on peale seda küll aeglaselt paranenud, kuid kasinusmeetmetega kaasnenud on riigi jätkusuutlikule arengule ohuks.¹⁷²

Eesti majandusele on jätkuvaks ohuks ka energiajulgeolek. Nimelt on Balti riigid jätkuvalt jäänud „energiasaarteks“, mis on suuresti sõltuvuses Venemaalt imporditud elektrist ja fossiilkütustest. Lükkamaks hoogu sisse energiajulgeolekule otsib Eesti võimalusi energiaimpordi mitmekesistamiseks ning usaldusväärsete kohalike varustajate leidmiseks. Siin on kaasfinantseerimise ja poliitilise toetusega elektrivõrgustike loomisele ja vedelgaasi terminali ehitamisele kaasa aidanud ka Euroopa Liit.¹⁷³ Energiajulgeolekuolukorra parandamine on oluline majanduslike riskide maandamise ehk energiaimpordi jaotamise osas mitmete allikate vahel. Näiteks oli just Venemaalt imporditava energia kiire hinnatõus

¹⁷⁰ Shleifer, Andrei, Treisman, Daniel. (2014). „Normal Countries: The East 25 Years After Communism“, 10-11

¹⁷¹ Holloway, Stedman, 2002, 180

¹⁷² Grigas, Agnia, Kasekamp, Andres, Maslauskaitė, Kristina, Zorgenfrei, Liva. (2011). „The Baltic States in the EU: Yesterday, Today and Tomorrow“, Notre Europe - Jacques Delors Institute, July 2013, 63-64

¹⁷³ Jurkynas, in Archer *et al*, 2014, 118

osaline põhjus, miks majandus üle kuuenes ja 2008. aastal majanduskriis algas¹⁷⁴. Olles kogemustest õppinud on näha märke sellest, et Eesti soovib Venemaa-sõltuvust vähendada. Ettevaatlikud ollakse energiavaldkonnas koostöö tegemisel. Matthew Crandall väidab, et tehti õigesti kui keelduti Venemaaga energiaalast transiidikoostööd tegemast. Saamata on jäänud küll teatud transiiditud, kuid investeeritud on kohalikesse energiaallikatesse ning integreeritud Euroopa energiainfrastruktuuriga. Ühtlasi on välditud Venemaaga märkimisväärse energiakonflikti tekkimist. Et Venemaa on näidanud Moldova ja Ukraina Euroopa-koostöö suhtes üles vaenulikkust, Balti riikide suhtes pole siiani liiga agressiivset energiapoliitikat aga demonstreeritud, siis võib Crandalli sõnul seda osaliselt mõista kui Balti riikide aktsepteerimist iseseisvate naabritena.¹⁷⁵ Seni kuni Eesti on suures sõltuvuses Venemaalt imporditavast energiast ei tohiks selliseid oletusi liiga tõsiselt võtta ning tuleks majandusliku julgeoleku ja arengu huvides arvestada erinevate võimalustega nii Venemaaga suhetes kui energiapoliitikas.

Moldova SKP inimese kohta suhteline kasv ei ole nii silmapaistev kui Gruusias ja Armeenias. Selle põhjused seisnevad majandusreformide toppama jäämises. See aga avaldub eriti selgelt olukorras, kus sõltuvus Venemaast toob suhete keerulise olukorra tõttu kaasa negatiivseid mõjusid. Moldova turg ei ole investorite jaoks eriti atraktiivne, kuna riik tegeleb tõsiste majanduslike ja poliitiliste probleemidega. Ohuks on valitsuse sekkumine ja ettearvamatud regulatoorsed muutused. Moldova majandusliku keskkonna paranemisel jääb puudu stabiilsusest.¹⁷⁶

Venemaa on seadnud periooditi keelud mitmetele Moldova võtmetähtsusega eksporditartiklitele, ära öelnud moldovlaste tööloataotlusele ning ähvardanud ära lõigata varustamise gaasiga olukorras, kus Moldova alles hiljuti oli peaaegu 100% sõltuvuses Gazpromist. Umbes pool miljonit moldovlast töötab Venemaal alaliselt või ajutiselt ning kui neil ei ole võimalik tööle naasta võib potentsiaalne kaotus olla Moldovale väga suur.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Grigas *et al*, 2013, 65

¹⁷⁵ Crandall, Matthew. (2014). „Russian Energy Transit Policy in the Baltic Sea Region“, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 22, No. 2, (2014), 156-157

¹⁷⁶ Heikkilä *et al*, 2009, 94

¹⁷⁷ Paul, 2014, 1

Moldova on vaeseim riik Euroopas, kus suur osa majandusest seisab Moldovast lahkunute toetusel ning ollakse suuresti sõltuvad Venemaa gaasitarnetest ja põllumajandussaaduste ekspordist Venemaale¹⁷⁸. Hinnanguliselt ulatub Venemaa finantsiline toetus Moldovale 1 miljardi dollarini igal aastal.¹⁷⁹ Käsitleva perioodi SKP kasvu mõjutas märgatavalt 2006-2007 aastate SKP kasvu vähenemine, mis tulenes Venemaa-poolsest energiahindade tõusust ja veini boikoteerimisest.¹⁸⁰ Kui probleeme on nii ekspordi kui energiajulgeolekuga, välisinvestorite leidmine raskendatud ning samal ajal väheneb elanikel võimalus saada tulu Venemaalt, siis on see riigi majandusele väga tõsiseks probleemiks. Venemaa jaoks on läbi majanduse aga Moldovat lihtsam mõjutada, seda enam, et Transnistria piirkond on Venemaa kontrolli all. Nimelt on see piirkond riigi tööstuskeskus ja ilma Transnistriata jääks Moldova pea täielikult elatuma põllumajandussektorist.¹⁸¹

Siiski on Moldova olukord maailmaga suhtelises võrdluses paranenud. Selle taga on uuritaval perioodil alustatud reformide elluviimise protsess. 2009. aastal võimule tulnud valituse ajal toimus palju positiivseid arenguid. Riigis on aset leidnud aeglane, kuid stabiilne majanduskasv, sisse on viidud olulisi poliitilisi ja majanduslikke reforme ning parendusi infrastruktuuris. Ühtlasi valmib aegamööda gaasiühendus Rumeeniaga, mis transportides küll väga väikese osa Moldova vajadusest töötab siiski lähiajal murda Gazpromi monopoli ning integreerida Moldova Euroopa gaasiturgu.¹⁸²

Gruusia majandus näitab kaheksa-aastase perioodi jooksul suhteliselt suurt kasvu, kuigi vahepealne Venemaa-Gruusia viiepäevane sõda põhjustas Gruusia majandusele tõsist kahju. Materiaalne kahju piirnes peamiselt sõjaliste sihtmärkide ja raudteeühenduse katkestamisega, mis tõi kaasa transiiditulu kaotuse. Kõige valusam oli Gruusia jaoks ilmselt maine kahjustumine, mille tagajärjena ei olnud Gruusia enam turvaline investeringutesihtkoht ega

¹⁷⁸ Dinesen *et al*, in Archer *et al*, 2014, 151

¹⁷⁹ Paul, 2014, 3

¹⁸⁰ Crandall, Matthew. (2012). „Hierarchy in Moldova-Russia Relations: the Transnistrian Effect“, *Studies of Transition States and Societies*, Vol. 4, Issue 1, (2012), 10

¹⁸¹ Heikkilä *et al*, 2009, 82

¹⁸² Paul, 2014, 1

kütusetranspordi koridor.¹⁸³ Arvestades, et ka majanduskriis mõjus kõigile Kaukaasia riikidele majandust pärssivalt, võib imestada Gruusia niivõrd heade näitajate üle.

Armeenia majandus on samuti maailma keskmisele lähemale jõudnud. Mõlemale Kaukaasia riigile on taoline kasv hädavajalik, sest üldine majanduslik olukord on piirkonnas kehv. 2011. aastal avaldatud uurimus näitab, et valdav enamus Kaukaasia majapidamistest elab vaesuses. Gruusia on „demokratiseeritusest“ olenemata siiski suures vaesuses. Aserbaidžaaani tõstab veidi paremasse seisu tema naftarikkus. Armeeniat toetatakse nii diasporaa kui suur rahvusvahelise kogukonna poolt, kuid kumbki neist ei ole riigi seisu märkimisväärselt parandanud.¹⁸⁴ Armeenia majanduse suurim probleem on selle lukustatus vaenulike naaberriikide vahele. Eriti selgelt näitas seda Gruusia-Venemaa sõda, mis seadis igast küljest suletud piiridega ääristatud Armeenia kimbatusse, põhjustades kahju Armeenia majandusele ning tuletades meelde, et ollakse liiga sõltuv Gruusiast¹⁸⁵.

Sõda ja samal ajajärgul toimunud majanduskriis olid mõjuteguriteks, miks Armeenia ei ole veel taastanud oma kriisieelset kasvumustrit. Gruusia kriisijärgne kasv seevastu jõudnud varasemate aastate trendini. Gruusia paremaid väljavaateid seletab kiirem kohanemine kapitalistliku turu struktuuridega, samuti on ta säilitanud Armeenias mitmekülgsema valiku kaubanduspartnereid. Samal ajal on Armeenias kõrgem ettevõtluse ja innovatiivse võimekuse tase ning lai diasporaa pakub mitmekesisemaid võimalusi olenemata geograafilistest piirangutest. Mõlema riigi puhul seavad majandusele pingeid ebastabiilne geopoliitiline kontekst, täitmata ettevõtluspotentsiaal, üldine ebakindel keskkond globaalsetel turgudel ning teised omadused.¹⁸⁶ Armeenia majanduses mängib olulist rolli Venemaa olemasolu nii kaubanduspartneri kui tööturuna. Kolmandik armeenlastest on

¹⁸³ Kakachia, Kornely, K. (2011). „Challenges to the South Caucasus regional security aftermath of Russian–Georgian conflict: Hegemonic stability or new partnership?“, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 2, (2011), 16

¹⁸⁴ Pearce, Katy, E. (2011). „Poverty in the South Caucasus“, *Caucasus Analytical Digest*, No. 34 (December 2011), 12

¹⁸⁵ Kakachia, 2011, 17

¹⁸⁶ Gevorkyan, A. V. (2014). „The legends of the Caucasus: Economic transformation of Armenia and Georgia.“, *International Business Review*, 14, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ibusrev.2014.12.002> (16.03.2015)

huvitatud tööotsingutest välismaal ning Venemaa on peamine migrantide sihtriik¹⁸⁷. Gruusia arengute taga seisab ka suurenenud koostöö Euroopa Liiduga, kellega 2014. aastal sõlmiti vabakaubanduspiirkonna leppeid sisaldav koostööleping ning saavutati sellega ligipääs Euroopa Liidu ühisturule¹⁸⁸.

Ilmneb, et Armeenia perioodi majanduskasv tuleneb tugevatest kriisieelsetest näitajatest ning käsitletava perioodi lõpul on Armeenia majanduskasv teatud eelistest hoolimata jäänud aeglaseks. Gruusia on hoolimata kriisi ja sõja ühismõjust taastanud majanduslase edasimineku ka kriisijärgselt. Gruusia edukas integreerumine Euroopa turuga on käimasolev protsess ning annab lootust, et majanduskasv jätkub ka tulevikus.

Kaheksa aasta pikkuse vahemiku jooksul on SKP inimese kohta ehk üks peamisi majandusnäitajaid kasvanud maailma keskmisest märgatavalt kiiremini Armeenias, Gruusias ja vähesemal määral ka Moldovas, mis näitab nende riikide majandusliku olukorra suhtelist paranemist. Eesti vastava näitaja langus näitab majanduse ja heaolu kasvu suhtelist aeglustumist, mille põhjuseks on olnud globaalse majanduskriisi tugevalt avaldunud mõjud. Võrreldes omavahel postsotsialistlike väikeriike, siis uuritud perioodi jooksul on majandusliku heaolu lõhe nende vahel veidi vähenenud ning kolm ülejäänud väikeriiki arengus Eestile lähemale jõudnud.

3.5 Iseseisva kaitsevõime tagamise suutlikkus

Riigi kaitsevõimekust ei saa hinnata kõigest kaitsekulutuste osakaalu põhjal riigieelarvest. Oluline on see, millele eraldatav summa kulutatakse ning eelkõige, kas tehtav panus täidab oma eesmärgi riigikaitseks. Kui mõne riigi puhul on kaitsevõime proovile pandud, siis enamikel juhtudel võib vaid hüpoteetiliselt oletada, kuidas kaitsevõimesse panustatu reaalse vajaduse puhul väljenduda võiks. Iseseisva kaitsevõime hulka ei saa lugeda liitlastelt ja rahvusvaheliselt kogukonnalt saadavat sõjalist abi. Küll aga riigi ja selle elanike kaitsetahet,

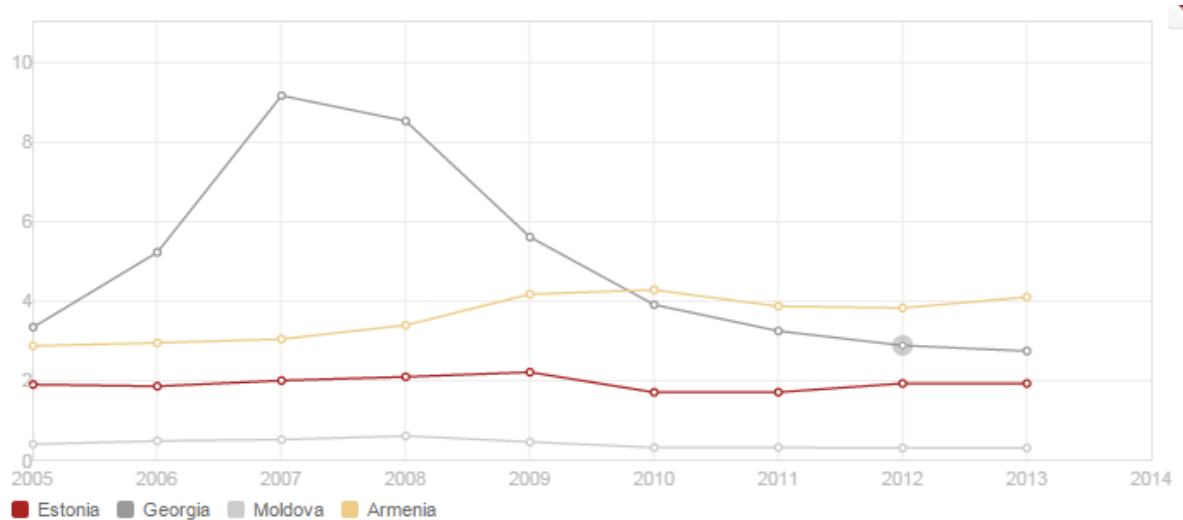
¹⁸⁷ Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni koduleht (OECD) koduleht. „Development in Eastern Europe and the South Caucasus: Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova and Ukraine“, OECD Publishing, 2011, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264113039-en> (9.05.2015)

¹⁸⁸ Euroopa Liidu Välisstegevuse koduleht. Gruusia, http://eeas.europa.eu/georgia/index_en.htm, (3.05.2015)

-võimekust ja võimalusi nii käegakatsutaval kui psühholoogilisel tasandil. Kaitsevõimekuse mõõtmiseks vaatlen ühest küljest kaitsekulutuste osa sisemajanduse koguproduktist kui riigi soovi panustada ning eeldust iseseisva kaitsevõime olemasoluks. Teisalt selle kulu realiseerimist ehk kaitsevõimekuse väljendust kaitseväe s.h reservarmee, muude sõjaliste võimekuste ja võimalusel nende koostoimimise näol.

Et tavapäraselt puuduvad väikeriigil ambitsioonid sõjaliseks sekkumiseks väljaspool riiki, siis panus kaitsekuludesse neljas uuritud riigis on otseses sõltuvuses nende geopoliitilisest asukohast, kuuluvusest julgeolekuallianssidesse ning otsesest vajadusest riiki kaitsta. Järgneva tabeli põhjal saab luua vastavaid seoseid ning võrrelda väikeriike omavahel. Tabelis kajastatud periood on sõltunud võrreldavate andmete kättesaadavusest.

Joonis 1. Kaitsekulutuste osakaal SKP-st protsentuaalselt, perioodil 2005-2013



Allikas: The World Bank¹⁸⁹

Eesti kaitsekulutuste osakaal tõusis uuritava ajajärgu tasemele vajadusest vastata NATO nõuetele. Riigi eesmärk on saavutada kaitsekulutuste tase 2% SKP-st ja seda hoida.

¹⁸⁹ Maailma Panga koduleht. Military Expenditure (% of GDP)
<http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS/countries/EE-GE-MD-AM?display=graph>, (8.05.2015)

Andmed põhinevad Stockholmi Rahvusvahelise Rahuuuringute Instituudi (SIPRI) uuringutel ning on tuletatud NATO definitsioonist.

Kaitsekulutuste määratlemine toimub NATO metoodika alusel.¹⁹⁰ Perioodi jooksul ei ole protsent märkimisväärselt muutunud ning hoitakse end kaitsekohustuste täitmise kõrgusel. Moldova kaitsekulutuste osakaal on neljast väikeriigist selgelt madalaim ning perioodi teises pooles veelgi langenud. On öeldud, et Moldova on väga haavatav sõjalise rünnaku suhtes, omades väikest ja kergesti ligipääsetavat territooriumi ning Moldova sõjaline võimekus on sisuliselt olematu¹⁹¹. Moldova ei asu geopoliitiliselt oma ambitsioone näitavate suurriikide vahel, kuid Venemaa vägede kohalolu Transnistrias võiks vajadust iseseisva kaitsevõime järele suurendada. Gruusia panus kaitsekulutustesse on otseses sõltuvuses julgeolekupoliitilisest olukorras ning seega on sõjaline võimekus hüppeliselt suurenenud seoses suurriigist naabrilt tuleneva otsese ohuga territoriaalsele terviklikkusele. Olukorra stabiliseerudes on osakaal langenud sõjaeelse aja tasemele või isegi madalamale. Armeenia kaitsekulutuste osakaal on perioodi jooksul teinud märgatava tõusu kuuludes kahekümne enim ehk üle 4% SKP-st sõjalistele kulutustele panustava riigi hulka aastaks 2014¹⁹². Selle põhjuseks on ilmselt soov tasakaalustada sõjalise vastase Aserbaidžaaani ühe suurenevat kaitseeelarvet. Naabri kaitsekulutuste tõus on olnud nimelt Lõuna-Kaukaasia riikidest kõige järsem, aastas keskmiselt 50% suuruse tõusuga, ületades 2011. aastal sellega Armeenia tervet riigieelarvet¹⁹³.

Eesti kaitsekulutuste otsene väljund iseseisvasse kaitsevõimesse on Kaitseväge, Kaitsealiidu ja nende tegevust toetavate asutuste ja organisatsioonide olemasolu. „Eesti kaitseväge komplekteeritakse elukutselistest ja reservkaitseväelastest ning ajateenistus säilib reservüksuste peamise mehitamisvahendina ja värbamisväljana kaadrikaitseväelaste leidmiseks. Sõjaliseks kaitseks ja heidutuseks vajalikud, kuid iseseisvalt saavutamatud võimed tagab Eesti koostöös liitlastega NATO.“¹⁹⁴ Kuigi ajateenistus reservväe eeldusena on iseseisva kaitsevõimekuse seisukohalt igati positiivne võib reaalne kaitsetegevus jääda Eestis lootma liitlaste toele. Kui 2001. aasta Julgeolekupoliitika alustes pidi Eesti kaitseväge

¹⁹⁰ Eesti Kaitseministeeriumi koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010, 13

¹⁹¹ Dinesen, Wivel in Archer *et al*, 2014, 151

¹⁹² Fleurant, Aude, Perlo-Freeman, Sam, Wezeman, Pieter, D, Wezeman, Siemon, T. (2015). „Trends in World Military Expenditure, 2014“, *Sipri Fact Sheet*, (April 2015), 7, <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/recent-trends> (8.05.2015)

¹⁹³ Delcour, Laure. (2014). „Armenia“, in *The Geopolitics of Eurasian Economic Integration*, 39

¹⁹⁴ Eesti Kaitseministeeriumi koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010, 14

omama „iseseisvat kaitsevõimekust“, siis 2004. ja 2010. aasta dokumendis „esmast iseseisvat kaitsevõimekust“. See sõnastuse erinevus vastab Eesti muutunud staatusele NATO liikmena ja sellest tulenevale kaitseambitsioonide mahu vähenemisele.¹⁹⁵ Kuigi Eesti iseseisvuse tagamise seisukohalt on oluline ka riigi enda kaitsevõime, siis on NATO kui julgeoleku tagatise olemasolu justkui vähendanud iseseisvat vastutust ning ka riiklikul tasemel ei peeta vajalikuks püsiva kaitsevõime olemasolu. Kuigi NATO strateegiline kontseptsioon ütleb, et „praegu valitseb Euro-Atlandi piirkonnas rahu ja tavarünnaku oht on väike“, siis lisatakse järgmises paragrahvis ettenägelikult, et „tavarünnaku ohtu ei saa eirata“ ning tähelepanu tuleb juhtida asjaolule, et konventsionaalse sõja ohu puudumine on näiline.¹⁹⁶

Kaitseliidu ülesanne on vabale tahtele ja omaalgatusele toetudes suurendada rahva valmisolekut kaitsta Eesti iseseisvust ja põhiseaduslikku korda. Kaitseliitu kuulub üle 14 500 liikme¹⁹⁷ ning koos Kaitseliidu eriorganisatsioonidega on Kaitseliidus tegev üle 23 000 vabatahtliku.¹⁹⁸ Koos kaitseväelastega, keda Rahvusvahelise Strateegiliste Uuringute Instituudi andmetel on ajateenijatega kokku 5700, ja 30 tuhande pealise reserviga on Eestit sõjalise rünnaku korral kaitsmas paberil alla 50 tuhande suuremal või vähemal hulgal väljaõppe saanud inimese¹⁹⁹. Reaalse ja eriti äkkrünnaku puhul ei saa sellise arvuga kindlasti arvestada ning esmane iseseisev kaitsevõime võib olla paarkümmend korda väiksem, tuginedes vaid tegevarmeele. Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse asedirektor Martin Hurt ütles 2012. aastal, et „ei täna ega ka peale mobilisatsiooni ei ulatu Eesti kaitseväge koosseis 35–40 tuhande meheni. [...] Ajateenistuses olnud noorte kasutamine võrdluses mõne teise riigiga, kelle relvajõud koosnevad palgalistest professionaalidest, ei ole korrektne. [...] Inimressurss on kaitsevõime üks olulisi sisendeid, kuid ilma teiste sisenditeta – varustus, lahinguvarud, individuaalne ja kollektiivne väljaõpe – ei ole kaitsevõimet, vaid ainult hulk inimesi. [...] Siiani põhineb Eesti iseseisev kaitsevõime eeldusel, et Eesti annab oma

¹⁹⁵ Männik, Erik. (2011). "Estonia's Views on Security in 2010", International Centre for Defence Studies, Tallinn, 88

¹⁹⁶ Luik, Jüri. (2012). „Euroopa kaval kaitse“, *Diplomaatia*, erinumber, mai 2012, nr. 105, <http://www.diplomaatia.ee/artikkel/euroopa-kaval-kaitse/> (8.05.2015)

¹⁹⁷ Rahvusvahelise Strateegiliste Uuringute Instituudi 2015. aasta andmetel 12 000. Vt. The Military Balance. (2015). „Chapter Four: Europe“, Vol. 115, No. 1, 87

¹⁹⁸ Eesti Kaitseliidu koduleht. <http://www.kaitseliit.ee/et/kl> (8.05.2015)

¹⁹⁹ The Military Balance. (2015). „Chapter Four: Europe“, Vol. 115, No. 187

kodanikele sõjalist väljaõpet, aga varustus ja varud toodagu tasuta kohale valge laevaga, siis kui eestlased neid vajavad.²⁰⁰ Seda arvamust kinnitavad faktid, et Eesti õhuväel ei ole õhukaitsevõimekusega lennukeid ja ka merevägi piirdub rahuaja alustega ning Eesti on riigitasemel välisohu puhul täielikult sõltuv NATOst²⁰¹. Samuti Poola parlamendi spiikri ja kauaaegse välisministri Radosław Sikorski Lennart Meri konverents avapaneelist kõlama jäänud mõte, et „Donetski rahvavabariik on paremini relvastatud kui nii mõnigi NATO liikmesriik“²⁰², pidades tõenäoliselt silmas Balti riike, sealhulgas Eestit.

Eesti elanikkonna toetus iseseisvale kaitsevõimele on toetav. „Eesti kaitsekulutuste mahtu hinnates leidis 2014 kevadel pea pool elanikkonnast (47%), et kaitsekulutused tuleks säilitada praegusel tasemel. Kaitsekulutuste tõstmist pooldab 31% ja vähendamist 16% elanikest. Vastustest küsimusele, kas Eesti peaks loobuma kohustuslikust ajateenistusest ja jätma alles üksnes kutselise kaitseväge või säilitama senise süsteemi, kus kutseline kaitsevägi on kombineeritud ajateenistuse läbinutest moodustatava reservarmeeaga, selgus märtsis 2014, et 83% elanikkonnast eelistab praeguse ehk reservarmeed hõlmava süsteemi säilitamist.“²⁰³

Moldova kaitsevõime aluseks on Moldova sõjavägi ja seda toetavad asutused. Moldoval on piiratud sõjaline võimekus ning peamiselt Nõukogudeaegne varustus. Ajateenistusel baseeruvate kaitsevägede põhiline fookus on Transnistria piirkonnal.²⁰⁴ Transnistria piirkond on üks põhjusi, miks Moldova kaitsevõime võiks olla tugevam, kuid mis oma problemaatilisusega iseseisva kaitsevõime arengut takistab. Peale iseseisvuse saavutamist ei lahkunud Vene väed täielikult Moldova pinnalt. Ka hetkel asuvad Transnistrias - Dnestri jõe ja Moldova-Ukraina piiri vahel paartuhat Venemaa sõdurit.²⁰⁵ Transnistriasse on paigutatud suur kogus Vene relvastust, umbes pool sellest kogusest, mis seal oli Moldova iseseisvumise

²⁰⁰ Hurt, Martin. (2012). „Kes kaitseb Eesti idapiiri?“, Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus, <http://www.icds.ee/et/blogi/artikkel/kes-kaitseb-estti-idapiiri/> (8.05.2015)

²⁰¹ The Military Balance. (2015). „Chapter Four: Europe“, Vol. 115, No. 1, 87

²⁰² Tagel, Liisa. (2015) „Sikorski Tallinnas: Donetski rahvavabariik on paremini relvastatud kui mõni NATO liikmesriik“, *Postimees*, <http://maailm.postimees.ee/3168609/sikorski-tallinnas-donetski-rahvavabariik-on-paremini-relvastatud-kui-moni-nato-liikmesriik> (9.05.2015)

²⁰³ Kivirähk, 2014, 20

²⁰⁴ The Military Balance. (2015). „Chapter Five: Russia and Eurasia“, Vol.115, No. 1, 183

²⁰⁵ Thomas, 2015, 1

ajal.²⁰⁶ Venemaa hoiab sõjaväeüksust ja “rahuvalve” kontingenti kohapeal korraldades seal ka sõjaväeõppusi. Üks selline toimus alles 2014. aasta alguses. Arvestades hiljutist Krimmi annekteerimist ning Moldova soojenevaid suhteid Euroopaga, osutub vägede kohaolu eriti problemaatiliseks.²⁰⁷ Olukorras, kus Moldovas viibivad lahkumast keelduvad välisriigi väed, on väga raske iseseisvat kaitsevõimet arendada. Moldova armee suurus on aja jooksul vähenenud ning juba 2005. aastal oli see umbes 7000 sõjaväelast, mis on väga väike number isegi Moldova-suuruse riigi jaoks.²⁰⁸ Praeguseks on Moldova väed veelgi vähenenud ning võimekus vastu astuda Transnistrias asuvale Vene väeosale on üha väiksem. Seda enam, et kasutatav varustus on enamjaolt vananenud. Seega ei ole iseseisva kaitsevõime olukord Moldovas kiita.

Gruusia kaitsevõime alustaladeks on julgeolekustrateegia järgi Gruusia Relvajõud, mida kasutatakse riigi iseseisvuse, suveräänsuse ja territoriaalse terviklikkuse kaitseks eelkõige rahumeelselt läbi heidutuse, kuid selle läbikukkumisel koos vajalike riiklike ja tsiviilinstitsioonidega vastase agressioonile vastamiseks. 2008. aasta Vene-Gruusia sõja analüüsi tulemusena on tehtud ja toimub ka edaspidi relvajõudude täiustamine ning kõrge reageerimisvalmiduse tagamine.²⁰⁹

Gruusia iseseisva kaitsevõime uuendamisel ja täiustamisel oli suur osa 2008. aasta sõjal. Ka varem ei olnud Gruusia panus kaitsekulutustesse väga madal, kuid reaalne sõjaline konflikt sundis üle vaatama vananenud dokumendid ja kaitsejõudude toimimise korraldamise. Augustisõda paljastas Gruusia julgeolekupoliitiliste dokumentide ning sõjapidamisega seotud puudujäägid. Probleeme oli ka sõjalise kommunikatsioonisüsteemiga, tehnilise varustuse katsetamise, õhujõududega ja muudes valdkondades.²¹⁰ Eelkõige andis sõda olulise signaali, et olukorras, kus Venemaa näitab oma mõjujõudu Euroopa Liidust väljaspool, on Liidu ametlik reaktsioon Venemaa agressioonile soojade suhete eesmärgil pea kõigi

²⁰⁶ Crandall, 2012, „Hierarchy in..“, 6

²⁰⁷ The Military Balance. (2015). „Chapter Five: Russia and Eurasia”, Vol.115, No. 1, 183

²⁰⁸ Crandall, 6

²⁰⁹ Gruusia Kaitseministeeriumi koduleht. National Military Strategy, 2014, <http://www.mod.gov.ge/documents/samxedro%20strategia%20ENG.pdf> (9.05.2015)

²¹⁰ Chochua, in Sportel, Tchkoidze, 2011, 28

liikmesriikide poolt küllaltki leplik. Konflikti tõlgendati kui Venemaa vastureaktsiooni NATO itta laienemise ja Venemaa privilegieritud huvide vastu eksimise suhtes.²¹¹ Jääda agressiooni puhul lootma vaid Euroopa Liidu ja rahvusvahelise üldsuse kaitsele oli ebapiisav. Seega on iseseisva kaitsevõime olemasolu hädavajalik, isegi juhul kui relvajõud on ebaproportsionaalsetes suhetes.

Sõja käigus jäadi ilma suurest osast militaarvarustusest. Sõjale sellele järgnevalt muretseti vajaminevat võimekust õhukaitsele, samuti on oma võimeid arendanud kiirreageerimisüksused. Tulevikuplaanides on liikuda ajateenistuse kasutamisel professionaalse sõjaväe suunale.²¹² Professionaliseerumine on üheks võtmesammuks sovetitüüpi sõjaväe vahetamisel lääneliku vastu. Kuid Gruusia plaan rakendada uut süsteemi juba nelja aasta pärast võib olla ennatlik, kuivõrd Gruusia on ka varem taolisi plaane teinud.²¹³

Armeenia kaitsevõime peab toime tulema otsese ohuga Aserbaidžaanilt Armeenia ja Mägi-Karabahi Vabariigile. Kõrgenenud ohukeskkonnas võib hädaohuks kujuneda ka Türgi, Aserbaidžaaniga strateegiline partner. Armeenia peab nende kahe riigi poolt kehtestatud kaubandus- ja transpordiblokaadi samuti jõukasutamiseks enda vastu.²¹⁴ Saamaks hakkama erisuunalise ja laiapõhjalise ohukompleksiga tuleb Armeenial iseseisvasse kaitsevõimesse põhjalikult panustada. Väikeriigi kohta ongi Armeenia kaitsevõimekus märkimisväärne. Tema valduses on nii maa- kui õhuväe relvastust, mis on küll enamuses Vene päritolu ning kipub vananema. Armeenia ajateenistus kestab 24 kuud.²¹⁵ See tähendab, et korruga on ajateenistuses rohkem kutsealuseid ning annab ühtlasi aluse väljaõppinud reservarmee toimimiseks. Peamiselt inimressursil põhineva sõjaväe ülal pidamine on Armeeniale kaasa

²¹¹ Simion, 2014, 215

²¹² The Military Balance. (2015). „Chapter Five: Russia and Eurasia”, Vol.115, No. 1

²¹³ Kucera, Joshua. (2013). „Georgia Promises To End Military Conscription – Again“, *Eurasianet*, (7.01.2013) <http://www.eurasianet.org/node/66366> (9.05.2015)

²¹⁴ The International Relations and Security Network koduleht. National Security Strategy of the Republic of Armenia, 2007, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=155589> (9.05.2015)

²¹⁵ The Military Balance. (2015). „Chapter Five: Russia and Eurasia”, Vol.115, No. 1

toonud terava tähelepanu OSCE poolt. Nimelt esines ajateenistuse läbimisel palju kaebusi ja rikkumisi seoses inimõiguste ja korrupsiooniga²¹⁶.

Kaitsevõimekuse väljendust väikeriikide puhul on võrreldud läbi tegevvägede teenistujate ehk reaalse sõjalise jõu suhte riigi rahvaarvu. Konstandiks on Venemaa või Aserbaidžaaani vastav suhtarv, sõltuvalt sellest kumb neist riikidest on väikeriigi suurim väline sõjaoht. Kõige suurem protsent elanikkonnast tegevvägedes on selgelt Armeenial. Ka võrrelduna Aserbaidžaaani suhteliselt suure suhtarvuga elanikkonda ületab Armeenia vastav näitaja selle kahekordselt. Nii Eesti, Gruusia kui Moldova puhul jääb see osa elanikkonnast, kes on hõivatud kaitseväes, alla Venemaa vastavale näitajale. Silmnähtavalt nõrgimat positsiooni omab Moldova.

Tabel 3. Riikide tegevvägede suhtarv kogurahvaarvust 2014

| Riik | Tegevväed 2014 | Rahvaarv 2014 | Suhe rahvaarvu, % |
|--------------|----------------|---------------|-------------------|
| Armeenia | 44 800 | 3 060 927 | 1,46 |
| Eesti | 5750 | 1 257 921 | 0,46 |
| Gruusia | 20 650 | 4 935 880 | 0,42 |
| Moldova | 5350 | 3 583 288 | 0,15 |
| Venemaa | 771 000 | 142 470 272 | 0,54 |
| Aserbaidžaan | 66 950 | 9 686 210 | 0,69 |

Allikad: The Military Balance. Chapter Four: Europe; Chapter Five: Russia and Eurasia²¹⁷, autori arvutused.

Armeenia on iseseisva kaitsevõime puhul näidanud kõrgeimaid tulemusi nii kaitsekulutuste osas SKP-s kui tegevvägede suhtarvus elanikkonnast. Seevastu Moldova on kaitsekulutustesse kõige vähem panustanud, mis väljendub ka väikseimas osas kaitseväelastes elanikkonnast. Eesti keskmiselt 2% kaitsekulutuste panus SKP-st jääb samuti väikseks, seda ka suhtarvus aktiivsete kaitseväelaste osas. Gruusia kaitsekulutuste tase on perioodi jooksul kordades kõikunud, kuid jäänud ka perioodi lõpuks suhteliselt kõrgele tasemele. Gruusia tegevväelaste osakaal rahvaarvust on perioodi lõpuks jäänud madalamaks kui kaitsele kulutatavast oodata võiks.

²¹⁶ Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) koduleht. „OSCE Office helps clarify army conscription procedures in Armenia“, 30.01.2008, <http://www.osce.org/yerevan/49420> (9.05.2015)

²¹⁷ The Military Balance. (2015). „Chapter Four: Europe“, Vol. 115, No. 1

3.6 Poliitilise süsteemi legitiimsus

Demokraatliku korra aluseks oleva poliitilise süsteemi legitiimsuse juures on vaadeldud peamise indikaatorina riigi elanike võrdset võimalust teha vaba tahte alusel poliitilisi valikuid ning eeldada selle valiku õiglast ja demokraatlikku ellurakendamist ja järgimist. Peale võimu rahva tahte järgse ülekandumise on uuritud ka teisi poliitilist süsteemi iseloomustavaid tegureid nagu rahva ja võimulolijate mõjutatavus väljastpoolt valimistel ja poliitilises protsessis, kodanikuühiskond ja elanike võimalus sekkuda erinevate tasandite valitsemisse ning võimu usaldatavus elanikkonna poolt.

Julgeolekupoliitika alused kinnitavad, et „Eesti julgeolekut kindlustab märgatavalt kodanikuühiskonna tugevnemine ja lõimumisprotsessi järjepidevus“²¹⁸. Kuigi riik hindab kodanikuühiskonna arengut ei ole näiteks rahvaalgatusi alati väga tõsiselt võetud. Näiteks võib tugevneva kodanikuühiskonna märgina tuua välja mastaapse kodanikualgatuse rahvakogu, mis kutsuti ellu 2013. aastal poliitiliste uuenduste leidmiseks ja reaalseks rakendamiseks. Kahjuks olid parlamendi poolt kinnitatud muudatused rahvakogus enim toetust leidnud ettepanekutega võrreldes lühikeseks sammuks²¹⁹. Lisades siia rahva kasvava rahulolematuse poliitilise stagnatsiooni, majandusliku ebavõrdsuse ja valitsuse soovimatusega teatud vajalike reformidega tegeleda²²⁰, võib väita, et hea kuvandi ja tulemuste hoidmise nimel tuleb jätkuvalt tööd teha.

Alusdokument kinnitab ka, et ebahütlane regionaalne areng ja halvasti kohanenud ühiskonnarühmad võivad mõjutada riigisisest stabiilsust²²¹. Siin on selgelt vihjatud Eestit taasiseseisvumise ajast saatnud probleemile rahvuslike vähemuste hulga ja nende kaasamise suhtes riigivalitsemisse. Nimelt kehtisid taasiseseisvumisejärgselt karmid tingimused

²¹⁸ Eesti Kaitseministeeriumi koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010, 8

²¹⁹ Kund, Oliver. (2014). „Kübar: riigikogu tegi rahvakogu ettepanekutest mugava valiku”, *Postimees*, (23.01.2014), <http://www.postimees.ee/2671338/kubar-riigikogu-tegi-rahvakogu-ettepanekutest-mugava-valiku>, (9.05.2015)

²²⁰ Hinsberg, Hille, Matt, Jane, Vinni, Rauno. (2014). „Estonia“, in *Nations in Transit 2014: Democratization from Central Europe to Eurasia*, Freedom House, 227

²²¹ Eesti Kaitseministeeriumi koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010, 8

kodanikuks saamisele, millega kaasnesid mittekodanikele poliitiliste õiguste piirangud²²². See aga tähendas etnilist piiratust sekkuda riigivalitsemisse. Ka 2014. aastal on Eestis endiselt vähemusteprobleem. „Hoolimata nähtavast edasiminekest sellistes näitajates nagu Eesti kodakondsete arv rahvuselt mitte-eestlaste seas, on Eesti endiselt riik, kus elab kõrvuti kaks üsna eraldi kogukonda, kelle vahel toimub vaid pealiskaudne suhtlus.²²³“ Lõimumata elanikkond ei saa või ei soovi osa võtta poliitilistest protsessidest ega usalda võimu.

Eesti on Freedom House'i poolt koostavata hinnangu kohaselt üleminekuriikidest, kuhu kuuluvad nii Euraasia kui Balkani aga ka viimati liitunud Euroopa Liidu riigid, ülddemokraatliku punktiskoori vaadates väga tugeval teisel kohal olles stabiilselt säilitanud oma positsiooni viimase kümne aasta jooksul ehk aastatel 2005-2014.²²⁴ OSCE valimisvaatluse lõppraportitest²²⁵, aga ka saavutatud reitingutest saab välja lugeda ka demokraatlikel alustel toimunud valimisprotsessi ja rahumeelse võimu ülekandumise. Kuigi eelnevalt toodud probleemid kirjeldavad suuremaid Eesti poliitilise süsteemi legitiimsuse säilitamise ees seisvaid murekohti, mis võivad eskaleeruda legitiimsust negatiivselt mõjutatavateks kui nendega ei tegeleta, siis demokraatlikud protsessid on kümne aasta jooksul siiski toimunud hästi ning valimised ja valitsustevahetused aset leidnud seaduslikult.

Poliitiline võimuvahetus Moldovas ei ole sugugi nii selge ja enesestmõistetavalt demokraatlik olnud, samuti on sellega kaasnevad probleemid riigile märksa mõjukamad ja tõsisemad kui Eestis. Käsitletaval perioodil on Moldovas toimunud mitmeid parlamendi- ja kohalike valimisi. Eesmärgiga tuvastada demokraatlik võimu ülekandumine on lähemalt vaadeldud parlamendivalimisi aastatel 2005, 2009, 2010 ja 2014.

2005. aasta parlamendivalimised olid üldiselt vastavuses enamike OSCE ja Euroopa Nõukogu osas võetud kohustuste ning teiste rahvusvaheliste valmisstandarditega.

²²² Moshes, Arkady. (1999). „Russian Policy in the Baltic Region“, in Knudsen, Fagelund, O (editor), *Stability and Security in the Baltic Sea Region: Russian, Nordic and European aspects*, Routledge 105

²²³ Kivirähk, 2014, 2

²²⁴ Freedom House. (2014). „Nations in Transit 2014: Democratization from Central Europe to Eurasia“, 12-19

²²⁵ Uuritaval perioodil toimusid Eestis parlamendivalimised 2007. ja 2011. aastal. OSCE valimisvaatluste lõppraportid on kättesaadavad OSCE kodulehel: <http://www.osce.org/odihr/elections/estonia/75698> (10.05.2015)

Puudujäägid esinesid ebavõrdsete kampaaniatingimuste ja piiratud meediakajastuse osas.²²⁶ 2005. aasta valimistel püsisid endisel võimul kommunistid, saanuna veidi vähem hääli kui eelmistel valimistel. Enne 2009. aasta valimisi toetas Kreml avalikult Kommunistlikku Parteid. Pakkunud Moldovale 500 miljoni USA dollari suurust laenu vahetult enne valimisi nähti seda kui katset võimendada Kommunistliku Partei tulemusi. Enne 2010. aasta valimisi nõudis Venemaa Chisinault 288 miljoni USA dollari suuruse gaasivõla tasumist, kuigi enamik sellest võlast oli Transnistria oma. Kohalikus poliitikas väidetakse, et Venemaa nõue oli eesmärgiga aidamaks kommuniste jällegi võimule.²²⁷ Venemaa-poolsete manipulatsioonidega kaasnesid ka siseriiklikud kahtlused valimiste õiguspärasuse osas. Nimelt võtsid kommunistid 2009. aasta valimistel enamiku häältest. Valimistulemused ei olnud aga opositsiooni poolt aktsepteeritavad, sest nimekirjad sisaldasid üle 300 000 inimese rohkem kui 2005. aastal hoolimata Moldova rahvaarvu kahanemisest.²²⁸

Selline olukord viis Moldova „Twitteri revolutsioonini“ ehk tänavarahutusteni, mis puhkesid Euroopa-pooldajate rahumeelse demonstratsiooni raames²²⁹. Nii Gruusias kui Moldovas toimunud värvirevolutsioonid näitavad kodanike soovi valitsemisest rohkem osa võtta ning kodanikuühiskonna rolli riigi poliitilise kursi muutmisel²³⁰. Kuigi Moldovas tekivad mitmed demokraatiameelsed kodanikuühiskonna organisatsioonid ei ole märkimisväärseid seadusandlikke arenguid selles suunas toimunud ning kodanikuühiskonna mõju valitsuse otsustele on jäänud piiratuks²³¹. Demokraatia puudujääke näitab samuti, et Moldovas ei ole siiani meediaesindatust, mis oleks majanduslikult piisavalt iseseisev, et kodanikud võiksid saada korrektset, objektiivset, tasakaalus ja mittekallutatud infot. Suur osa

²²⁶ Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) koduleht. „Moldova elections generally complied with international standards but concerns remain“, 7.03.2005, <http://www.osce.org/odihr/elections/57267> (10.05.2015)

²²⁷ Crandall, 2012, „Hierarchy in..“, 8

²²⁸ Laaksonen, Eini. (2009). „The curious case of Moldova. Looking to the future, stuck in the past“, in Heikkilä, Marika, Laaksonen, Eini, Liuhto, Kari (editors), *Electronic Publications of Pan-European Institute*, Pan-European Institute, 79

²²⁹ Mungiu-Pippidi, Alina, Munteanu, Igor. (2009). „Moldova’s „Twitter Revolution““, *Journal of Democracy*, Vol. 20, No. 3, (July 2009), 136

²³⁰ Covalachi, Tatiana. (2014). „Public Budget and Governance in the CIS: Evidence from Georgia and the Republic of Moldova“, *Studia Universitatis Moldaviae*, No. 7 (2014), 53

²³¹ Miscoiu, Sergiu. (2015). „Moldova“, in *Nations in Transit 2014: Democratization from Central Europe to Eurasia*, Freedom House, 433

meediainstitutsioonidest on poliitikute omanduses või kontrollitud²³². Seega on Moldovas poliitilise võimu ülekandumine toimunud demokraatlike valimiste teel, kuid teatud mõõndustega valimisstandarditele vastamise ja välisriigi mõjutuste osas. Samuti jätkavad soovida kodanikuühiskonna ja meediavabaduse arengud.

Gruusia olukord poliitilise süsteemi legitiimsuse osas on märgatavalt paranenud peale 2003. aasta roosirevolutsiooni, mil tõugati võimult president Eduard Shevardnadze, kelle valitsusrežiim oli pooldemokraatlik. Režiimimuutuse sütitajaks oli pettusega läbiviidud valimisprotsess ning peamine revolutsiooniline väide oli, et vana võim on korrumppeerunud ning nõutakse vabadust ja demokraatiat.²³³ Lootused riigi demokratiseerimise ja reformimise osas olid suured. Kui arvata, et revolutsioon peaks täielikult muutma riiki ja selle saatust, siis ei saa Gruusias toimunut pidada revolutsiooniks, sest revolutsiooniga võimule tulnud Saakhashvili valitsemine jäi endiselt autoritaarseks. Küll aga on ka ebaõnnestumised olnud võimelised midagi õpetama.²³⁴ Tasapisi on Gruusias toimunud märgatavaid arenguid. 2010. aasta kohalikke valimisi peeti vabadeks ja ausateks valimisteks, mille tulemusi ei vaidlustatud, samuti olid need kõige probleemipõhisemad valimised iseseisvumisest alates²³⁵. 2013. aastal toimunud presidendivalimised olid hästi korraldatud ja läbipaistvad, nende raames austati põhilisi vabadusi ning kandidaatidel oli võimalik teha piiranguteta kampaaniat. Väideti, et Gruusia demokraatia muutub küpsemaks.²³⁶ Ühtlasi peetakse neid valimisi esimeseks rahumeelseks presidendivõimu üleandmiseks valimiste teel²³⁷. Kümme aastat peale 2003. aasta revolutsiooni toimunud vabad valimised on Gruusiale märkimisväärseks saavutuseks.

²³² Covalschi, 2014, 55

²³³ Aslund, Anders. (2013). „How Capitalism Was Built. The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, The Caucasus, and Central Asia”, Cambridge University Press, United Kingdom, 264

²³⁴ Polese, Abel. (2011). „Russia, the US, “the Others” and the “101 Things to Do to Win a (Colour) Revolution”: Reflections on Georgia and Ukraine“, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 19, No. 1-2, (April – August 2011), 426

²³⁵ Sportel, Erik, Tchkoidze, Vasili. (2011). „Strengthening Oversight of the Security Sector in Georgia: an Agenda“, The Centre of European Security Studies, 8

²³⁶ Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) koduleht. „Fundamental freedoms respected in well-administered presidential election in Georgia, international observers say“, 28.10.2013, <http://www.osce.org/odihr/elections/107512> (10.05.2015)

²³⁷ Rimple, Paul. (2015). „Georgia“, in *Nations in Transit 2014: Democratization from Central Europe to Eurasia*, Freedom House, 247

Uuritava perioodi poliitilist süsteemi iseloomustab enne 2011. aastat tehtud uuring. See näitas, et 44% küsitatud kodanikest arvas, et Gruusia ei ole veel demokraatia, enamik tundis aga, et riik võiks selleks tulevikus saada. Kõige rohkem usaldust äratasid peale religioosete institutsioonide sõjavägi, president ja politsei. Parlament, kohtusüsteem ja valitsus olid aga nimekirja lõpus. Seevastu ainult 9% pidas valitsuse vastutust demokraatia oluliseks omaduseks.²³⁸ Märgatavalt suurem usaldus autoritaarset tüüpi institutsioonide kui demokraatiale omaste parlamendi ja õigussüsteemi vastu kinnitab Gruusia kodanike arusaama sellest, et ei olda veel demokraatlik riik. Ka Freedom House'i klassifikatsiooni järgi on Gruusia 2014. aastal endiselt „üleminekuvalitsus või hübriidrežiim“²³⁹ ehk ainult osaliselt vaba ja demokraatlik.

Kui Moldova ja Gruusia puhul saab aastate 2004-2014 puhul rääkida üleminekuajast ja poliitilise legitiimsuse paranemisest, siis Armeenia on olenemata mõningatest püüetest suuremaid reforme vältinud ning jätkanud väljakujunenud poliitilist praktikat. Mõõdutundetus poliitiliste ja majanduslike huvide kattuvuses, võltsitud valimised ja korrumppeerunud administratiivne võim on viinud usalduse ammendumiseni poliitilise eliidi vastu. Iga valimise tulemused alates 1995. aastast on näidanud, et Armeenia parlament ja president ei ole legitiimsed.²⁴⁰

Freedom House kategoriseerib Armeenia jätkuvalt osaliselt konsolideerunud autoritaarseks režiimiks, kus näitajate järgi on kümne viimase aasta jooksul demokraatiast tasapisi pigem kaugenetud²⁴¹. Jälgides perioodi olulisimaid valimisi – presidendivalimisi, võib väita, et riigis on suuri probleeme õiglaste ja vabade valimiste korraldamisega. Armeenia üldine demokraatlik käekäik, sealjuures eriti valimiste läbiviimine, on olnud kehv ja nagu ka hinnangutest näha siis stagneerunud, kuigi võimud on korduvalt reforme lubanud. Freedom House'i analüüsist selgub, et Armeenia ei ole valitav demokraatia. 2008. aasta presidendivalimisi varjutasid probleemid häältelugemisel, kallutatud ja piiratud meediakeskkond ning administratiivsete vahendite ärakasutamine valitseva partei kandidaadi

²³⁸ Sportel, Tchkoidze, 2011, 8

²³⁹ Freedom House, 2014, 8

²⁴⁰ Iskandaryan, 2014, 66

²⁴¹ Freedom House, 2014, 8

huvides.²⁴² Needsamad valimised tõid kaasa elanikkonna kasvavate rahutuste ilmingud puhkeva revolutsiooni näol. Piirangud poliitilistele vabadustele viisid vaidlustatud 2008. aasta presidendivalimiste vägivaldsete tagajärgedeni. Politsei ja protestijate vaheliste kokkupõrgete tulemusena kuulutas võimulolev president välja hädaolukorra.²⁴³ Eriliste meetmetega maha surutud rahva algatuse taha võis jääda ka riigi poliitilisi arenguid muuta suutev revolutsioon, mis oleks Gruusia ja Moldova näiteid vaadates olnud väga vajalik. On koguni öeldud, et Armeenia on omamoodi maffiariik, kus poliitikud ja plutokraadid jagavad privatiseeritud majanduse tulemid ning on piisavalt enesekindlad, et kasutada jõudu ja madalatasemelist terrorit vastaste ohjeldamiseks²⁴⁴.

Mägi-Karabahhi konflikti tõttu Armeenias viibivad rahvusvahelised vahendajad peavad tihti just Armeenia presidendi poliitilist ebakindlust takistuseks toimuva konflikti lahendamisel. Väidetakse, et läbirääkimiste edasiminekuks on eriti võimatu valimiste lähenedes, näiteks enne 2008. aasta presidendivalimisi. Ka demokratiseerumine kui selline on sõja ja lahendamata konflikti tingimustes väga küsitav.²⁴⁵ Armeenia olukorra näol on tegemist seega suletud ringiga, kus autoritaarsusesse kalduv režiim vajab võimulpüsimiseks pidevat konflikti ehk välist vaenlast, konflikti lahendus ei saa aga saabuda seni kui selle olemasolu poliitilistel põhjustel ära kasutatakse.

Uuringute andmetel esineb ka positiivsemaid näitajaid. Näiteks on Armeenia kodanikuühiskond aktiivne, mitmekülgne ja iseseisev ning omab teatavat poliitilist mõju. Meedia on mitmekülgne ja iseseisev, kuid siiski on peamised rahvuslikud telekanalid valitseva erakonna poolt kontrollitud.²⁴⁶ Viimased – 2013. aasta presidendivalimised austasid fundamentaalseid inimõigusi, sealhulgas kogunemis- ja eneseväljendusõigust. Kuigi puudus avalike korraldajate erapooletus ning riigi ja valitseva võimu eristatavus siis

²⁴² Walker, Christopher. (2012). „Armenia, Azerbaijan and Georgia: Elections and Democratic Development in the Caucasus“, Freedom House, <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Christopher%20Walker%20Testimony%20-%20Helsinki%20Commission%205-23-12.pdf> (10.05.2015)

²⁴³ Caspersen, 2012, 135

²⁴⁴ Suny, 2010, 17

²⁴⁵ Caspersen, 2012, 131

²⁴⁶ Iskandaryan, 2014, 67

võrreldes eelmiste valimistega on olukord paranenud.²⁴⁷ Uuritava perioodi lõikes ei ole võimu ülekandumine Armeenia Vabariigis toimunud vabal ja demokraatlikul viisil, seega ei saa poliitilist süsteemi pidada legitiimseks.

3.7 Riigisisese julgeoleku säilitamise võime

Riikide sisejulgeoleku raames vaadeldakse peamiselt mässude ja revolutsioonide olemasolu riikides ning riigi võimekust sellega hakkama saada, aga ka sisejulgeolekut mõjutavat korruptsiooniindeksit ning näiteks küberrünnakuid.

Holloway ja Stedman ei hinda Nõukogude Liidust iseseisvunud riikide oskust esimese kümne aasta jooksul hakkama saada just väga kõrgelt. Nende arvates on postsovetlikud riigid on osutunud ebaefektiivseks paljude peamiste riigi ülesannete täitmisel – korrahoidmisel, maksude kogumisel ning teenuste pakkumisel. Postsovetlikud riigid pärisid ulatuslikud bürokraatiad kogunud ja haritud ametnikega, need aga ei sobinud alati hästi uute oludega. Lisaks ei olnud need institutsioonid harjunud ellu viima poliitikaid riiklikul tasemel.²⁴⁸ Kuigi tegemist on hinnanguga kõigile postsovetlikele riikidele üldiselt viitab see võimalikele takistustele sisejulgeolekuprobleemide ennetamisel ja lahendamisel ka edaspidi. Järgnevalt ongi vaatluse all see, kuhu väikeriigid on arenenud ning milline on nende vastav olukord ja võimekus perioodil 2004-2014.

Eesti julgeolekupoliitika aluste järgi on siseriiklik julgeolek tagatud laialdaste meetmetega, kuid selgitatud üldsõnaliselt. „Riik ennetab ja tõkestab põhiseaduslikku korda ohustavat tegevust. Riik tagab julgeolekuasutuste järjepideva arengu ning suurendab tähelepanu põhiseadusliku korra kaitsele sealhulgas ennetustegevusele, ühiskonna teadlikkuse tõstmisele, ühtlasele regionaalsele arengule ja lõimumisele.“²⁴⁹ Lisaks julgeolekuasutustele, kes tegelevad otseselt ohtude ja nende tagajärgedega, on rõhk seatud erinevatele ennetustegevustele hoidmaks ohtlikke olukordi ära enne kui need jõuavad sisejulgeolekut

²⁴⁷ Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) koduleht. „Armenian election generally well-administered with fundamental freedoms respected, but some key concerns remain, international election observers say“, 19.02.2013, <http://www.osce.org/odihr/elections/99676> (10.05.2015)

²⁴⁸ Holloway, Stedman, 2002, 180

²⁴⁹ Eesti Kaitsemisteenistuse koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010, 15

ohustava tasemeni. Küllap on selle dokumendi koostamisel juba arvestatud ainukesest perioodi avaliku sisejulgeolekut ohustavast intsidendist saadud õppetundidega. Nimetatud sisejulgeolekut ohustav situatsioon toimus seoses Nõukogude võimu poolt püstitatud vabastaja-monumendi Pronkssõduri üleviimisega Tallinna kesklinnast kaitseväge kalmistule 2007. aastal vahetult enne 9.maid. „26. aprilli ja järgmise päeva õhtul ning öösel leidsid aset Eesti valitsuse vastased meeleavaldused, kus osales ligi kaks tuhat valdavalt vene keelt kõnelevat Eesti elanikku. Need algasid Tõnismäel ja muutusid kiiresti laiaulatuslikuks märuliks ning rüüsteks Tallinna kesklinnas ja otsesteks rünnakuteks korda tagava politsei vastu. Pärast kahte aprilliööd uusi märatsemisi ei ole toimunud ei Tallinnas ega kusagil mujal Eestis – ka mitte kardetud 9. mail ja 22. septembril.“²⁵⁰

Intsidendiga kaasnesid küberrünnakud, mille eesmärgiks oli segada valitsuse veebilehti, uudisteagentuure ja suuri panku. Olukord ei tekitanud küll füüsilist kahju, kuid näitab, et väikeriik nagu Eesti võib väliste rünnakute suhtes olla haavatav, eriti arvestades Eesti sõltuvust e-teenustest.²⁵¹ 2007. aasta pronksiöö mässi Tallinnas ning sellega kaasnenud küberrünnakulainet Eesti infosüsteemide vastu nähakse avalikus diskursuses reeglina Venemaa poolt algatatu ja läbiviiduna.²⁵² Küberrünnak saabus küll väljastpoolt Eesti piire, kuid selle mõju pidi väljenduma ja väljendus eelkõige riigisisese korra kaotamisega süsteemide üle, paanika ja hirmu tekitamisena – seega kvalifitseerub see sisejulgeoleku ebastabiliseerimisena. Kuna nii füüsiline kui küberrünnak saadi kontrolli alla ning sellest ajast ei ole taolised olukorrad enam sisejulgeolekut ohustanud, võib öelda, et Eesti sai olukorraga edukalt hakkama ning suutis selle isegi oma kasuks pöörata. Peale intsidenti on Eesti NATO liikmetel tungivalt soovitanud küberjulgeolekut tõsisemalt võtta ning tihe koostöö on viinud strateegilise kontseptsioonini, kus NATO käsitleb küberrünnakuid kui ohtu alliansile. Samuti valiti Eesti NATO küberkaitsekeskuse asukohamaaks.²⁵³

²⁵⁰ Soosaar, Enn. (2007). „Pronkssõdurist ja tema küüditamisest sõjaväekalmistule“, *Diplomaatia*, No. 46 (Juuni 2007)

²⁵¹ Crandall, 2014, 36

²⁵² Jermalavicius, Männik, 2011, 9

²⁵³ Crandall, 2014, 37

Moldova sisemist julgeolekut on viimase kümne aasta jooksul iseloomustanud mitmed protestid ja korrupsiooni kõrge tase. Suurimaks protestiks saab pidada 2009. aasta niinimetatud „Twitteri revolutsiooni“, mis toimus seoses Moldova parlamendivalimistega. Kommunistliku partei poolt võltsitud valimistulemused ning pressivabaduse puudumine viisid Euroopa Liidu meelse protesti eskaleerumiseni mässuks. Selle tagajärjena Moldova politsei mitte ainult ei arreteerinud protestijaid, vaid päästis valla massiivse repressioonikampaania teisitimõtlejate vastu üldisemalt, mis tõi kaasa ka inimohvreid.²⁵⁴ Peale seda on toimunud mitmeid väiksemaid proteste ja rahutusi nii valitsuse toetajate kui vastaste poolt.

Rahvusvahelise õiguskaitseorganisatsiooni Freedom House hinnangul on Moldova korrupsioonitase kümne aasta jooksul veidi langenud ja on nüüd madalam kui Euraasia riikide keskmine, siiski on see endiselt palju kõrgem Euroopa Liidu ja Balkani riikide vastavast näitajast²⁵⁵. Siiski on oodata positiivseid muutusi. Selleks, et saavutada viisavabadus Euroopa Liiduga pidi Moldova valitsus sisse viima kaugeleulatuvaid politseiteenuse reforme ning tänaseks on Moldova ainuke idapartnerluse liige, kes on saavutanud Euroopa Liiduga viisavabaduse. Siiski on vaja reformid ka ellu viia - majandus on monopolide poolt mõjutatud ning võitlemaks korrupsiooniga on hädavajalikud konstitutsioonilised, juriidilised reformid ja muud pingutused.²⁵⁶ Chisinau valitsuse ees seisvatest väljakutsetest on peamine siseministeriumi reform, mis sisaldab struktuuralseid ja administratiivseid muutusi ka Moldova politsei jõudude hulgas, et restruktureerida korrumpeerunud ja ebaefektiivne nõukogudeaegne süsteem. Iseseisva üksusena politsei loomine kaitseks seda poliitilise surve eest ja edendaks suuresti professionaalsust.²⁵⁷ „Twitteri revolutsiooni“ inimvabadusi piiravad tagajärjed ning protestiaktsioonide kordumine viitavad rahva sisemisele rahulolematusele ning seavad riigi sisemise julgeoleku küsimuse alla. Võimetus rahutusi demokraatlikult lahendada ning kõrge korrupsioonitase viitavad Moldova madalale sisejulgeoleku tasemele. Euroopa Liidu nimel tehtavad

²⁵⁴ Mungiu-Pippidi, Munteanu, 2009, 138-9

²⁵⁵ Freedom House, 2014, 18

²⁵⁶ Paul, 2014, 1

²⁵⁷ Calus, Kamil. (2013). „Reforms in Moldova: Moderate progress and an uncertain outlook for the future“, *OSW Commentary*, No. 100 (2013), Centre for Eastern Studies, 2

pingutused töötavad olukorra paranemist, kuid käsitletava perioodi jooksul ei olnud riigi pingutused veel piisaval edukuse tasemel.

Gruusia poliitilist olukorda raputav mäss ja rahva ülestõus toimus vahetult enne käsitletavat perioodi. Sisemine korrupsioon, organiseeritud kuritegevuse kasv ning valitsuse ja jõustruktuuride kuritegelik käitumine viisid niinimetatud roosirevolutsioonini 2003. aastal (The Rose Revolution).²⁵⁸ Kuid revolutsiooni toimumine ei tähenda, et peale seda oleks riik sisemiselt väga stabiilne. Ka Gruusias on aja jooksul toimunud mitmeid jätkurahutusi, millega riik ei ole kõige paremini toime tulnud ning mille toimumiseks ja ärahoidmiseks ka piisavalt ei valmistuta. Neil MacFarlane analüüsist Gruusia 2012. aastal kinnitatud julgeolekukontseptsiooni kohta selgub, et poliitiline võõrandumine koos majanduslike muredega võib põhjustada ja ka põhjustab Gruusias ebastabiilsust. Roosirevolutsioonijärgsed juhtumid on näiteks 2007. aasta novembri ja 2009. aasta kevade ja suve massidemonstratsioonid ning demonstratsioonide vägivaldne mahasurumine 2011. aasta mais. Keerulised sotsiaalmajanduslikud ja poliitilised tingimused on loonud kõrge riski siseriiklike rahutuste tekkimiseks. MacFarlane hinnangul on probleemiks see, et rahvusliku julgeolekukontseptsiooni seisukohalt selliseid sisejulgeoleku riske ei eksisteeri.²⁵⁹ Muuhulgas on Gruusia kogenud küberrünnakuid, seda 2008. aasta Gruusia-Venemaa vahelise konflikti ajal²⁶⁰, mis suurendab samuti sisejulgeolekuriski. Seega toimetulek ja ettevalmistus siseriiklike rahutuste puhul on Gruusias veel nõrk.

Korrupsiooniindeksid toovad kaasa positiivsemaid ilminguid. Agressiivne korrupsioonivastaste poliitikate elluviimine viimase nelja aasta jooksul on efektiivselt elimineerinud altkäemaksude andmise, eriti avalikus sektoris. Siiski esineb probleeme mittekvalifitseeritud töötajate palkamisega avalikku sektorisse ning avaliku sektori palkade läbipaistvusega.²⁶¹ Freedom House'i hinnangul on Gruusia korrupsiooninäitaja 10 aasta jooksul tugevalt langenud olles Euraasia riikidest parim ning lähenedes jõuliselt Euroopa

²⁵⁸ Begiashvili, Manana. (2011). „Parliament and Security Sector Reform“, in Sportel, Erik, Tchkoidze, Vasili (editors) „*Strengthening Oversight of the Security Sector in Georgia: an Agenda*“, The Center of European Security Studies, 23

²⁵⁹ MacFarlane, 2012, 9-10

²⁶⁰ Crandall, 2014, 36

²⁶¹ Rimple, 2014, 248

Liidu riikidele²⁶². Nagu Moldova puhul on Gruusias näha olukorra paranemist. Siiski viitavad poliitiliste protestide sagedus ning oskamatus neid ennetada ja nendega toime tulla sisejulgeoleku puudujääkidele ning näitavad, et riigi suunda muutvast revolutsioonist on sisejulgeoleku stabiliseerumiseks veel liiga vähe aega möödas.

Armeenia sisejulgeolekut iseloomustavad algavad rahva ülestõusud kehtiva poliitilise korra meetodite vastu ning autoritaarse valitsuse tugev kontroll riigis toimuva üle. 2008. aasta presidendivalimiste järgselt toimunud opositsioonilised demonstratsioonid Jerevanis, mis väitsid, et valimised ei olnud vabad ja õiglased, suruti sõjaliste ja politsei jõudude abil jõuliselt maha. Aset leidsid tänavalahingud ja rüüstamised. Valitsus teatas, et protestijad olid relvastatud, neil oli ülesanne kukutada valitsus ning välja kuulutati eriolukord, mis andis valitsusele kontrolli meedia üle ja keelas avalikud kogunemised.²⁶³ Armeenias aset leidnud protestid suruti jõuliselt maha arvestamata inimõiguste ja poliitiliste vabadustega.

Armeenia korrupsioonindeks on kümne aasta jooksul näidanud küll mõningaid languse märke ning on Euraasia riikidest üks tugevamaid²⁶⁴. Kuid korrupsioon on Armeenias jätkuvalt peamine ja sügavalt juurdunud sotsiaalne probleem. Avaliku teenistuse ametnikke ei võetud selle eest vastutusele ka veel 2013. aastal kuigi vastavate hagide number tõusis.²⁶⁵ Sisejulgeolek riigis ei ole tagatud just valitsuse autoritaarse käitumise tõttu, mis võib aja jooksul viia ka värvirevolutsiooni toimumiseni. Riik ei suuda tagada oma elanike turvalisust eelkõige tulenevalt riigi enda soovist säilitada kinnistunud võim. Kuigi sisejulgeolekuohule viitavaid tegureid ei ole palju, sest valitsev kord hoiab olukorra riigis tugeva kontrolli all näitab protestiaktsioonidega toimetuleku viis ja kõrge korrupsioonitase, et aja jooksul võib taoline jõuga hoitud kord järele anda ning sisejulgeoleku puudused tugevamalt väljenduda.

²⁶² Freedom House, 2014, 18

²⁶³ Nichol, Jim. (2009). „Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests“, Congressional Research Service, 22

²⁶⁴ Freedom House, 2014, 18

²⁶⁵ Iskandaryan, 2014, 68

3.8 Empiirilise uuringu tulemused

Järgnevalt on empiirilise uuringu käigus kogutud andmed hinnatavate väärtustena kujutatud ülevaatlikus tabelis, mis näitab riikide tulemusi tunnuste kaupa võrdlevalt. Iga tunnuse eest oli riigil võimalik saada 0 kuni 1 punkti 0,5-punktisel skaalal. Kõigi tunnuste eest saadav punktisumma ehk maksimaalne võimalik hinnang oli 7, minimaalne 0. Sealjuures mida suurem punktisumma, seda elujõulisema ja eksisteerimisvõimelisema riigiga on tegu. Ühtlasi võtab alapeatükk kokku empiirilise uuringu tulemused, mille alusel leida ja hinnata väikeriikide julgeolekustrateegiatega seost riigi elujõulisusega.

Tabel 4. Ülevaade empiirilise uuringu tulemustest

| Tunnus/riik | Eesti | Moldova | Gruusia | Armeenia |
|------------------------------------|--------------|----------------|----------------|-----------------|
| Territoriaalne terviklikkus | 0,5 | 0 | 0 | 1 |
| Väline julgeolekuoht | 1 | 0,5 | 0 | 0 |
| Liikmelisus regionaalses alliansis | 1 | 0 | 0,5 | 1 |
| Majanduse areng | 0,5 | 0,5 | 0,5 | 0,5 |
| Iseseisev kaitsevõime | 0 | 0 | 0,5 | 1 |
| Poliitilise süsteemi legitiimsus | 1 | 0,5 | 0,5 | 0 |
| Riigisisene julgeolek | 0,5 | 0 | 0 | 0 |
| Summaarne hinnang | 4,5 | 1,5 | 2 | 3,5 |

Allikas: Empiirilise uuringu alusel antud hinnangud, autori arvutused

Riigid saavutasid maksimaalsest võimalikust 7 punktist kõige rohkem 4,5. Ülejäänud tulemused jäid rohkem või vähem alla keskmise võimaliku, mõnel juhul koguni väga madalaks, mis annab aimu nende riikide suhtelisest nõrkusest. Saadud tulemusi ei saa üksüheselt võrrelda väikeriikidega väljaspool uurimust, sest kuigi enamik mõõdetud tunnuseid olid uurimusevälisest referentsobjektist tulenevalt objektiivsed, siis majanduse arengu ja iseseisva kaitsevõime väärtused kujunesid käesolevate riikide uurimusesisese võrdluse tulemusena. Antud tunnuste puhul on see ka mõistetavam kui võrd nii majanduse kui iseseisva kaitsevõime areng ja tugevus sõltuvad suures osas ümbritseva keskkonna mõjutustest ja on seletatavad läbi taustsüsteemi, milleks käesolevas töös olid teised sarnase

ajalooga väikeriigid. Kui enamik tunnustest kas väljenduvad või ei väljendu, siis majanduse ja kaitsevõime puhul tuleb nende väljendumist täpsemalt mõista ja mõõta.

Elujõuliseimaks riigiks osutus Eesti ning talle järgnes Armeenia, märgatavalt madalama tulemuse said Gruusia ja Moldova. Eesti kõrgeim lõppskoor oli demokraatiakogemuse ja 10-aastase NATOsse ja Euroopa Liitu kuulumise tõttu oodatav, küll aga oleks esmapilgul eeldanud paremat tulemust võrreldes võimaliku saavutatavaga. Eesti elujõulisust pärsib nõrk kaitsevõime, samuti on Eesti sisemiselt väga vastuvõtlik ja tundlik väljastpoolt tulevatele mõjutustele, mis on väljendunud majanduskriisi ja vähemuse olemasolu, muuhulgas sisejulgeoleku mõjudena. Eesti püsijäämise peamiseks garantiiks on liikmelisus regionaalsetes allianssides, mis avalikust diskursusest ka selgelt peegeldub, ning 90. aastate reformidega saavutatud jõuline üleminek demokraatiasse ja turumajandusse. Allianssidesse mittekuuluvuse korral väheneks elujõulisuse koguhinnang drastiliselt, kuivõrd nii välise julgeoleku olemasolu ja territoriaalne terviklikkus on sellega otseses seoses.

Arvestades Armeenia autoritaarsusele kalduva ja majanduslikult mahajäänud sõdiva riigi kuvandit, siis on saavutatud üllatavalt kõrge skoor. Armeenia tugevuseks on vähemuste väike osakaal ning nii oma jõudude kui Venemaa poolt kindlustatud julgeolek. Sama selgelt kui tugevused on eristatavad ka Armeenia nõrkused – ebademokraatlik valitsemine, riigisisese julgeoleku puudujäägid ja juba mainitud käimasolev sõjaline konflikt. Armeenia on seega selgelt kaldu sõjalise eneseväljenduse poole, millega kaasneb riigi elujõulisusele nii positiivseid kui negatiivseid aspekte. Ühtlasi põhjustab see osaliselt teadliku tähelepanu puuduse demokraatia ja riigisisese julgeoleku arendamises.

Pea võrdselt elujõulised on Gruusia ja Moldova. Siinkohal mängib kindlasti rolli nende veel väljakujunemata suundumus ning käimasolev üleminekuprotsess, mis väljendub ka selles, et ühegi kriteeriumi puhul ei ole saavutatud maksimaalselt punktisummat. Kummagi riigi puhul pole uuritava perioodi jooksul sisseviidud reformid veel mõju avaldanud, tunda on andnud hoopis suurte reformide puhul loomupärased esmased tagasilöögid, seda eriti Gruusias. Gruusia nõrgimad küljed on seotud perioodi jooksul toimunud Venemaa-Gruusia sõja, aga ka demokraatia puudulikkusest tulenevate protsessidega. Moldova puhul on määrav mõju

Transnistria, kus sõjalist konflikti küll tekkinud pole. Vastasel juhul näitaks Moldova tulemus veel kehvemat riigi püsijäämise võimalust. Positiivsemad küljed on püü poliitilise legitiimsuse poole, majanduse areng ning Gruusia puhul selge valik soovis kuuluda Lääne allianssidesse ja vajadus suurema iseseisva kaitsevõime järele. Moldova ja Gruusia tulemuse suur vahe Eesti ja Armeeniaga on laiemas mõistes seletatav kuuluvusega või mittekuuluvusega regionaalsesse allianssi ja sellest tulenevate lisaväärtustega, aga ka üleminekuprotsessidega, mis Gruusiat ja Moldovat reformide elluviimise korral eeldatavalt ajutiselt nõrgestavad.

Omavahel paistavad positiivses seoses olevat territoriaalne terviklikkus ja allianssi kuulumine. Taoline seos on ka loogiline kui võrd allianssi kuuluvuse eelduseks on tihti territoriaalse terviklikkuse probleemide puudumine ning koostöös juhitakse rohkem tähelepanu riigi lõhestumise ennetamisele ja/või vähendamisele. Koos esinevad ka väline ja sisemine julgeolekuoht ning poliitilise süsteemi legitiimsus. Väliste julgeolekuohtude puudumisega kaasneb suurem riigisisene julgeolek. Riigis on aga rahutusi ja korrupsiooni vähem kui tegemist on võimalikult legitiimsel poliitilise süsteemiga, mis demokraatlikest väärtustest tulenevalt vähendab rahva rahulolematust riigiga ning muudab protsessid läbipaistvamaks. Ilmneb, et välise julgeolekuohtu puudumisel on riigis suurem poliitiline legitiimsus ja vastupidi. Sellega on seletatav ohutingimustes suurema kontrolli hoidmine rahva üle ning elanikkonna üle autoritaarse korra säilitamiseks välise julgeolekuohtu tekitamine. Eelneva kolme kriteeriumiga negatiivses seoses on iseseisev kaitsevõime. See viitab loogilisele vajadusele suurendada kaitsevõimet välise julgeolekuohtu korral, aga kaitsevõimekust võidakse kasutada ka selleks, et säilitada sisejulgeolekut ja mittedemokraatlikku riigikorda. Seevastu välise ja sisemise julgeolekuohtu puudumisel ning demokraatlikus riigis puudub vajadus suurte sõjaliste jõudude ülalpidamiseks.

Kui toimuvad protsessid Gruusias ja Moldovas jõuavad neile seatud eesmärkideni, siis võivad tulevikus kriteeriumitele antavad hinnangud paraneda. Nii riigisisese julgeoleku, legitiimsuse kui kaitsevõime osas saavad riigid ise palju ära teha. Pikemas perspektiivis võidakse liituda allianssiga ning parandada majandusnäitajaid. Kriteeriumid, kus väikeriik saab olukorra paranemiseks ise küllaltki vähe ära teha, on territoriaalne terviklikkus ning

väline julgeolekuoht. Ka alliansiga liitumiskutse saamisel sõltutakse teiste liikmete soovidest. Eesti on heaks näiteks olukorrast, kus lisaks julgeolekusse panustamisele saab elujõulisust tugevdada ka läbi ühiskonna lõhestumise parandamise. Armeenia punktisumma suurendamiseks tuleks riigil läbi teha ilmselt Gruusiale ja Moldovale sarnane üleminekuprotsess, kuivõrd seal, kus võimalik, on maksimaalne tulemus juba saavutatud ning praeguse olukorra puhul pole ühegi tunnuse märgatavat paranemist loota. Mägi-Karabahhi konflikt nagu ka olukord Transnistrias, Abhaasias ja Lõuna-Osseetias on aga protsessid, mille paranemine ei sõltu vaid uuritavatest väikeriikidest.

Käesolevas alapeatükis kujutatud tulemusi ning nendevahelisi seoseid ja põhjuseid on järgnevalt kasutatud ka väikeriike iseloomustavaid julgeolekustrateegiaid puudutavas analüüsis.

4. Tulemuste analüüs

Antud töö empiirilisteks näideteks olnud nelja riiki peetakse töö kontekstis vaikimisi väikeriikideks. Siinkohal saavad määravaks nii füüsiliselt mõõdetavad omadused kui võrdlusmoment regionaalses süsteemis. Juba teemapüstitusest tulenevalt ei saa Venemaa ja Euroopa Liidu ning NATO suurriikidega võrreldes pidada Eestit, Armeeniat, Gruusiat ega Moldovat rohkemaks kui piiratud mõjuvõimuga väikeriikideks. Ehkki teoorias viidatakse ka niinimetatud pehme jõu tugevusele, mille järgi väikeriik võib teatud valdkonnas silma paistes avaldada globaalset mõju, ei oma ei Eesti küberjulgeoleku kontekstis ega teised nimetatud riigid üheski valdkonnas nii ulatuslikku mõõdet. Teatud pehmest jõust tulenevad eelised ja tugevused võivad olla silmapaistvad teiste väikeriikide taustal, kuid avalduvad tihti vaid regionaalsete alliansside olemasolust tingitud soodsa keskkonna kaasabil. Oma julgeolekus toetub Eesti lääneriikide allianssidele, Armeenia Venemaale. Ei Gruusia ega Moldova pole suutnud uuritava perioodil (2004-2014) tagada iseseisvat julgeolekut ning sõltuvad rahu tagamisel Venemaa soovist oma vägesid väikeriigi territooriumil kasutada. Fakt, et ükski nimetatud riik ei suuda välise jõu abita saavutada julgeolekut ning tagada väikeriigi peamine eesmärk jääda ellu, kinnitab nende väikeriigistaatust enim. Nagu selgus empiirilisest uuringust, siis riikide julgeolekualliansside tagatistest ilmajätmine vähendaks nende elujõulisust sedavõrd, et edukas eksisteerimine oleks suuresti pärsitud.

Empiirilise uuringu tulemustes eristuvad selgelt suurema ja väiksema punktiarvu kogunud riigid. See tähendab, et pooled empiirilistest näidetest on võimelised riiki säilitama suhteliselt edukalt, teise poole puhul ei saa riigi elujõulisust väga silmapaistvaks pidada. Armeenia ja Eesti, kelle julgeolekustrateegiaks on aastatel 2004-2014 olnud liikmelisus regionaalses alliansis, said riigi edukust näitavate kriteeriumite summana kõrgema tulemuse kui Gruusia ja Moldova, kes ühegi julgeolekuorganisatsiooni liikmeks ei ole. Vaadeldes riike kahe grupi siseselt eristub, et kõrgema elujõulisusega on need riigid, kes on otsustanud ellu viia radikaalsemaid reforme demokraatlikule riigikorrale, läbipaistvale valitsemisele ja majanduslikule avatusele üleminekul. Nimetatud väärtused väljenduvad Gruusias tugevama poliitilise legitiimsusena ja seega põimitusena regionaalsetesse allianssidesse ning kuigi väline julgeolekuhoht on Gruusia puhul selgem kui Moldovas, siis suudetakse end ka paremini

kaitsta. Siiski tuleb nentida, et kui Eesti-Armeenia võrdluses on Eesti valinud demokraatia ja stabiilsema ühiskonna tee, siis Gruusia ja Moldova puhul ei ole kummagi riigi edasine julgeolekustrateegiline valik lõplikult paigas. Käesoleval perioodil uuritu peegeldab nende puhul üleminekuajajärku, mille tagajärgi kinnistuva strateegia kontekstis on tulevikus uuesti võimalik vaadelda.

Moldova ametlikult neutraalse riigina on valimist kõige hapram riik. Kuigi teooria seisukohalt on neutraliteedil omad plussid, rõhutatakse, et kaasaegses rahvusvahelises süsteemis on väikeriikidel kasulik liituda julgeolekualliansside ja koostööorganisatsioonidega. Neutraliteet võiks ära tasuda vaid juhul kui riigi eesmärgid kattuvad neutraliteedikäitumisega ning strateegia on tunnustatud ja tagatud ka riigiväliste struktuuride poolt. Moldova puhul on tegemist ebaõnnestunud neutraliteediga. Venemaa vägede paiknemisega riigi pinnal on rikutud olulisimat – neutraalsuse tõsiseltvõetavuse printsiipi ning ollakse oma julgeolekus kallutatud. Antud juhul ei ole Venemaa Moldova neutraliteedivalikut aktsepteerinud ning olukorra muudab komplitseeritumaks see, et Moldova pürgib ka Euroopa Liidu struktuuridega haakuvuse suunas. Tehniliselt ei saa see väike riik teha midagi märkimisväärset, mis riigi julgeoleku ja Venemaa-ohu probleemi vähendaks, sest see võiks anda aluse suuremale Venemaa-poolsele sekkumisele. Teisalt ei ole oma strateegiat korrektselt defineeritud ega ellu viidud. Puudub laiem austus ja garantii valiku suhtes. Ühtlasi ei võideta strateegia traditsioonilisest eelisest – kokkuhoid kaitsejõudude ülalpidamise arvelt - piisavalt, et see väljenduks lisaväärtusena mõnes muus valdkonnas. Näiteks ei ole Moldova panustanud pehmematesse julgeolekusektoritesse nagu majandusohutude hajutamine või suurem sisejulgeolek ja demokraatlikud väärtused. Olles alles hiljuti avastanud muutustega kaasa minemise vajaduse, pole see Moldoval siiski välja kukkunud sarnaselt neile üksikutele edukatele neutraalsetele riikidele, kes järgivad teisenenud neutraalsuse mudelit. Kahtlemata kahandabki Moldova elujõulisuse üldist näitajat käesoleva perioodi muutusterikas aeg, kus pole selgelt otsustatud ei julgeolekustrateegia muutmise ega säilitamise kasuks. Üritades neutraliteedi abil toime tulla suurriikide jagatud naabrusest tulenevate väljakutsetega, võib väikeriigi neutraliteedistrateegia lugeda antud uurimuse põhjal ebaõnnestunuks. On selge, et strateegiaavalikul pidi Moldova arvestama

piirangutega – riigi lõhestatuse, võõrvägede kohalolekuga Transnistrias ja majanduse struktuurilise sõltuvusega Venemaast. Siiski ei ole tehtud julgeolekupoliitilised valikud suurendanud Moldova kui riigi püsijäämise tõenäosust. Siinkohal on töö kinnitanud mitmete teoretikute arvamust sellest, et liitlassuhe suure riigiga on väikeriigile parim võimalus säilitamiseks kasvõi teatud võime suuremaid protsesse mõjutada, ning et strateegilise asukohaga väikeriigi otsustesse sekkub varem või hiljem mõni suurriik.

Neljast riigist on julgeolekustrateegilise valiku osas kõige edukam Eesti – väikeriik, kes valis suure naabri patronaazi asemel jõudude tasakaalustamise kuuluvusega multilateraalsesse organisatsiooni. Eesti jaoks tulenes valik sisepoliitilistest strateegiatest ehk vajadusest tasakaalustada Venemaa mõju maksimeerides end läbi NATO ja Euroopa Liidu. Just multilateraalse alliansi valik aitab ära hoida suurriikide domineerimist liitlассuhetes suurendades nii väikeriigi mõju organisatsiooni tegevusele. Samuti kinnitab Eesti näide väidet, et väikeriigid valivad regionaalse vahetu ohu vältimiseks eesmärgipäraselt liitlассeks just globaalselt domineeriva jõu. Eesti on teinud julgeolekustrateegilise valiku muuhulgas tuginedes Euroopa-meelsele identiteedile. Ühiste väärtuste ja tugeva julgeolekukeskkonna arvele saab osaliselt paigutada poliitilise süsteemi legitiimsuse ja sisejulgeoleku stabiilsuse. Tugevad liitlассuhted toovad esile ka kitsaskohti, mis väljenduvad eelkõige iseseisva kaitsevõime puudulikkuse ja välise julgeolekuohtude raamistikus. Olles panustanud alliansi julgeolekusse nõutaval määral, ei ole Eesti iseseisvalt ilma liitlaste toeta siiski võimeline tagama riigi julgeolekut. Lootus liitlaste abile on osaliselt tinginud selle, et välise julgeolekuohu või territoriaalse lõhenemise korral võivad riigisiseseid võimed jääda piiratuks.

Olav Knudseni sõnul on väikeriigi jaoks stabiilseim ja riigi püsijäämist enim kindlustav julgeolekupoliitiline valik kahepoolne allianss suure lähinaabriga. Liitlассuhted suure lähinaabri rivaaliga tähendavad väikeriigile teooria kohaselt otsest julgeolekuohu. Seetõttu ei pruugi taolised liitlассuhted kaua kesta ning väikeriik on sunnitud oma otsustes tegema korrekture sulandudes aja jooksul siiski suure lähinaabri soovidega. Uurimuse tulemused viitasid aga vastupidisele olukorrale, kus üllatuslikult osutus tugevaimaks just Eesti strateegia, mis teadlikult Venemaa-suunalist koostööd vastustas. Eesti on olnud oma poliitikates näiteks kodakondsuse seisukohalt lausa järeleandmatu ning sellega pälvinud

Venemaa kriitilise tähelepanu. Teooria kohaselt peaks taolisele käitumisele järgnema suurriigilt tugevam reaktsioon. Venemaa näib aga vähemalt energivaldkonda puudutavate sanktsioonide Eestile mitterakendamise kohaselt Eesti iseseisvaid otsuseid aktsepteerivat. Eesti valitud jõuline tasakaalustamisestrategia toob Venemaa jaoks kaasa rivaalide – Euroopa Liidu ja NATO – sekkumise ka teistesse Venemaa mõjupiirkondadesse.

Näiteks on NATO ja Euroopa Liidu suurenenud kohalolek Ida-Euroopas viinud läänesuunaliste ambitsioonideni Lõuna-Kaukaasia piirkonna. Eriti on sellised arengud mõjutanud Gruusia demokraatlikke ja julgeolekupoliitilisi valikuid. Olles viimase 10 aasta jooksul jõudnud ümber orienteeruda Venemaa-poolselt lääneriikide-suunalisele julgeolekustrateegiale, ei ole Gruusia empiirilise uuringu tulemuste järgi ometigi kuigi tugev ja elujõuline riik. Põhjus ei seisne siinkohal neutraliteedipoliitikate läbikukkumises nagu Moldova puhul, kuid sarnaselt Moldovale ei ole Gruusia ka julgeolekualliansside liige. Üleminekufaasis julgeolekustrateegia, mis kogeb tagasilööke ja peab lääne-suundumusest hoolimata arvestama ka Venemaa jätkuvate mõjudega, on osutunud Gruusia riigi kestlikkuse plaanis väheedukaks. Siinkohal leiab kinnitust seos, et regionaalse alliansiga mitteliitumisel jääb väikeriigi edukus piiratuks.

Gruusia julgeolekupoliitikat uuritud perioodil enim iseloomustanud sündmuseks oli Gruusia-Venemaa sõda, mille tagajärjed on ilmestanud ka empiirilise uuringu tulemustest nähtavat Gruusia summaarset hinnangut. Kui sõda nõrgestas Gruusia elujõulisust läbi territoriaalse terviklikkuse, välise julgeoleku ja majanduse arenguvõimaluste pärssimise, siis aitas see teisest küljest kaasa algatamiseks ja kiirendamiseks protsesse, mis tugevdavad aja jooksul Gruusia iseseisvat kaitsevõimet ja poliitilist legitiimsust. Gruusia-Venemaa sõja põhjused on seletatavad teoreetiliste aspektide abil, kus Venemaa on Gruusiat pidanud oma mõjupiirkonnaks. Gruusia kui väikeriigi poolt valitud julgeolekupoliitika järsk lääne-suundumus andis Venemaale alust arvata, et mõju väikese naabri suhtes ei ole olnud piisavalt suur. Et õnnestunud strateegiamuutused võivad regioonis kaasa tuua jälgendamise teiste väikeriikide poolt, ei seisnenud risk Venemaa jaoks kõigest Gruusia niinimetatud kaotamises. Gruusia näol on tegemist geopoliitiliselt Venemaa jaoks väga olulise piirkonnaga, mis lähendab omavahel liitlasi Venemaad ja Armeeniat ning tagab suurema kontrolli oluliste

mere- ja maismaa energiatransiiditeede üle. Gruusia puhul avaldus ka Knudseni kirjeldatud otsene julgeolekuoht, mis tuleneb väikeriigi lähenemispüüdlustest suurriigi rivaali suhtes. Kui antud juhul näib Venemaa heidutustaktika toimivat ning NATO on edasised Gruusia-suunalised arengud pidurdanud, siis olukorra stabiliseerudes võib sarnane käitumismudel eri vormides ja viisidel korduda. Selge julgeolekustrateegia puudumine viitab Gruusia näitel kesistele näitajatele riigi edukuses.

Olenemata regionaalse alliansi demokraatlikest põhiväärtustest, alliansi mutli- või bilateraalsest iseloomust ja selle sisestest suhetest, kaasnevad toimiva majandus- ja julgeolekualase koostöö tingimustes allianssi kuulumisega väikeriigile alati positiivsed tagajärjed, mis soodustavad riigi püsijäämist. Sellekohaseks näiteks on käesolevas töös Armeenia, kelle üldine elujõulisus osutus empiirilise uuringu tulemusena üllatavalt tugevaks. Armeenia tulemused on siiski heitlikud, kuivõrd hea tulemus on saavutatud ajalooliste territoriaalsete terviklikkuse probleemide puudumise ning tugeva siseriikliku ja alliansist tuleneva sõjalise võimekuse baasil.

Lähtuvalt teoreetilistest kaalutlustest tuleb Armeenial allianssi kuuludes hoolikalt jälgida suurriigiga suhestumise ulatust vältimaks isiklike eesmärkide sulandumist suurriigi omadesse. Antud juhul on see Armeenial õnnestunud omaenda selgete eesmärkide ehk Aserbaidžaaani-vastandumise valguses, mis Venemaa mõjud vähemalt osaliselt üles kaalub. Samas on Armeenia pidanud suuresti arvestama Venemaa soovidega. Väikeriigi väljakutseks on muuhulgas isiklike soovide tasakaalustamine suure naabერიigi mõjuväljas nii, et see ei ärataks suurriigis kahtlusi vaenuliku käitumise osas. Vastanduvatele jõududele ehk Euroopa Liidule lähenemisel andis Venemaa Armeeniale selgelt märku vajadusest püsida suure naabერიigi mõjuväljas. Armeenia puhul saavutas Venemaa mitte ainult vastanduva suurjõu piirkonnast eemalhoidmise, vaid sidus Armeenia ka tihedamate lepetega. Põhjus selleks seisneb asjaolus, et antud juhul oli tegemist Armeeniale väga vajaliku sõjalise toetusega Aserbaidžaaani-ohu vastu. Et väike- ja suurriigi omavaheline suhe on asümmeetriline, kipub Venemaa toetus olema Armeeniale teatud mõttes ellujäämise küsimus ning seega väikeriigi poliitikas väga olulisel kohal. Samuti kehtib siin Robert Keohane'i argument, mille kohaselt on olukorras, kus sõltumatus suurriigist osutub vältimatuks, targem kasutada sõltuvust

võimaluste piires kahepoolset. Ehk Armeenia saab siinkohal mõju avaldada ka Venemaa poliitikate kujunemisele.

Tõsiasi, et Armeenia elujõulisuse näitaja on tugevalt kallutatud sõjaliste näitajate poole ning sisepoliitiliste reformide ja arengutega minimaalselt seotud, viitab puudujääkidele Armeenia edukuse jätkusuutlikkuses. Nimelt nõuab edasine elujõulisuse suurendamine suuri siseriiklikke reforme, mis aga Armeenia kehtiva julgeolekustrateegiaga kokku sobida ei pruugi. Siiski näitab Armeenia tulemus uuritava perioodil, et julgeolekuallianssidesse kuuluvuse näol on tegemist pigem riigi püsijäämist soodustava julgeolekustrateegiaga.

Magistritöö eesmärke vaadates tuleb nentida, et ühtegi enneolematut avastust julgeolekustrateegiliste valikute ja riigi edukuse seoste osas ei tehtud. Üllatavaid momente esines strateegiate suunitluse ja empiirilise uuringu tulemuste osas siiski. Nimelt ilmnis vastupidiselt teoreetilistele eeldustele, et Eesti tasakaalustav NATO ja Euroopa Liidu suunaline ja Venemaad kui lähinaabrit välistav koostööstrateegia on kindlustanud riigile parima eksisteerimisperspektiivi sarnase taustaga postsovetlike riikide hulgast. Teiseks üllatavaks momendiks võib pidada Armeenia kui poolautoritaarse riigi suhtelist tugevust. Mainimist väärib ka Gruusia järsu ja jõudsa arengu taustal saavutatud kesine tulemus.

Nelja väikeriigi julgeolekustrateegiatest osutus edukaimaks julgeolekualliansiga liitumine regionaalsete jõudude tasakaalustamiseks. Selgus, et igasugune julgeolekualase koostööorganisatsiooniga liitumine mõjub väikeriigi püsijäämisele positiivselt. Seevastu neutraliteet julgeolekustrateegiana toob postsovetlike riikide kontekstis kaasa nõrgimad edukusnäitajad. Riigi edukust peegeldavaks seoseks on ka riikide otsustavus ja soov ellu viia julgeolekustrateegiliselt vajalikke reforme. Nimelt on kõrgema elujõulisusega need riigid, kes on viinud sisse eelkõige vajaduspõhiseid reforme, mis pikemas perspektiivis riigi püsijäämisele kaasa aitavad. Ehkki väikeriigistaatusest ja postsovetlike riikide ajaloost tulenevatel põhjustel on uuritud väikeriikide valikud olnud piiratud, võib väita, et suurem elujõulisus ja tõenäosus riigi püsijäämisele tuleneb selgetest poliitilise ja regionaalse kuuluvuse eesmärkidest ning jõulisest julgeolekuprioriteetide poole liikumisest.

Väikeriigi tegevusest mitteolenevad piirangud on siinkohal peamiselt aspektid, mis mõjutasid otsuseid juba riigi (taas)iseseisvumisel ning on suunanud valikuid ka edasiste otsuste tegemisel. Need on rahvastiku ja territooriumi lõhestatus rahvuste pinnal, võõrvägede paigutus lähikonnas ja teatud majanduslikud sidemed, mille lõhkumine oleks kriitilistel momentidel kujutanud ohtu kogu riigi majandusele. Seega on teatud valikud olnud koheseks teostamiseks väga keerulised ja oma õnnestumises ebatõenäolised. Ometi on (taas)iseseisvumisest möödunud ligikaudu 25 aasta jooksul olnud võimalik osaleda mitmete valdkondade arengus, mis aitaksid kaasa eesmärgipärase julgeolekustrateegia realiseerumisele. Riigil on suur roll eelkõige siseriiklike tegurite koordineerimisel nagu poliitiline legitiimsus, riigisisene julgeolek, iseseisev kaitsevõime ja majandusjulgeolek kaubanduspartnerite ja tootmisvaldkondade valikust tulenevate ohtude hajutamisel. See, kas, millal ja milliste tagajärgedega on valikuid riikide poolt tehtud, peegelduski uuritava 10 aasta lõikes antud töös. Kuivõrd riike mõjutanud piirangud mängivad siiani julgeolekupoliitikates rolli, ei saa riikidele anda üheseid soovitusi edasiste valikute osas. Peamiseks garantiiks väikeriigi püsijäämise osas võib siiski pidada riigi julgeolekut tagavate allianssidega liitumist ning demokraatlikke väärtusi toetavate reformide elluviimist .

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli määratleda võimalik muster või põhjuslik seos riigi julgeolekustrateegiliste valikute ja eduka väikeriigi mudeli vahel. Nimelt on sarnaselt lähtepositsioonilt alustanud väikeriigid Armeenia, Gruusia, Eesti ja Moldova tänaseks jõudnud väga erinevate julgeoleku, poliitiliste ja majanduslike tulemuste ning organisatsioonilise kuuluvuseni. Sealjuures on need riigid teinud erinevaid valikuid julgeolekustrateegiate osas.

Lähtuvalt teemapüstitusest jagunes töö teoreetiline osa kaheks. Julgeolekustrateegiate hilisemaks analüüsimiseks on tutvustatud väikeriikide võimalikke julgeolekupoliitilisi valikuid ja nendega kaasneva võivaid piiranguid. Et väikeriikidel tuleb arvestada ajalooliste mõjude ja suurriikide omavahelise võimuvõitlusega, on paljudel juhtudel olnud teatud valikud väikeriikide jaoks mõeldamatud või väga ebatõenäolised saavutamiseks. Siiski on valikute tegemine võimalik ning mõned neist ka teooriate poolt eelistatud. Teooria teine osa kirjeldas eduka väikeriigi eksisteerimiseks vajalikke tunnuseid ning määras metodoloogias lähtudes tunnustele väärtused. Teoreetilise kirjanduse põhjal joonistasid enimkäsitletute ja olulisimatena välja seitse kriteeriumi. Siseriiklikult ja lihtsamini saavad väikeriigid mõjutada selliste tunnuste tulemusi nagu sisejulgeolek, poliitiline legitiimsus ja iseseisev kaitsevõime. Aga ka majanduslik julgeoleku osas on võimalik teha valikuid, mis majandus- ja energiapoliitilisi riske hajutada aitavad. Teoreetiline mudel sisaldab ka välistest teguritest sõltuvaid tunnuseid. Territoriaalse terviklikkuse puudumisest ja väljastpoolt riiki tulenevate ohtude puhul saab väikeriik võimetekohaselt küll nende eskaleerumist vältida, kuid omal jõul mitte täielikult elimineerida. Julgeolekuorganisatsioonidesse kuuluvuse osas on oma roll nii riigisisestel arengutel kui riigist mittesõltuvatel otsustel.

Töö empiiriline osa põhines valitud väikeriikide otsuste, nende elluviimise ja selle tagajärgede võrdlusel kriteeriumite kaupa perioodil 2004-2014. Empiirilise uuringu tulemusena moodustus metodoloogiliselt määratud väärtuste alusel summaarne tabel, mis väljendab väikeriikide elujõulisust võrdlevalt tunnuste lõikes. Tulemuste põhjal osutus riigi

püsimajäämise kindlustamisel edukaimaks väikeriigiks Eesti, kellele järgnes Armeenia. Suhteliselt kesisele hinnangule elujõulisuse kohta jõudsid Gruusia ja Moldova.

Empiirilise uuringu tulemuste ja julgeolekustrateegiate võrdluse põhjal on võimalik vastata püstitatud uurimisküsimustele:

- Julgeolekustrateegiliste valikute ja riigi edukuse vaheline seos põhineb peamiselt kahel näitajal. Edukamad on riigi püsimajäämise kindlustamisel need riigid, kes on teinud valiku regionaalse julgeolekualliansiga liitumise kasuks olenemata selle alliansi põhiväärtustest ja multi- või bilateraalsest iseloomust. Samuti on elujõulisemad riigid, kes on olenemata tagasilöökidest viinud ellu radikaalsemaid, kuid pikemas perspektiivis julgeolekustrateegiliselt vajalikke reforme. Siinjuures tuleb lisada, et esimesena kirjeldatud seosel on riigi edukusele märgatavalt suurem mõju.
- Ajaloolistel ja geopoliitilistel põhjustel, mis väljenduvad näiteks rahvastiku ja territooriumi lõhestatusena rahvaste pinnal ning vaenuliku võõrväe paigutusena lähikonnas, on väikeriikide julgeolekupoliitilised valikud piiratud. Väikeriikidel on võimalik teha julgeolekupoliitilisi otsuseid ennekõike sisepoliitiliste tegurite ulatuses, hõlmates näiteks poliitilise süsteemi legitiimsuse, riigisisese julgeoleku ja teatud majanduspoliitiliste valikute osa julgeolekustrateegias. Kuivõrd piirangud iga riigi puhul varieeruvad, osutub erinevaks ka määravate julgeolekupoliitiliste otsuste ulatus.
- Edukaimaks ning enim iseseisvust Venemaast pakkuvaks julgeolekustrateegiaks osutus Eesti strateegia – liitumine naabersuurriigile vastanduva julgeolekualliansiga. Selle peamine eelis ja eeldus seisneb regionaalsete domineerivate jõudude tasakaalustamises.
- Kaasaegses rahvusvahelises keskkonnas on väikeriikide julgeoleku maksimaalse tagamise peamiseks garantiiks liitumine (soovitavalt multilateraalse) julgeolekualliansiga, aga ka demokraatlike väärtuste saavutamine ja säilitamine. Viimane on poliitilise legitiimsuse tagajana paljuski sisepoliitilise julgeoleku tagatiseks.

Magistritöö peamine väärtus seisneb asjaolus, et riikide julgeolekustrateegilisi valikuid on võrreldud ajakohastatud empiiriliste andmetega. Kusjuures selleks otstarbeks on teoreetilised aspektid koondatud eduka väikeriigi mudeliks. Antud teema on eriti oluline käesolevate rahvusvaheliste arengute valguses, kus postsovetlike riikide valikud Venemaa ja Euroopa Liidu ühises naabruses on viinud riikidevaheliste territoriaalset terviklikkust lõhkuvate konfliktideni ning väikeriigid on pööranud enam tähelepanu julgeolekut kindlustavatele võimalustele poliitilistes valikutes.

Käesoleva uurimuse tulemusi kinnitaks ning laiapõhjalisema uurimise tagaks postsovetlike väikeriikide julgeolekustrateegiate testimine suurema riikidevalimi lõikes lähtudes võimalusel veelgi spetsiifilisematest ja laialdasematest kriteeriumitest.

Kasutatud kirjandus

Raamatud ja artiklid

Adler, Emanuel. (2008). „The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post-Cold war Transformation“, *European Journal of International Relations*, Vol.14, No. 2, 195-230

Adler, Emanuel, Barnett, Michael. (1998). „Security Communities“, Cambridge University Press, United Kingdom

Aris, Stephen, Webber, Mark. (2015). „Loosely-coupled Confederalism: The Commonwealth of Independent States and the Post-Soviet Space“, in Donserode, Soren (editor), *Limits to Regional Integration*, Ashgate, 133-162

Amstrup, Niels. (1976). „The Perennial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts“, *Cooperation and Conflict*, XI, 163-182

Aslund, Anders. (2013). „How Capitalism Was Built. The Transformation of Central and Eastern Europe, Russia, The Caucasus, and Central Asia“, Cambridge University Press, United Kingdom

Begiashvili, Manana. (2011). „Parliament and Security Sector Reform“, in Sportel, Erik, Tchkoidze, Vasili (editors) „*Strengthening Oversight of the Security Sector in Georgia: an Agenda*“, The Center of European Security Studies, 23-34

Berg, Eiki, Mölder, Martin. (2012). „Janus-Faced Human Security Discourse: EU and Russia Talking Past Each Other in Kosovo and the Caucasus?“, *EU-Russia Paper*, (May 2012)

Berg, Eiki, Toomla, Raul. (2009). „Forms of Normalisation in the Quest for De Facto Statehood“, *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Vol. 44, No. 4, 27-45

- Berg, Eiki, Toomla, Raul.** (2013). „Mission impossible in Cyprus? Legitimate return to the partnership state revisited“, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 41, No. 2, 276-292
- Bjerga, Kjell, I, Haaland, Torunn, L.** (2010). „Development of Military Doctrine: The Particular Case of Small States“, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 33, No. 4, (2010), 505-533
- Calus, Kamil.** (2013). „Reforms in Moldova: Moderate progress and an uncertain outlook for the future“, *OSW Commentary*, No. 100 (2013), Centre for Eastern Studies
- Caspersen, Nina.** (2012). „Regimes and peace processes: Democratic (non)development in Armenia and Azerbaijan and its impact on the Nagorno-Karabakh conflict“, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 45 (2012), 131-139
- Chochua, David.** (2011). „Security Sector Reform in Georgia: Progress and Prospects“, in Sportel, Erik, Tchkoidze, Vasili (editors) *Strengthening Oversight of the Security Sector in Georgia: an Agenda*, The Centre of European Security Studies, 13-22
- Ciobanu, Ceslav.** (2004). „Moldova and the “Frozen and Forgotten” Conflicts In Post-Soviet States“, *United States Institute of Peace*, 1–36
- Covalschi, Tatiana.** (2014). „Public Budget and Governance in the CIS: Evidence from Georgia and the Republic of Moldova“, *Studia Universitatis Moldaviae*, No. 7 (2014), 51-55
- Crandall, Matthew.** (2012). „Hierarchy in Moldova-Russia Relations: the Transnistrian Effect“, *Studies of Transition States and Societies*, Vol. 4, Issue 1, (2012), 3-15
- Crandall, Matthew.** (2014). „Russian Energy Transit Policy in the Baltic Sea Region“, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 22, No. 2, (2014), 143-159
- Crandall, Matthew.** (2014). „Soft Security Threats and Small States: The Case of Estonia“, *Defence Studies*, Vol. 14, No. 1, (2014), 30-55

- Delcour, Laure.** (2014). „Armenia“, in *The Geopolitics of Eurasian Economic Integration*, 38-45
- Dinesen, Lupu, Ruxandra, Maria, Wivel, Anders.** (2014). „Georgia and Moldova: Caught in the Outskirts of Europe?“, in Archer, Clive, Bailes, Alyson, J.K., Wivel, Anders (editors) *Small States and International Security – Europe and Beyond*, Routledge, 149-166
- Einsiedel, Sebastian.** (2005). „Policy Responses to State Failure“, in Chesterman, Simon, Ignatieff, Michael, Thakur, Ramesh (editors), *Making States Work: State Failure and the Crisis of Governance*, United Nations University Press, Tokyo
- Fabry, Mikulas.** (2012). „The contemporary practice of state recognition: Kosovo, South Ossetia, Abkhazia, and their aftermath“, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, Vol. 40, No. 5, (September 2012), 661-676
- Fleurant, Aude, Perlo-Freeman, Sam, Wezeman, Pieter, D, Wezeman, Siemon, T.** (2015). „Trends in World Military Expenditure, 2014“, *Spiri Fact Sheet*, (April 2015), <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/recent-trends> (8.05.2015)
- Galbreath, David, J, Lamoreaux, Jeremy, W.** (2008). „The Baltic States As ‘Small States’: Negotiating The „East“ By Engaging The „West““, *Journal of Baltic Studies*, Vol. 39, No. 1, (March 2008), 1-14
- Galstyan, Narek.** (2013). „The main dimensions of Armenia’s foreign and security policy“, *Policy Brief*, Norwegian Peacebuilding Resource Center, March 2013
- Gevorkyan, A. V. (2014).** „The legends of the Caucasus: Economic transformation of Armenia and Georgia.“, *International Business Review*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ibusrev.2014.12.002> (16.03.2015)
- Giragosian, Richard.** (2011). „Armenia’s National Security: External Threats, Domestic Challenges“, in Jafalian, Annie (editor) *Reassessing Security in the South Caucasus. Regional Conflicts and Transformations*, Ashgate Publishing Limited, 47-64

- Gleason, Abbott.** (2010). „Eurasia: What is it? Is it?“, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 1 (2010), 26-32
- Goetschel, Laurent.** (2011). „Neutrals as Brokers of Peacebuilding Ideas?“, *Cooperation and Conflict*, Vol. 46, No. 3, (2011), 312-333
- González, Franciso, J. R.** (2014). „Moldova and Transnistria: a frozen conflict in the heart of Europe“, in *Geopolitical overview of conflicts 2014*, Spanish Institute of Strategic Studies, (November 2014), 67-88
- Grigas, Agnia, Kasekamp, Andres, Maslauskaitė, Kristina, Zorgenfrei, Liva.** (2011). „The Baltic States in the EU: Yesterday, Today and Tomorrow“, Notre Europe - Jacques Delors Institute, July 2013
- Gärtner, Heinz.** (2001). „Small States and Alliances“, in Gärtner, Heinz, Reiter, Erich (editors), *Small States and Alliance*, Physica-Verlag Heidelberg New York, 1-10
- Handel, Michael.** (1990). „Weak States in the International System“, Frank Cass & Co. Ltd
- Headley, James.** (2012). „National and transnational challenges in the former Soviet Union and former Yugoslavia“, *Global Change, Peace & Security: formerly Pacifica Review: Peace, Security & Global Change*, Vol. 24, No. 2, (June 2014), 251-269
- Heikkilä, Marika, Laaksonen, Eini, Liuhto, Kari.** (2009). „Political risk for foreign firms in the Western CIS. An analysis on Belarus, Moldova, Russia and Ukraine“, *Electronic Publications of Pan-European Institute*, Pan-European Institute
- Hignett, Kelly.** (2010). „The Changing Face of Organized Crime in Post-Communist Central and Eastern Europe“, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 18, No. 1, (April 2010), 71-88
- Hinsberg, Hille, Matt, Jane, Vinni, Rauno.** (2014). „Estonia“, in *Nations in Transit 2014: Democratization from Central Europe to Eurasia*, Freedom House, 225-244

- Holloway, David, Stedman, Stephen, J.** (2002). „Civil Wars and State-Building in Africa and Eurasia“, in Beissinger, Mark, R, Young, Crawford (editors) *Beyond State Crisis?: Postcolonial Africa and Post-Soviet Eurasia in Comparative Perspective*, Woodrow Wilson Center Press, 161-188
- Hurt, Martin.** (2012). „Kes kaitseb Eesti idapiiri?“, Rahvusvaheline Kaitseuringute Keskus, <http://www.icds.ee/et/blogi/artikkel/kes-kaitseb-eesti-idapiiri/> (8.05.2015)
- Iskandaryan, Alexander.** (2015). „Armenia“, in *Nations in Transit 2014: Democratization from Central Europe to Eurasia*, Freedom House, 65-90
- Jaliashvili, Jimsher, Shah, Anna.** (2011). „Brief Analysis of the Situation in South Caucasus“, Grigol Robakidze University, Tblisi, Georgia
- Jermalavicus, Tomas, Männik, Erik.** (2011). „Security Foresight of a Small Ally: The Case of Estonia“, in *Long Range Forecasting of the Security Environment*, The Research and Technology Organisation (RTO) of NATO
- Jurkynas, Mindaugas.** (2014). „Security Concerns of the Baltic States in the 21st Century“, in Archer, Clive, Bailes, Alyson, J.K., Wivel, Anders (editors) *Small States and International Security – Europe and Beyond*, Routledge, 112-130
- Kakachia, Kornely, K.** (2011). „Challenges to the South Caucasus regional security aftermath of Russian–Georgian conflict: Hegemonic stability or new partnership?“, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 2, (2011), 15-20
- Karsh, Efraim.** (2012). „Neutrality and Small States“, Routledge Revivals
- Kasekamp, Andres.** (2013). „Baltic States and the EU: A Rocky Road From „Outside“ Towards the „Core““, in Grigas, Agnia, Kasekamp, Andres, Maslauskaite, Kristina, Zorgenfrei, Liva (editors), *The Baltic States in the EU: Yesterday, Today and Tomorrow*, Notre Europe, 16-32
- Katzenstein, Peter, J.** (2003). „Small States and Small States Revisited“, *New Political Economy*, Vol. 8, No. 1, (2003), 9-30

- Keohane, Robert, O.** (1971). „The Big Influence of Small Allies“, Washington Post Newsweek Interactive, LCC
- Kirvelytė, Laura.** (2009). „Moldova’s Security Strategy: the Problem of Permanent Neutrality“, *Lithuanian Annual Strategic Review*, 157-183
- Kivirähk, Juhan.** (2014). „Ülevaade venekeelse elanikkonna lõimumisest ning riigikaitse alaste arvamusuuringute tulemustest“, Rahvusvaheline Kaitseuringute Keskus, (Detsember 2014)
- Knudsen, Olav, F.** (1988). „Of Lambs and Lions: Relations Between Great Powers and Their Smaller Neighbors“, *Cooperation and Conflict*, XXIII, 111-122
- Knudsen, Olav, F.** (1993). „The Foreign Policies of the Baltic States: Interwar Years and Restoration“, *Cooperation and Conflict*, Vol. 28, No. 1, (March, 1993), 47-72
- Kolossov, Vladimir, O’Loughlin, John, Toal, Gerard.** (2015). „Inside the post-Soviet de facto states: a comparison of attitudes in Abkhazia, Nagaorny Karabakh, South Ossetia, and Transnistria“, *Eurasian Geography and Economics*, (2015)
- Kosienkowski, Marcin, Schreiber, William.** (2012). „Moldova – Arena of International Influences“, Lexington Books
- Kucera, Joshua.** (2013). „Georgia Promises To End Military Conscription – Again“, *Eurasianet*, <http://www.eurasianet.org/node/66366> (9.05.2015)
- Kund, Oliver.** (2014). “Kübar: riigikogu tegi rahvakogu ettepanekutest mugava valiku”, *Postimees*, (23.01.2014), <http://www.postimees.ee/2671338/kubar-riigikogu-tegi-rahvakogu-ettepanekutest-mugava-valiku>, (9.05.2015)
- Laaksonen, Eini.** (2009). „The curious case of Moldova. Looking to the future, stuck in the past“, in Heikkilä, Marika, Laaksonen, Eini, Liuhto, Kari (editors), *Electronic Publications of Pan-European Institute*, Pan-European Institute, 77-100

- Laaneots, Ants.** (2014). „Vene-Gruusia 2008. aasta sõda – põhjused ja tagajärjed“, *ENDC Occasional Papers Series*, Vol. 1 (2014)
- Luik, Jüri.** (2012). „Euroopa kaval kaitse“, *Diplomaatia*, erinumber, mai 2012, nr. 105, <http://www.diplomaatia.ee/artikkel/euroopa-kaval-kaitse/> (8.05.2015)
- MacFarlane, Neil, S.** (2012). „Georgia: *National Security Concept* versus National Security“, *Russia and Eurasia Programme Paper*, Center for Social Science, Tbilisi (August 2012)
- Maples, Michael, D.** (2009). „Annual Threat Assessment“, March 2009
- Messner, J, J.** (2014). „Fragile State Index“, The Fund for Peace
- Miscoiu, Sergiu.** (2015). „Moldova“, in *Nations in Transit 2014: Democratization from Central Europe to Eurasia*, Freedom House, 431-446
- Molis, Arunas.** (2006). „The Role and Interests of Small States in Developing European Security and Defence Policy“, *Baltic Security & Defence Review*, Vol. 8, 81-100
- Moshes, Arkady.** (1999). „Russian Policy in the Baltic Region“, in Knudsen, Fagelund, O (editor), *Stability and Security in the Baltic Sea Region: Russian, Nordic and European aspects*, Routledge
- Mungiu-Pippidi, Alina, Munteanu, Igor.** (2009). „Moldova’s „Twitter Revolution““, *Journal of Democracy*, Vol. 20, No. 3, (July 2009), 136-142
- Murray, Douglas, J, Viotti, Paul, R.** (1994). „The Defense Policies of Nations: A Comparative Study“, The John Hopkins University Press
- Männik, Erik.** (2011). "Estonia's Views on Security in 2010", International Centre for Defence Studies, Tallinn
- Nichol, Jim.** (2009). „Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Political Developments and Implications for U.S. Interests“, Congressional Research Service

- Nishimura, Megumi.** (1999). „The OSCE and ethnic conflicts in Estonia, Georgia, and Tajikstan: A search for sustainable peace and its limits“, *European Security*, Vol. 8, No. 1, 25-42
- Paul, Amanda.** (2014). „Moldova – Heading into a hot autumn“, in *Policy Brief*, European Policy Center (October 2014)
- Pearce, Katy, E.** (2011). „Poverty in the South Caucasus“, *Caucasus Analytical Digest*, No. 34 (December 2011), 2-12
- Polese, Abel.** (2011). „Russia, the US, “the Others” and the “101 Things to Do to Win a (Colour) Revolution”: Reflections on Georgia and Ukraine“, *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 19, No. 1-2, (April – August 2011), 421-451
- Popescu, Nicu.** (2014). „Eurasian Union: the real, the imaginary and the likely“, in *Chaillot Paper*, EU Institute for Security Studies, No. 132 (September 2014)
- Quinlan, Paul, D.** (2010). „Recent Moldovan-Russian Relations“, *Sibiu Alma Mater University Journals, Series C. Social Science - Vol. 3, No. 1* (2010), 58-62
- Reiter, Erich.** (2001). „Introductory Comments on the Objective of the Small States and Alliances Workshop“, in Gärtner, Heinz, Reiter, Erich (editors), *Small States and Alliance*, Physica-Verlag Heidelberg New York, 11-14
- Rickli, Jean-Marc.** (2008). „European Small States’ Military Policies After the Cold War: From Territorial to Niche Strategies“, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 21, No. 3, 307-325
- Rimple, Paul.** (2015). „Georgia“, in *Nations in Transit 2014: Democratization from Central Europe to Eurasia*, Freedom House, 245-266
- Rotberg, Robert, I.** (2003). „Failed States, Collapsed States, Weak States: Causes and Indicators“, in Rotberg, Robert, I (editor) *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 1-25

Rotberg, Robert, I. (2004). „The Failure and Collapse of Nation States: Breakdown, Prevention, and Repair“, in Rotberg, Robert, I (editor) *When States Fail: Causes and Consequences*, Princeton University Press, 1-52

Rothchild, Donald (2002). „Economic Priorities for Successful Peace Implementation“, in Cousens, Elizabeth, M, Rothchild, Donald, Stedman, Stephen (editors), *Beyond State Crisis?: Postcolonial Africa and Post-Soviet Eurasia in Comparative Perspective Ending Civil Wars: The Implementation of Peace Agreements*, Lynne Rienner Publishers, 183-214

Selden, Zachary. (2013). „Balancing Against or Balancing With? The Spectrum of Alignment and the Endurance of American Hegemony“, *Security Studies*, Vol. 22, No. 2, (March 2008), 330-364

Shleifer, Andrei, Treisman, Daniel. (2014). „Normal Countries: The East 25 Years After Communism“

Simion, Oana. (2014). „Russia and its Near Abroad After the Soviet Union Dissolution“, *Romanian Review of Political Sciences and International Relations*, Vol. 11, No. 2 (2014), 205-217

Soosaar, Enn. (2007). „Pronkssõdurist ja tema küüditamisest sõjaväekalmistule“, *Diplomaatia*, No. 46 (Juuni 2007)

Sportel, Erik, Tchkoidze, Vasili. (2011). „Strengthening Oversight of the Security Sector in Georgia: an Agenda“, The Centre of European Security Studies

Suny, Ronald, Grigor. (2010). „The pawn of great powers: The East-West competition for Caucasus“, *Journal of Eurasian Studies*, Vol. 1, (2010), 10-25

Tagel, Liisa. (2015) „Sikorski Tallinnas: Donetskis rahvavabariik on paremini relvastatud kui mõni NATO liikmesriik“, *Postimees*, <http://maailm.postimees.ee/3168609/sikorski-tallinnas-donetski-rahvavabariik-on-paremini-relvastatud-kui-moni-nato-liikmesriik> (9.05.2015)

Thorhallsson, Baldur, Wivel, Anders. (2006). „Small States in the European Union: What Do We Know and What Would We Like to Know“, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 19, No. 4, (December, 2006), 651-668

Toft, Monica, D. (2001). „Multinationality, Regions and State-Building: The Failed Transition in Georgia“, *Regional and Federal Studies*, Vol. 11, No. 3, (2001), 123-142

Tsygankov, Andrei, P. (2007). „Modern at last? Variety of Weak States in the Post-Soviet World“, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 40, 423-439

Väyrynen, Raimo. (2000). „Stable Peace through Security Communities? Steps towards Theory-Building“, in Arie M. Kacowicz et al. (editors) “*Stable Peace Among Nations*”, the United States of America: Rowman and Littlefield Publishers, Inc, 108-129

Väyrynen, Raimo. (1971). "On the Definition and Measurement of Small Power Status", *Cooperation and Conflict*, VI, 91-102

Walker, Christopher. (2012). „Armenia, Azerbaijan and Georgia: Elections and Democratic Development in the Caucasus“, Freedom House, <https://freedomhouse.org/sites/default/files/Christopher%20Walker%20Testimony%20-%200Helsinki%20Commission%205-23-12.pdf> (10.05.2015)

Rahvusvaheliste organisatsioonide publikatsioonid ja kodulehed

Eesti Kaitseliidu koduleht. <http://www.kaitseliit.ee/et/kl> (8.05.2015)

Eesti Kaitseministeeriumi koduleht. Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010. http://www.kaitseministeerium.ee/files/kmin/nodes/9417_Julgeolekupoliitika_alused_2010.pdf (22.02.2015)

Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) koduleht. „OSCE Office helps clarify army conscription procedures in Armenia“, 30.01.2008, <http://www.osce.org/yerevan/49420> (9.05.2015)

Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) koduleht. „Fundamental freedoms respected in well-administered presidential election in Georgia, international observers say“, 28.10.2013, <http://www.osce.org/odihr/elections/107512> (10.05.2015)

Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) koduleht. „Moldova elections generally complied with international standards but concerns remain“, 7.03.2005, <http://www.osce.org/odihr/elections/57267> (10.05.2015)

Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) koduleht. „Armenian election generally well-administered with fundamental freedoms respected, but some key concerns remain, international election observers say“, 19.02.2013, <http://www.osce.org/odihr/elections/99676> (10.05.2015)

Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsiooni (OSCE) koduleht. OSCE valimisvaatluste lõppraportid, <http://www.osce.org/odihr/elections/estonia/75698> (10.05.2015)

Euroopa Liidu Välistegevuse koduleht. Armeenia, http://eeas.europa.eu/armenia/index_en.htm, (3.05.2015)

Euroopa Liidu Välistegevuse koduleht. Gruusia, http://eeas.europa.eu/georgia/index_en.htm, (3.05.2015)

Euroopa Liidu Välistegevuse koduleht. Moldova, http://eeas.europa.eu/moldova/index_en.htm, (3.05.2015)

Freedom House. (2014). „Nations in Transit 2014: Democratization from Central Europe to Eurasia“

Gruusia Kaitseministeeriumi koduleht. National Military Strategy, 2014, <http://www.mod.gov.ge/documents/samxedro%20strategia%20ENG.pdf> (9.05.2015)

International Democracy Watch koduleht. Commonwealth of Independent States, <http://www.internationaldemocracywatch.org/index.php/commonwealth-of-independent-states> , (3.05.2015)

Maailma Panga koduleht. Military Expenditure (% of GDP) <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS/countries/EE-GE-MD-AM?display=graph>. (8.05.2015)

Maailma Panga koduleht. Data: GDP per capita, PPP (constant 2011 international \$), <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD> (4.05.2015)

Majanduskoostöö ja Aarengu Organisatsiooni koduleht (OECD) koduleht. „Development in Eastern Europe and the South Caucasus: Armenia, Azerbaijan, Georgia, Republic of Moldova and Ukraine“, OECD Publishing, 2011, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264113039-en> (9.05.2015)

Moldova ametlik koduleht. State Authorities, <http://www.moldova.md/en/putere/> (3.05.2015)

The International Relations and Security Network koduleht. National Security Strategy of the Republic of Armenia, 2007, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?lng=en&id=155589> (9.05.2015)

The Military Balance. (2015). „Chapter Four: Europe“, Vol. 115, No. 1,

The Military Balance. (2015). „Chapter Five: Russia and Eurasia“, Vol.115, No. 1

Summary

„Security strategies of small states in the borderlands of European Union and Russia“

The borderlands and vicinity of European Union and Russia is comprised of many small states. They share similar history and due to their geopolitical location they have all been a part or under the influence of their neighbouring great powers. Similarly, all of them have pursued towards the independent governance and for many of them this has been achieved in the past. The beginning of 1990s found newly-independent or re-independent postsocialist small states at relatively equal conditions. Their economics and political relations were strongly related to those of Russia, their national borders had become blurry and the composition of demography roughly changed. In order to strive for democratic order and market economy many reforms had to be put in practice. Starting from independence the choices about their future were more or less in the hands of small states themselves. As of today, the political, economic and security situation of described small states vary greatly. Likewise the memberships of international organisations. All in all, the outcomes achieved today differ more than expected.

The aim of the given paper is to find the reasons for the different outcomes of similar initial positions. The purpose of the study is to define the possible pattern and causable relationship between the security strategic choices and model of successful and viable small state.

Present study is mostly based on the theories of small states, weak states, (neo)realism and security communities. The theoretical framework consists of two parts. The first introduces and analyses the available security choices of a small state, the possible restrictions and common security strategies. Small states share a significant purpose - to achieve and preserve as secure security situation as possible with the aim of ensuring the preservation and territorial integrity of the state. It is also vital to notice that in relation to great powers, security choices are of grave importance since “wrong” choice may bring about undesirable and security-threatening conditions. Due to the fact that small states have to consider the historical influences and power struggles of the empires, in many cases certain choices have been unthinkable or highly unlikely to achieve. Nevertheless, choices can be made and some

of them, such as bilateral and international alliances, are recommended by theorists. Second part of the theory provides the theoretical basis in order to evaluate the viability and success of small states – the model of successful and viable small state. According to methodology, it also appoints the values to all of the characteristics covered. There are altogether seven characteristics presented in the study, which are the most discussed in the theories of small and weak states. These include territorial integrity, external security threat, membership of the regional alliances, economic security and growth, independent defence capabilities, legitimacy of political system and internal security.

Four countries of similar history have been chosen as empirical examples for the study. Armenia, Estonia, Georgia and Moldova represent the former Soviet Union states lying in the borderlands of European Union and Russia. Each of the states also pursue a different security strategy. The empirical study examines the seven characteristics according to the decisions, the implementation of the decisions and the consequences of each of the small states during the period of 2004-2014. The outcome of the empirical research is a table, which summarizes the methodologically appointed values across different characteristics. The highest value represents the state of most viable and successful abilities to preserve its independence, the smallest value to the contrary represents the least viability. According to the results of the empirical research the state, which is most successfully able to preserve its existence, is Estonia. Estonia is followed by Armenia. Both, Georgia and Moldova (slightly preceded by Georgia) received a rather poor result on their viability characteristics.

On the basis of the security strategies and the outcome of the empirical research analytical conclusions can be drawn and answers are provided to research questions:

- The pattern between the security strategy choices and state overall success is mainly based on two indicators. The small states that have chosen the membership of the regional security alliances are more successful at preserving their existence. This applies even in spite of the main legitimate values (democratic or non-democratic) of the alliance and both in the cases of multilateral or bilateral alliance. Likewise, stronger viability is inherent to the states which in spite of the setbacks have carried

out more radical, but necessary reforms in the long term. Hereby it is strongly explanatory to add that the first-mentioned indicator possesses a significantly greater impact on state viability.

- Considering the restrictions, small states are better able to adopt security choices mainly in the scope of internal policy factors, which are legitimacy of political system, internal security and some parts of the economy politics. As the restrictions vary in case of every state, the scope in which the decisions are made is different as well.
- The most successful strategy out of the four states, securing the most independence from the neighbouring Russia, is the security strategy of Estonia – membership of the security alliance opposing to the great neighbour. The main prerequisite as well as the advantage of the strategy consists in the balancing of regional dominating powers.
- The main guarantee for the maximum security of the small states in the environment of the modern international security is the membership (recommendedly multilateral) of the security alliance. But also achieving and preserving the democratic values, which are the main warranty for political legitimacy to assure internal security.

The main value of the study lies in the recommendations that can be given according to the results of the study. This is especially important considering the current conflictual nature of international relations, which forces small states to pay more attention on the security-assuring possibilities of political choices.